

T.C.
İZMİR KATİP ÇELEBİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

İBNÜ'S-SERRÂC'IN NAHİVDEKİ YÖNTEMİ

Yüksek Lisans Tezi

NASRETTİN AKAN

ORCID NO: 0000-0002-3107-6177

İZMİR-2020

**T.C.
İZMİR KATİP ÇELEBİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI**

**İBNÜ'S-SERRÂC'IN NAHİVDEKİ
YÖNTEMİ**

Yüksek Lisans Tezi

NASRETTİN AKAN

ORCID NO: 0000-0002-3107-6177

DANIŞMAN: DR. ÖĞR. ÜYESİ EYÜP AKŞİT

İZMİR-2020

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “**İbnü’s-Serrâc’ın Nahivdeki Yöntemi**” adlı çalışmanın; tarafımdan, akademik kurallara ve etik değerlere uygun olarak yazıldığını ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

Tarih: 08/09/2020

Nasrettin AKAN

 TS EN ISO 9001:2015	T.C. İZMİR KÂTİP ÇELEBİ ÜNİVERSİTESİ Sosyal Bilimler Enstitüsü	
	TEZ SINAVI TUTANAK FORMU	Dok. No: FR/604/21
		İlk Yayın Tar.: 03.10.2017
		Rev. No/Tar.: 00/..
		Sayfa 1 / 1

GÖNDEREN : Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı Başkanlığı
GÖNDERİLEN : Sosyal Bilimler Enstitüsü

Anabilim Dalımız Yüksek Lisans Programı öğrencisi Nasrettin AKAN ile ilgili Tez Sınav Tutanağı aşağıdadır.

Tarih:
Sayı :

Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı Başkanı
Dr. Öğr. Üyesi İzzet MARANGOZOĞLU
İmza

SINAV TUTANAĞI

Tez Sınav Jürimiz tarafından incelenen "*İbnü's-Serrâc'ın Nahivdeki Yöntemi*" başlıklı tezli yüksek lisans tezi ile ilgili olarak jürimiz 08.09.2020 tarihinde toplanmış ve adı geçen öğrenciyi Tez Sınavına tabi tutmuştur. Sınav sonucunda adayın tezi hakkında OYBİRLİĞİ/ÇOKLUĞU ile aşağıdaki karar verilmiştir.

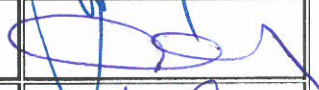
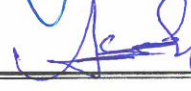
KABUL

Kabul Edilen Tezli Yüksek Lisans tezi:

- i) Bilime yenilik getirmiştir
- ii) Yeni bir bilimsel yöntem geliştirmiştir
- iii) Bilinen bir yöntemi yeni bir alana uygulamıştır
- iv) Uygulama yapmıştır (sadece Yüksek Lisansta geçerlidir)

RED

DÜZELTME *

Tez Sınav Jürisi	Unvanı ve Adı Soyadı	İmza
Tez Danışmanı	Dr. Öğr. Üyesi Eyup AKŞİT	
Üye	Dr. Öğr. Üyesi İzzet MARANGOZOĞLU	
Üye	Dr. Öğr. Üyesi Abdülkadir PALABIYIK	
Üye		
Üye		

Eki : Tez Değerlendirme Formu (Her bir jüri için).

* Tez sınavında düzeltme kararı verilmesi halinde jüri tarafından öngörülen düzeltmelere ilişkin bir jüri raporu eklenmelidir. Düzeltmeler için Ek süre her defasında en fazla yüksek lisans öğrencileri için 3 ay, doktora öğrencileri için 6 aydır.

ÖZET

Yüksek Lisans Tezi

İBNÜ'S-SERRÂC'IN NAHİVDEKİ YÖNTEMİ

Nasrettin AKAN

İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı

Sîbeveyhi'nin *el-Kitâb* adlı eseri, Arap dili gramerine dair en temel eserlerin başında yer alır. Sîbeveyhi sonrasında da Arap diline ilişkin çeşitli eserler yazılmış olsa da metodolojik sorunlar uzun bir süre göz ardı edilmiştir. İbnü's-Serrac ile birlikte Arap dili gramer çalışmalarında bu sorunu giderme bağlamında yeni bir süreç başlamıştır. İbnü's-Serrâc, *el-Kitâb*'da karışık halde bulunan Arap dili gramer konularını yeni bir tasnife tabi tutarak *el-Usûl* adlı eserini kaleme almıştır. Yâkût el-Hamevî'nin İbnü's-Serrâc'a dair "Nahiv ilmi deli (dağınık) idi. Onu akıllandıran (derli toplu hale getiren) İbnü's-Serrâc oldu" şeklindeki sözü bu bağlamda çok manidardır.

İbnü's-Serrâc hocalarının etkisi ve mantık ilminin katkısıyla *el-Usûl* adlı eserinde nahiv alanında yeni bir yöntem önerisinde de bulunur. İbnü's-Serrâc Fârâbi'den almış olduğu mantık derslerinin etkisiyle nahiv ilmine bakış açısı değişmiş ve kendisine özgü bir yöntemle meseleleri ele almıştır. İbnü's-Serrâc, semâ metoduna çok önem vermiş, kendisinin de bir şâir olması nedeniyle şiiri şevâhid olarak oldukça fazla kullanmıştır. Eserinde toplamda şiirden 463 beyit, Kur'ân'ı Kerîmden 325 âyet, 12 atasözü ve hadis-i şeriflerden ise sadece iki tanesi ile istişhadda bulunmuştur.

İbnü's-Serrâc kıyas metodunda da yine Basra ekolü gibi katı bir tutum sergilemiş, sadece fesahatine güvenilen Arap bedevîlerden işitilen kelimelere kıyas yapılacağını belirtmiştir. Nitekim o, fesahatine güvenilen Araplardan işitilmeyen kelimelere kıyas yapmanın caiz olmayacağını ve Araplardan

işitilmeyen kelimelere kıyas yapılması halinde dil gramerinde hatalara sebep olacağını vurgulamıştır.

İbnü's-Serrâc'ın yaşadığı dönem göz önüne alındığında yaptığı bu çalışmanın ilk olduğu ve kendisinden sonra gelen dil âlimlerini etkilediği anlaşılmaktadır. Müellifin *el-Usûl* adlı eserindeki konuların tertip ve düzeni günümüzde yazılan Arap dili gramer eserleri ile benzerlik göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Arap dili, İbnü's-Serrâc, *el-Usûl*, Nahiv, Mantık

ABSTRACT

Master's Thesis

IBNU'S-SERRÂC'S METHOD IN NAHIV

Nasrettin AKAN

Izmir Kâtip Çelebi University

Institute of Social Sciences Department of

Basic Islamic Sciences

Sîbeveyhi's work called *al-Kitâb* is one of the most basic works on Arabic language grammar. Although various works on the Arabic language were written after Sîbeveyhi, methodological problems were ignored for a long time. With Ibnu's-Serrac, a new process started in the grammatical studies of Arabic language in the context of solving this problem. Ibnu's-Serrâc wrote his work called *al-Usûl* by subjecting the grammatical subjects of Arabic language, which were mixed in *al-Kitâb*, to a new classification. Yâkût al-Hamevî's "Nahiv science of Ibnu's-Serrâc was mad (scattered). His saying, "It was Ibnu's-Serrâc who made him smart" is very meaningful in this context.

With the influence of Ibnu's-Serrâc teachers and the contribution of the science of logic, he also suggests a new method in the field of nahiv in his work named *al-Usûl*. With the influence of the logic lessons he took from Ibnu's-Serrâc Fârâbi, his perspective on the science of nahiv changed and he dealt with the issues with a unique method. Ibnu's-Serrâc attached great importance to the method of sema and used poetry a lot as a witness since he was also a poet. He made a total of 463 couplets from poetry, 325 verses from the Quran, 12 proverbs and only two of the hadith.

In the method of comparison, Ibnu's-Serrâc also took a strict attitude like the Basra school, and stated that comparisons would be made to the words heard only from Arab Bedouins, whose purity was trusted. As a matter of fact, he emphasized that it is not permissible to compare the words that are not heard from the Arabs whose purity is trusted and that it will cause errors in the grammar of the language if

it is compared to the words that are not heard from Arabs.

Considering the period in which Ibnu's-Serrâc lived, it is understood that this study was the first and influenced the language scholars who came after him. The arrangement and order of the subjects in the author's work called *al-Usûl* is similar to the grammatical works of the Arabic language written today.

Keywords: Arabic language, Ibnu's-Serrâc, al-Usûl, Nahiv, Logic

İÇİNDEKİLER

YEMİN METNİ.....	ii
TEZ SINAVI TUTANAK FORMU	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT	vi
İÇİNDEKİLER.....	viii
KISALTMALAR.....	xiii
ÖN SÖZ	xiv
GİRİŞ.....	1
I.ARAŞTIRMANIN KONUSU VE AMACI	2
II. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ.....	2
III.ARAŞTIRMANIN KAYNAKLARI	3

BİRİNCİ BÖLÜM

1.İBNÜ'S-SERRÂC'IN HAYATI, İLMİ ŞAHSİYETİ VE ESERLERİ

1.1.HAYATI	5
1.2.İlmi Şahsiyeti	7
1.3.Ahlakı.....	9
1.4.Mensup Olduğu Dil Ekolü	9
1.5.Hocaları.....	10
1.5.1.Ebû'l Abbas Muhammed b. Yezid el-Müberra (ö. 285/898).....	10
1.5.2.Ebû İshak ez-Zeccâc (ö. 311/923).....	11
1.6.Talebeleri	11
1.6.1.Ebû'l Kasım Ez-Zeccâci (ö. 337/949).....	12
1.6.2. Ebû Sâid Sîrâfî (ö. 368/979).....	13
1.6.3. Ebû Ali el-Fârisî (ö. 377/987)	14

1.6.4.Ebü'l-Hasen Alî b. Îsâ b. Alî er-Rummânî el-Bağdâdî (ö. 384/994)	14
1.6.5.Ebü Ali el-Kâlî (ö. 356/967)	12
1.6.6.Muhammed b. Ahmed el-Ezherî (ö. 370/980)	13
1.6.7.Ebü'l-Kâsım el-Hasen b. Bişr b. Yahyâ el-Âmidî (ö. 371/981).....	13
1.7.Eserleri	15
1.7.1.el-Usûl fi'n-Nahv	15
1.7.2.el-Mûcez	17
1.7.3.el-A'ruz	17
1.7.4.el-Hat	18
1.7.5.el-İştikâk	18
1.7.6.Ahkâmu's-Şi'r	18
1.7.7.el-Cümel	18
1.7.8.el-Hemz	18
1.7.9.İhticâcü'l-Kurrâ'	18
1.7.10. 'İlelü'n-nahv	19
1.7.11.Mücmelü'l-Usûl	19
1.7.12.el-Muvâsalât ve'l-Müzekkirât	19
1.7.13.er-Riyâh ve'l-hevâ ve'n-nâr	19
1.7.14.Şerhu Kitâbi Sîbeveyhi.....	19
1.7.15.eş-Şi'ir ve's-Şu'arâ'	20
1.7.16.eş-Şekl ve'n-nakt.....	20
1.7.17.Tehzîbi'l-luğa ve ittifâku ehli'l-luğa ve firâkuhum ve mâ yenferidü bihi'l-vâhidü minhüm.....	20

İKİNCİ BÖLÜM

2.NAHİV İLMİNİN TANIMI KONUSU VE GELİŞİM SERÜVENİ

2.1.Nahiv İlminin Tanımı ve Konusu	21
2.2.Nahiv İlminin Doğuşu.....	22
2.3.Dil Ekolleri.....	25
2.3.1.Basra Dil Ekolü	25
2.3.2.Kûfe Dil Ekolü	26
2.3.3. Basra ile Kufe Ekolü Arasındaki Metot Farklılıkları	28
2.3.3.1.Semâ.....	28
2.3.3.2.Kıyas.....	29
2.3.3.3.Istılah Farklılıkları.....	30
2.3.3.4.Basra ile Kûfe Ekolü Arasında Bir Mukâyese.....	32
2.3.4.Bağdat Dil Ekolü.....	33
2.3.5.Endülüs Dil Ekolü	34
2.3.6.Mısır Dil Ekolü.....	35
2.4.Nahiv-Mantık İlişkisi	36

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3.İBNÜ'S-SERRÂC'IN NAHİVDEKİ YÖNTEMİ

3.1.Benimsediği Yöntem ve Metotlar	39
3.1.1.Semâ.....	39
3.1.1.1.Kur'ân-ı Kerîm.....	40
3.1.1.2.Hadis-i Şerif.....	42
3.1.1.3.Şiir.....	44
3.1.1.4.Arap Kelamı.....	46
3.1.2.Kıyas.....	48
3.1.2.1.İbnü's-Serrâc'ın İlet Konusuna Yaklaşımı.....	50
3.2.Dil Ekollerine Karşı Tutumu	52

3.2.1.Basra Ekolüne Karşı Tutumu	52
3.2.1.1.Basra Ekolünün Bazı Görüşlerini Benimsemesi	
3.2.1.1.1. نعم ve بئس Fiil Olması.....	53
3.2.1.1.2. Temyizin Amiline Takdimi.....	54
3.2.1.1.3. Taaccub Fiilleri.....	55
3.2.1.1.4. إِنَّ ve Benzerlerinin Haberi.....	55
3.2.1.1.5. “رُبَّ” Harf Oluşu.....	55
3.2.1.1.6. Müstesnanın Amili.....	56
3.2.1.1.7. اللُّهُمَّ Kelimesinde Geçen Şeddeli Mîm Hakkında.....	56
3.2.1.2.Basra Ekolüne Muhalif Olduğu Bazı Konular	
3.2.1.2.1. “لَعَلَّ”deki İlk Lam Harfin Ziyade Olma Durumu.....	57
3.2.1.2.2. “لَيْسَ”nin Haberi Takdim Edilememesi.....	57
3.2.1.2.3. إِذْمَا İsim Olması.....	58
3.2.1.2.4. ما Mastariyye.....	58
3.2.2.Kûfe Ekolüne Karşı Tutumu	59
3.2.2.1.Kûfe Ekolünün Bazı Görüşlerini Benimsemesi	
3.2.2.1.1. “كَيْ” Edatının Ameli.....	59
3.2.2.1.2. نعم ve بئس Fiillerinin Fâilleri Nekre Olup Nekre Bir İsme İzâfe Olması.....	60
3.2.2.2.Kûfe Ekolüne Muhalif Olduğu Bazı Konular	
3.2.2.2.1. Haberin Merfu Olması.....	61
3.2.2.2.2. Münâdânın Elif-lam Takılı Olması.....	62
3.2.2.2.3. Münedâ Müfred Alemin Mebni Olması.....	62
3.2.2.2.4. “لَكِنَّ”nin Bileşik mi Yoksa Müfret Bir Kelime mi Olduğu.....	62
3.2.2.2.5. حَتَّى Edatından sonra Gelen Fiili Müzarinin Nasb Olması.....	63
3.2.2.2.6. Zamir-i Fasl.....	63
3.3.İbnü’s-Serrâc’ın Nahv’e Dair Bazı Görüşleri	63
3.3.1.“لَمَّا”nın Zarf Olması	64

3.3.2. كَفَى Fiilinin Fâili.....	64
3.3.3. Ma' tûfun Âmili	65
3.3.4. "رَيْمًا" Edatının Ameli	66
3.4.İbnü's-Serrâc'a İsnad Edilen Fakat El-Usûl Eserinde Farklı Olan Bazı Görüşler.....	67
3.4.1. İsm-i İşaretin Marifelik Derecesi	67
3.4.2."ليس"nin Harf Olması	68
3.4.3. "إِمَّا" Atıf Harfi Olmaması.....	68
3.4.4. "عسى" Harf Olması	68
3.4.5. Zarf ve Car-Mecrûrun Müstakil Olması.....	69
3.4.6. Haberin Merfû' Olma Sebebi.....	70
3.4.7. Elif-lamlı Mastarın Amel Etmemesi	70
3.4.8. نعم ve بئس Fiillerin Fâilleri Zahiri Olup Temyizleri ile Birlikte Gelmeleri	70
3.5.Dil Âlimlerinin Görüşlerinden Faydalanması.....	71
3.5.1. Sîbeveyhi ile Aynı Görüşte Olduğu Bazı Konular.....	71
3.5.1.1.Zamirin Marifelik Derecesi.....	71
3.5.1.2."كَخَل" Fiilinin Lâzım (Geçişsiz) Olması.....	72
3.5.2. Müberrid ile Aynı Görüşte Olduğu Bazı Konular	72
3.5.2.1.نعم ve بئس Fiillerin Zahir Fâilleri ile Temyizleri Birlikte Gelmesi..	72
3.5.2.2.لَوْلَا Edatından Sonra Gelen İsm-in Merfû' Olması.....	73
3.5.3. Ahfeş ile Aynı Görüşte Olduğu Bazı Konular	74
3.5.3.1. حتى ile Fiili Arasına Zarf Girmesi.....	74
3.5.3.2 Haberin Yerine Geçen Zarfı Mansub Yapan Amil.....	74
SONUÇ	76
KAYNAKÇA	79
ÖZGEÇMİŞ	85

KISALTMALAR

- a.g.e. : Adı geçen eser
a.g.t. : Adı geçen tez
a.g.m. : Adı geçen makale
AÜİFD : Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
bkz. : Bakınız
c. : Cilt
çvr. : Çeviren
DİA : Diyanet İslam Ansiklopedisi
h. : Hicri
hz. : Hazreti
ö. : Ölüm tarihi
r.a. : Radiyallahuanh
s. : Sayfa
sy. : Sayı
s.a.v. : Sallallahu Aleyhi ve Sellem
thk. : Tahkik eden
trz. : Tarihsiz
MÜSBÜ. : Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
nşr. : Neşreden
b. : Bin/Bint
yy. : Yayın yeri yok
vd. : Ve diğerleri
vb. : Ve benzeri

ÖNSÖZ

Allah'ın insanlara bahsettiği en önemli nimetlerden birisi de dildir. Zira dil sadece bir iletişim aracı olmaktan öte insanoğlunun birikimlerini sonraki nesillere aktarmasında da önemli bir işlev görür. Her millet kültürünü nesilden nesile dil vasıtasıyla aktarır. Halen dünyada sayısı on binlerle ifade edilen diller konuşulmaktadır. Bu dillerden birisi de Arapçadır. İslam'ın ana kaynaklarının Arapça olması bu dili sadece Arapların konuştuğu dil olmaktan çıkarmış ve onu tarihi süreç içerisinde çeşitli coğrafyalarda ilim dili haline dönüştürmüştür. İslam'ı benimseyen çeşitli milletler Arapça'ya ilgi duymuştur. Bunun yanı sıra İslam'ın iki ana kaynağı Kur'an-ı Kerîm ve hadisleri daha iyi anlama çabaları da bu dilin kaidelerinin belirlenmesini gerektirmiştir. İlk dönem Arapça dil çalışmaları Kur'an-ı Kerîm'in doğru okunması ve anlaşılması için yapılmıştır. Daha sonra bu çalışmalar nahiv ilmi adı altında müstakil bir ilim haline gelmiştir. Zamanla bu alanda Halîl b. Ahmed (ö. 175/791), Sîbeveyhi, Kisâî (ö. 189/805), Ferrâ (ö. 207/822) ve Müberrid (ö. 286/900) gibi pek çok dil âlimi yetişmiştir. Bu dil âlimlerden biri de İbnü's-Serrâc'dır.

İbnü's-Serrâc ile birlikte Arap dili gramer çalışmalarında yeni bir süreç başlamıştır. İbnü's-Serrâc, Arap dili gramerine dair temel kaynak olan Sîbeveyhi'nin *el-Kitâb* adlı eserindeki bazı müphem ve karışık halde bulunan meseleleri yeni bir tasnife tabi tutarak *el-Usûl* adlı eserini kaleme almıştır. Yâkût el-Hamevî'nin İbnü's-Serrâc'a dair söylediği şu söz aslında onun Arap diline dair yaptığı katkıları özetler niteliktedir: "Nahiv ilmi deli (dağınık) idi. Onu akıllandıran (derli toplu hale getiren) İbnü's-Serrâc oldu." İşte biz de Arap diline önemli katkıları bulunan İbnü's-Serrâc'ın ilmi kişiliğini ve nahiv ilmindeki yöntemini *el-Usûl* adlı eserini dikkate alarak ortaya koymaya çalıştık. Çalışmamız üç bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde İbnü's-Serrâc'ın hayatı, ilmi yönü, mezhebi, ahlakı, hocaları, talebeleri ve eserleri ele alınmıştır. İkinci bölümde nahiv ilminin gelişim serüvenine ve nahiv dil ekollerine öz olarak değinilmiştir. Üçüncü bölümde ise İbnü's-Serrâc'ın nahiv ilminde takip ettiği yöntem incelenmiştir.

Tez konusunun belirlenmesinde ve çalışmanın yürütülmesinde büyük katkı sağlayan, emeğini, bilgisini ve zamanını esirgemeyen danışman hocam Dr. Öğr.

Üyesi Eyup AKŞİT başta olmak üzere tez savunmamda kıymetli eleştirileri ile katkıda bulunan Dr. Öğretim Üyesi İzzet MARANGOZOĞLU ve Dr. Öğretim Üyesi Abdülkadir PALABIYIK hocalarıma teşekkürü bir borç bilirim.

Nasrettin AKAN

İzmir-2020

GİRİŞ

Dil, özellikle insanlar arasında bildirişimi temin eden, kendine has kaideleri bulunan ve uzlaşya dayalı ve çift eklemli bir yapıdır.¹ İnsan, dilin bu çift eklemliliği sayesinde sayısız anlamı ifade edebilir. Ancak bütün bunlar rastgele değil, o dili konuşanların uzlaştığı esas ve kurallar gözetilerek yapılır. Bu bağlamda Arap dilinin de kendine has sözcük türetme, gramer vb. kuralları vardır. Arap dilinde gramer kuralları özellikle sentaksa dair meseleler Nahiv ilminde ele alınır.

Nahiv “نحو” kelimesi, “نَحَا” fiilinden türemiş bir mastardır. Sözlük manası: Kastetmek, takip etmek, yol ve yön gibi anlamlara gelmektedir.² Terim olarak ise, kelimelerin cümle içerisindeki konumunu ve kelimelerin sonundaki hareke değişikliğini inceleyen ilimdir.³ Nahiv ilminin asıl amacı Arap dilini hatalardan korumaktır. İslamiyet’ten sonraki süreçte Araplar ile yabancı unsurlar arasındaki ilişkilerin artması neticesinde Arapların dillerinde birtakım hatalar (lahn) meydana gelmiştir. Arap dilindeki bu hataların artması üzerine Ebu’l Esved ed-Dûelî (ö. 67/686) tarafından ilk dil çalışmaları başlatılmıştır. Halîl b. Ahmed ve Sîbeveyhi döneminde Arap dil kaideleri şekillenmiştir. Daha sonraları Basra ve Kûfe ekolleri gibi dil ekolleri meydana gelmiştir. Arap dili grameri alanında birçok önemli eser telif edilmiştir.⁴ Bu eserlerin asıl hedefi Arap dilini, her türlü bozulmadan korumaktır. Sîbeveyhi’nin *el-Kitâb* adlı eseri, Arap dili grameri hususunda önde

¹ Gülşen Torusdağ - İlker Aydın, *Metindilbilim ve Örnek Metin Çözümlemeleri*, Ankara, Pegem Akademi Yay., 2018, s. 1.

² Ebü'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem b. Alî b. Ahmed el-Ensârî er-Rüveyfî İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, c.15, Nşr. Emin M. Abdulvahâb M. Sâdık el-'Ubeydi, Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, Beyrut, 1996, s. 309; Ebü'n-Nasr İsmail b. Hammâd el-Cevherî, *Tâcu'l-Luğa ve Sihâhi'l-'Arabiyye*, Nşr. Ahmed 'Abdulgafûr 'Attâr, Dâru'l-'İlmi li'l-Melâyîn, Beyrut 1990, s.2503.

³ Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr es-Süyûtî, *el-İktirâh fî 'İlmi Usûli'n-Nahv*, Nşr. Abdulhakim 'Atiyye-Alâeddin 'Atiyye, Dâru'l-Beyrûtî, Dımaşk 2006. s. 24.

⁴ Mustafa Öncü, *Fethu'l Estrar fî Kitâbi'l İzhar Adlı Eserin İnceleme ve Edisyon Kritiği*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, MÜSBÜ, İstanbul, 2009, s.1-2.

gelen önemli eserlerden biridir. Fakat kimi dil âlimi, *el-Kitâb* 'taki konuların fazla uzatıldığını, kimi dil âlimleri ise konuların kapalı olduğunu ve zor anlaşıldığını iddia ederek bu yönde eserler telif etmişlerdir.⁵ Ne var ki *el-Kitâb* 'daki metodolojik sorunlar hakkında herhangi bir çalışma yapılmamıştır. Bu durumun Arap dilini yeni öğrenmek isteyenler için zorluk teşkil ettiğinin farkında olan İbnü's-Serrâc Farabi'den almış olduğu mantık derslerinin de etkisiyle *el-Kitâb* 'da karışık halde bulunan konuları daha düzenli ve tertipli bir şekilde *el-Usûl* adlı eserinde ele almıştır. Böylece o, nahiv konularını belli bir düzen halinde ele almasıyla yeni bir süreci başlatmıştır.⁶ Nitekim onun Arap dili gramer konularının tertip ve düzeni günümüzde bu alanda yazılan eserler ile benzerlik göstermektedir. Nahiv ilminin gelişim süreci ve İbnü's-Serrâc'ın nahiv ilmine katkısı çalışmamızın ilerleyen bölümlerinde ele alınacaktır. Bu nedenle çalışmamızın konusunu kısaca değinmek istiyoruz.

I. ARAŞTIRMANIN KONUSU VE AMACI

Çalışmamızın ana konusu, İbnü's-Serrâc'ın nahiv ilmindeki yöntemidir. Ancak ana konuyu daha iyi ortaya koymak adına onun hayatı, ilmi yönü, eserleri, ders aldığı hocalarının da ele alınmasının yerinde olacağını düşünüyoruz. Bunun yanı sıra çalışmamızda nahiv ilminin gelişim serüvenine ve Arap dili ekollerine yer verdik. Temelde Basra ve Kufe ekolü arasındaki ihtilaflar bu iki ekolün benimsediği yönetime ilişkindir. Dolayısıyla İbnü's-Serrâc'ın dil ekollerine karşı tutumunu tespit onun yöntemini belirlemede büyük bir önem arz eder. Bu nedenle üçüncü bölümde onun dil ekollerine karşı tutumuna dair bazı örneklere yer verilmiştir.

II. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Genel olarak “Nitel Araştırma” ve “Nicel Araştırma” şeklinde ikili bir tasnife tabi tutulan araştırma yöntemlerinde süreç incelenecek konunun doğasına göre farklı yöntemler kullanılacaktır. İbnü's-Serrâc'ın nahivdeki yöntemini ele aldığımız bu çalışma konunun doğası gereği nitel bir veri analizi yöntemi olan doküman analizine

⁵ Şihâbüddîn Ebü 'Abdillâh Yâkût b. 'Abdillâh el-Hamevî, *Mu'cemü'l-Udebâ*, Nşr. İhsan Abbas, c. 1, Beyrut, Darü'l Garbî İslami, 1993, s. 95.

⁶ Mehmet Şirin Çıkar, “Arap Dilbiliminde Kırılma Noktası: İbnü's-Serrâc Ve Nahiv İlminde Usûl Geleneği”, *Akev Akademi Dergisi*, Yıl 8, sy. 20, 2004.

dayanmaktadır. Bu itibarla İbnü's-Serrâc'ın nahivdeki yöntemi sarf ve nahiv konularını ele alan *el-Usûl* adlı eserinden tespit edilmeye çalışılmıştır. Çalışmamız İbnü's-Serrâc'ın nahiv alanındaki yöntemini tespit etmek olduğu için eserde geçen sarf konularına değinilmemiştir.

Araştırmamızın daha sağlıklı bir neticeye ulaşması adına, öncelikle müellifin hayatı kısa ve öz olarak verilmiştir. Bu sebeple çalışmamız üç bölüme ayrılmıştır. Birinci bölümde İbnü's-Serrâc'ın hayatı, ilmi şahsiyeti, mezhebi, ahlakı, hocaları, talebeleri ve eserlerinden bahsedilmiştir. İkinci bölümde nahiv ilminin gelişim serüvenine ve nahiv dil ekollerine kısaca değinilmiştir. Üçüncü bölümde ise İbnü's-Serrâc'ın nahivde takip ettiği yöntem ele alınmıştır. Hemen her konunun sonunda ferdi açıklamalarla konu daha anlaşılır bir şekilde getirilmeye çalışılmıştır.

III.ARAŞTIRMANIN KAYNAKLARI

Çalışmamızda birçok kaynaktan istifade edilmiştir. Bunların başında ise İbnü's-Serrâc'ın *el-Usûl* adlı eseri gelmektedir. İbnü's-Serrâc'ın hayatı ve eserleri hakkındaki bilgiler için özellikle meşhur kaynak eserlere başvurulmuştur. Ez-Zehbî'nin *Siyeru A'lami'n-Nübela*, Kâtip Çelebi'nin *Keşfu'z-Zunûn*, İbnü'l-Kıftî'nin *İnbâhü'r-Ruvât*, İbn Hallikân'ın *Vefeyâtü'l-a'yân*, İbnü'n-Nedîm'in *el-Fihrist*, Suyûtî'nin *Buğyetü'l-Vuât*, Şevkî Dayf'ın *el-Medârisü'n-nahviyye*, Hatîb el-Bağdâdî'nin *Târîhu Bağdâd* gibi eserlerden faydalanılmıştır.

Bununla beraber İbnü's-Serrâc ile ilgili yapılan tezlerden de yararlanılmıştır. Bu konuda yapılan tez çalışmaları, Hüseyin Yazıcı'nın *İbn As-Sarrac ve Kitab Al-İştikâk*'ı adlı yayımlanmamış yüksek lisans tezi ve Abdulazîz b. Hâmid b. Mahmud el-Cehnî tarafından hazırlanan *Ârau İbnü's-Serrâc ğayru'l-Basriyye fi Kitâbihi* şeklinde yapılan tez çalışmalarıdır. Hakkında yazılan makalelerden de faydalanılmıştır. Hakkında yazılan makaleler, Mehmet Şirin Çıkar "Arap Dil Biliminde Kırılma Noktası: İbnü's-Serrâc ve Nahiv İlminde Usul Geleneği", Dr. Sehlî Reşîd "İbnü's-Serrâc ve Mezâhibü'n-Nuhâti'l-'Arab" şeklinde yazılan makalelerdir.

Ayrıca konumuzla doğrudan bağlantılı olan, DİA'nın İbnü's-Serrâc, Müberred, ez-Zeccâc, Sîbeveyhi, Rummânî, Nahiv, Basriyyûn, Kûfiyyûn vd. maddelerinden de

istifade edilmiştir.

Çalışmamızda İbnü's-Serrâc'ın *el-Usûl* adlı eserinde yer alan âyetlerin mealleri için, Dr. Halil Altuntaş ile Dr. Muzaffer Şahin tarafından hazırlanan Diyanet İşleri Başkanlığı Kur'ân'ı Kerîm Meali'nden istifade edilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

1.İBNÜ'S-SERRÂC'IN HAYATI, İLMİ ŞAHSİYETİ VE ESERLERİ

1.1.HAYATI

İbnü's-Serrâc h. 265 yılında Bağdat'ta doğmuştur. Asıl adı Ebû Bekr Muhammed b. es-Serî b. Sehl el-Bağdâdî'dir.⁷ Ona İbnü's-Serrâc denmesi babasının veya dedesinin “saraçlık” işiyle uğraşması sebebiyledir. Bu lakap ile anılmış ve meşhur olmuştur. Künyesi ise Ebû Bekr'dir.⁸

Babasının adı Serî, dedesinin ismi ise Sehl'dir.⁹ Kaynaklarda İbnü's-Serrâc'ın bir cariyesi olduğu ve ondan bir çocuğu doğduğu zikredilir. Çocuğunu çok sevdiği için tüm servetini onun uğrunda harcadığı da belirtilir.¹⁰ İbnü's-Serrâc, çocuğunu sevip sevmediğini soranlara şu şiir ile cevap vermiştir:

‘أَجْبُهُ حَبَّ السَّجِيحِ مَالَهُ فَذُكَّانَ دَاقَ الْفَقْرِ ثُمَّ نَالَهُ‘

“Onu, fakirliği tattıktan sonra zenginleşen bir cimrinin malını mülkünü sevdiği gibi seviyorum.”¹¹

Telaffuz zorluğu çektiği için “ر” harfini “غ” olarak çıkardığı, ders anlatırken veya notlarını öğrencilerine yazdırırken buna dikkat etmeleri konusunda

⁷ Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân ez-Zehebî, *Siyaru a'lâmin'n-nübelâ*, c. 14, Dâru'l-Hadis, Kahire, 2006, s. 483.

⁸ Hüseyin Yazıcı, “İbnü's-Serrâc”, *DİA*, c. 21, s. 205, Ankara, 2003.

⁹ Hüseyin Yazıcı, *İbn as-Sarrâc ve Kitab al-İştikâk'ı*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 1997, s. 2.

¹⁰ Ebû Bekr Muhammed b. el-Hasen b. 'Abdillâh b. Mezhic ez-Zübeydî, *Tabakâtü'n-nahviyyîn ve'l-luğaviyyîn*, Nşr. Muhammed Ebû'l-Fadl İbrâhîm, Dâru'l-Me'ârif, Kahire, 1984, s. 112.

¹¹ Ebû Bekr Ahmed b. Alî b. Sâbit el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, c. 5, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, ts. s. 319; Ebû'l-Hasen Cemâlüddîn Alî b. Yûsuf b. İbrâhîm b. Abdilvâhid eş-Şeybânî el-Kiftî, *İnbâhü'r-Ruvât*, c. 3, Nşr. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahim, Dâru'l-Fikri'l-'Arabî, Kahire, 1982, s. 146.

öğrencilerini sık sık uyardığı zikredilir. Biyografisini yazanların aktardığı bazı bilgilerden de anlaşılacağı üzere onun hoşsohbet ve nüktedan biri olduğu anlaşılmaktadır.¹²

İbnü's-Serrâc, çocukluk ve gençlik yıllarını Bağdat'ta geçirmiş ve birçok dil âliminden ders almıştır. İbnü's-Serrâc'ın ilmi kişiliğinin olgunlaşmasında büyük etkisi olan kişi hiç şüphesiz ilk hocası Müberrid'dir. İbnü's-Serrâc, Müberrid'in öğrencilerinden yaşça en küçük olmasına rağmen en başarılı ve gözde öğrencilerinden biriydi. Hocasından takdir ve ilgi gören İbnü's-Serrâc ve Müberrid arasında hoca-öğrenci ilişkisini aşan bir bağ oluşmuş, hocası onu muhtelif toplantı ve davetlere yanında götürmüştür.¹³ Bütün dil âlimleri gibi İbnü's-Serrâc da Müberrid'den Sîbeveyhi'nin eseri olan *el-Kitâb*'i okumuştur. İbnü's-Serrâc, Müberrid'in vefatından sonra bir süre dil çalışmalarına ara vermiş bu süre zarfında müzik ve mantıkla ilgilenmiştir. İbnü's-Serrâc, mantık ile uğraştığı dönemde Ebû Nasr Muhammed el-Fârâbî (ö. 339/950) ile bir araya gelmiş ve ondan mantık dersleri almıştır.¹⁴

İbnü's-Serrâc'ın dil çalışmalarına tekrar dönmesine sebep olan olay ise, hocası Zeccâc'ın meclisinde meydana gelmiştir. Bir gün İbnü's-Serrâc'ın da bulunduğu bir ortamda Arap dili grameri ile ilgili bir soru sorulmuş, Zeccâc da bu sorunun cevabını İbnü's-Serrâc'ın vermesini istemiştir. İbnü's-Serrâc soruya yanlış cevap verince hocası, İbnü's-Serrâc'a “Senin gibi biri bu soruya nasıl yanlış cevap verir? Yemin ederim ki eğer evimde olsaydım seni döverdim lakin burası uygun değil, biz seni zeka bakımından el-Hasan b. Recâ'ya benzetiyorduk” demiştir. Hocasının bu sözlerinden çok etkilenen İbnü's-Serrâc, hocasına “Ey Ebû İshak! Siz beni zaten dövdünüz ve eğittiniz. Ben, bu kitabı (*el-Kitâb*) okuduktan sonra Arap dili grameri ile ilgilenmeyi bıraktım. Mantık ve musiki ile uğraştım fakat şimdi tekrar geri dönüyorum” der.¹⁵ Bu

¹² Ebu'l Abbas Şemsüddîn Ahmed b. Ebû Bekir İbn Hallikân, *Vefeyâtu'l-A'yân ve Enbâu Ebnâi'z-Zamân*, c. 4, Nşr. İhsan Abbâs, Daru's-Sadr, Beyrut, 1977, s. 339.

¹³ İbnü'n-Nedîm, *a.g.e.*, s. 86.

¹⁴ Mehmet Şirin Çıkar, *Nahivciler ile Mantıkçılar Arasında Tartışmalar*, Doktora Tezi, İstanbul, 2001.

¹⁵ İbnü'n-Nedîm, *a.g.e.*, s. 62; Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr es-Süyûtî, *Buğyetu'l-Vu'ât fi Tabakâti'l-Luğaviyyîn ve'n-Nuhât*, c. 1, Nşr. Muhammed Ebü'l-Fadl İbrahim, Dâru'l-Fikr, Lübnan 1979, s. 109; Dr. Selami Bakırcı, Dr. Kenan Demirayak, *Arap Dili Grameri Tarihi*, 2001, Erzurum, s. 76.

olaydan sonra İbnü's-Serrâc, tekrar dil çalışmalarına yönelir ve Arap dili grameri alanında büyük dil âlimlerinden biri olur. Zira İbnü's-Serrâc, *el-Usûl* adlı eserini, tekrar dil çalışmalarına başladıktan sonra yazmıştır.

Şair, edip ve dil âlimi olan İbnü's-Serrâc, uzun yıllar Bağdat'ta eğitim faaliyetlerini sürdürmüştü ve h. 316 yılında orada vefat etmiştir.¹⁶

İbnü's-Serrâc'ın hayatı hakkında verdiğimiz bu bilgilerden sonra biraz da ilmi yönü hakkında bilgi vermek yerinde olacaktır.

1.2.İLMİ ŞAHSİYETİ

İbnü's-Serrâc, Arap edebiyatı ve Arap dili grameri alanında akla ilk gelen belli başlı dil âlimlerinden biridir. Müberrid ve Zeccâc'dan sonra Arap dili grameri alanında döneminin en güçlü simalarından biri olarak kabul edilir. Zira İbnü's-Serrâc, *el-Usûl* adlı eserinde Arap dili ve gramerine dair ilk eserlerden olan Sîbeveyhi'nin *el-Kitâb*'ındaki dağınık haldeki konuları sistematik ve anlaşılır bir hale getirmiştir. Aslında Müberrid *el-Müktedab* adlı eserinde *el-Kitâb*'da olan konuları daha anlaşılır kılmayı hedefleyen ilk kişidir. Ancak Müberrid'in bu amacını gerçekleştiremediğine şahit olmaktayız. Nitekim o, *el-Kitâb*'dan aldığı konuları sistematik olarak sunmamış ve birçok konuyu da olduğu gibi aktarmıştır. Dolayısıyla meydana getirdiği eser, konuların karışıklığı açısından *el-Kitâb*'dan geri kalmıştır. Ayrıca Müberrid'in eserinin zındık olarak anılan İbnü'r-Ravendi tarafından aktarılması¹⁷ ve Müberrid'in akli çıkarımlara ağırlık vermesi gibi nedenlerden dolayı onun bu eseri yeterli derecede ilgi görmemiştir.¹⁸ Oysa İbnü's-Serrâc'ın, *el-Kitâb*'tan almış olduğu konuların tümünü sistematik bir şekilde düzenlemiş olması¹⁹ onun *el-Usûl* adlı eseri hocasının eserinden daha çok ilgi görmesini sağlamıştır. Nitekim İbnü's-Serrâc'ın bu eseri hakkında dil âlimleri, "*el-Usûl adlı eseri ile başıboş olan Arap nahvine yön vermiştir*"²⁰ "*Arapça usul ilmini bir araya getirmiş ve el-Kitâb'da bulunan konuları*

¹⁶ İbnü'l-Kıftî, *a.g.e.*, c. 3, s. 146.

¹⁷ El-Hamevî, *a.g.e.*, c. 6, s. 2684.

¹⁸ İsmail Durmuş, "Müberred", *DİA*, c. 31, Ankara, 2003, s. 432-433.

¹⁹ Muhammed el-Muhtâr Veleddin Abbâh, *Târîhu'n-nahvi'l-Arab fi'l-Maşrik ve'l-Mağrib*, Dâru'l-kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 2008. s. 157.

²⁰ Es-Süyûtî, *a.g.e.*, c. 1, s. 109.

güzel bir sıralama ile ele almıştır”²¹ şeklinde övgüyle bahsetmişlerdir. Dolayısıyla nahiv metodolojisindeki ilk eser Müberrid’in *el-Müktedab* adlı eseri olmasına rağmen, İbnü’s-Serrâc’ın *el-Usûl* adlı eseri bu alanda daha çok tanınmış ve öne çıkmıştır.

İbnü’s-Serrâc’ın bu eseri hakkında yapılan övgülerden onun Arapça dil kaidelerinin tümünü içeren bir eser yazdığı şeklinde bir sonuç çıkarmak kanaatimizce doğru değildir. Zira İbnü’s-Serrâc’dan çok önce Sîbeveyhi *el-Kitâb* adlı eserinde bunu eksiksiz bir şekilde ele almıştır. O halde bu övgüden anlamamız gereken İbnü’s-Serrâc’ın Fârâbî’den mantık öğrenmesi ve bunun neticesinde nahve dair konuları mantıksal bir bakış açısıyla tasnif etmesi ve açıklamasıdır.²² Kanaatimizce onun Arap gramerine getirmiş olduğu yenilik bundan ibarettir.

İbnü’s-Serrâc’ı Arap dili grameri alanında yenilikçi kılan husus sadece Fârâbî ile olan münasebeti değildir. Ayrıca burada hocaları Müberrid ve Zeccâc’ın da etkisi yadsınamaz. Nitekim Müberrid’in *el-Müktedab* adlı eserini *el-Kitâb*’dan daha anlaşılır kılma çabası²³, ayrıca Sîbeveyhi’nin bazı görüşlerini kabul etmediğini bildiren *er-Red ‘alâ Sîbeveyhi* adında bir eser yazdığı bilinmektedir.²⁴ Aynı şekilde nahiv konularının fazla uzatıldığını iddia eden Zeccâc da *Muhtasarü’n-Nahiv* adlı bir eser yazmıştır.²⁵ Dolayısıyla her iki şahsiyetten ders alan İbnü’s-Serrâc onların bu yenilikçi tutumlarından etkilenmiştir.

İbnü’s-Serrâc’ın *el-Usûl* eserinde, dil kaidelerini ele alırken takip ettiği yöntem, IV. asrın dil âlimlerinden farklı değildir. Yani genellikle Arapça dil kurallarını betimlerken cahiliye şiirleri ve Kur’ân-ı Kerîm ile istişhadda bulunur. Kendisinden önceki âlimlerin görüşlerine de eserinde yer verir ve tartışır. Yeri geldiğinde mensubu olduğu nahiv dil ekolünden ve kendisinden önceki âlimlerden farklı olarak kendine has görüşler belirtir.²⁶ Nitekim İbnü’s-Serrâc’ın *el-Usûl* adlı eserinde, “Bu konuda nahiv bilginleri ihtilaf etmişlerdir. Bana göre.....”şeklinde

²¹ El-Hamevî, *a.g.e.*, c. 6, s. 2535.

²² El-Muhtâr, *a.g.e.*, s. 157.

²³ Ahmed Suphi Furat, *Arap Edebiyatı Tarihi*, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul, 996, s. 238.

²⁴ El-Hamevî, *a.g.e.*, c. 6, s. 2684.

²⁵ El-Hamevî, *a.g.e.*, c. 6, s. 2580.

²⁶ Abdülhuseyin el-Fetlî, *El-Usûl*’ün girişinde, s. 25.

ifadelere sıklıkla rastlamak mümkündür.²⁷ Dolayısıyla İbnü's-Serrâc, seleflerinin görüşlerini sorgulayıp doğrusunu alan ve yeri geldiğinde kendi görüşünü belirtmekten çekinmeyen bir dil âlimi olarak karşımıza çıkmaktadır.

İbnü's-Serrâc'ın değinmemiz gereken bir diğer yönü de onun şairlik yönüdür. Nitekim *el-Usûl* adlı eserinde zikretmiş olduğu şiirler birçok nahiv âlimi tarafından rivayet edilmiştir.²⁸

1.3.AHLAKI

İbnü's-Serrâc, hocalarına karşı çok vefakâr birisidir. Öğrencisi olan Ebû Hasan er-Rummânî (ö. 384/994)'nin aktardığına göre, bir gün İbnü's-Serrâc'ın da bulunduğu bir ortamda *el-Usûl* hakkında, “Bu eser Müberrid'in eseri olan *el-Müktedab*'dan daha güzeldir” denildi. Bunun üzerine İbnü's-Serrâc, “Böyle söylemeyin çünkü biz *el-Müktedab*'ın sahibinden çok istifade ettik” demiş ve şu şiiri okumuştur:

وَلَوْ قَبْلَ مَبَايَا بَكَيْتُ صَبَابَةً لَكُنْتُ شَفِيئُ النَّفْسِ قَبْلَ التَّنَدُّمِ
وَلَكِنْ بَكَتُ قَبْلِي فَهَيَّجَنِي الْبُكَاءُ بِكَاهَا فَكَانَ الْفَضْلُ لِلْمُنَقَدِّمِ

“Onun ağlayışından önce özlemle ağlasaydım pişmanlıktan önce gönlümü ferahlatırdım. Ama benden önce ağladı ağlaması beni titretti. Asıl pay (her işte) ilk yapanındır.”²⁹

1.4.MENSUP OLDUĞU DİL EKOLÜ

İbnü's-Serrâc, Basra dil ekolüne mensuptur. Nitekim *el-Usûl* adlı eserinde; ³⁰“قال أصحابنا³¹, , أجاز أصحابنا³², , وهذا مذهب أصحابنا³³, , وعند أصحابنا³⁰” gibi ifadelerde geçen, “أصحابنا” (Arkadaşlarımız) ifadesiyle Basra dil ekolünü kastetmiştir. Bazı konularda

²⁷ Ebû Bekr Muhammed b. es-Serî b. Sehl el-Bağdâdî, *El-Usûl fi'n-nahv*, c. 1, thk. Abdulhuseyin el-Fetlî, Muessesetu'r-Risâle, Beyrut, 1996, s. 170.

²⁸ Abdulhuseyin el-Fetlî, *El-Usûl*'ün girişinde, s. 10.

²⁹ El-Hamevî, *a.g.e.*, c. 6, s. 2536.

³⁰ İbnü's-Serrâc, *a.g.e.*, c. 1, s. 324.

³¹ İbnü's-Serrâc, *a.g.e.*, c.1, s. 351.

³² İbnü's-Serrâc, *a.g.e.*, c. 1, s. 151.

³³ İbnü's-Serrâc, *a.g.e.*, c. 2, s. 85.

mensubu olduğu dil ekolüne zıt olan Kûfe dil ekolünün görüşünü tercih etmiş bazen de kendi görüşünü bağımsız bir şekilde beyan etmiştir. Yâkût el-Hamevî onun hakkında şöyle der: “O, bazı meselelerde Basralıların aksine Ahfeş (ö. 316/928)’in ve Kûfeliler’in görüşüne itimat etmiştir.”³⁴ Ancak şunu da belirtmek gerekir ki, onun bazı konularda Basra dil ekolünün görüşünü doğru bulmayıp Kûfe dil ekolünün görüşlerini tercih etmesi, bazen de kendi görüşünü bağımsız olarak açıklaması onun Basra dil ekolüne mensup oluşuna zarar vermemektedir.

1.5.HOCALARI

İlim ve irfan merkezi olan Bağdat’ta dünyaya gelen İbnü’s-Serrâc orada birçok Basralı ve Kûfeli âlimin bulunduğu bir ortamda yetişmiş ve onlardan dersler almıştır. Bu âlimler orada ders halkaları oluşturmuşlardır. Böyle bir ortamda yetişen İbnü’s-Serrâc dönemin önemli âlimlerinden olan Müberrid ve Zeccâc’dan ders almıştır.

1.5.1.Ebû’l Abbas Muhammed b. Yezid el-Müberrid (ö. 285/898)

Ebû’l Abbas Muhammed b. Yezid el-Müberrid h.210 yılında Basra’da doğdu. Ezd kabilesinin Sümale koluna mensuptur. “Müberrid” yani “serinlik veren” anlamındaki lakabı hocası Ebû Osman el-Mâzinî (ö. 249/863) tarafından verilmiştir. Bunun sebebi Müberrid’in sorulara verdiği mantıklı cevaplarının olması ve orada bulunanların gönüllerini serinletmesinden dolayıdır. Bu özelliğinden dolayı Ebû Osman el-Mâzinî ona “Sen müberridsin” ifadesini kullandığı zikredilir. Kendisini çekemeyenler ve alay etmek maksadıyla kendisine soğutulmuş anlamında “Müberred” demişlerdir. Kendisi bu şekilde çağrılmaktan rahatsız olurdu.³⁵ Fakat kendisi “Müberred” lakabı ile çağrılmasından rahatsız olmasına rağmen bu kullanım daha yaygın hale gelmiştir.

Müberrid, Basra dil ekolünün önemli bir dil âlimidir. Müberrid’in Arapça dil kaideleri ile ilgili kendisine has görüşleri vardır. Arap dili gramerinde takip ettiği yöntem semâ, kıyas ve illettir. Ayrıca o, belâgat alanında ilk eser yazan dil

³⁴ El-Hamevî, *a.g.e.*, c. 6, s. 2535.

³⁵El-Hâmevî, *a.g.e.*, c. 6, s. 2679; İsmail Durmuş, “Müberred”, *DİA*, İstanbul, 2006 c.31 s.432.

âlimlerinden biridir.³⁶

İbnü's-Serrâc'ın hayatında da bahsettiğimiz gibi onun hocası ile olan bağları çok kuvvetliydi. İbnü's-Serrâc hocasından onun eseri olan *el-Müktedab*'ı da ders olarak okumuştur.³⁷

1.5.2.Ebû İshak ez-Zeccâc (ö. 311/923)

Ebû İshak İbrahim b. es-Seri b. Sehl ez-Zeccâc el-Bağdadi 241/855 veya 230 /844 yıllarında Bağdat'ta doğdu ve yaşamını orada sürdürdü. Kendisine “ez-Zeccâc” lakabının verilmesi, küçük yaşlardan itibaren cam işiyle ilgilenmesinden dolayıdır. Kendisi bu lakap ile meşhur olmuştur. İlme olan arzusu onu Bağdat'ta yapılan ders halkalarına katılmaya sevk etmiştir. Zeccâc ilk başlarda Kûfe dil ekolüne mensup olan Sa'leb (ö. 291/904)'den ders almış ve onun en gözde öğrencisi olmuştur. Daha sonra Müberrid ile tanışıp onun ilmine hayran kalmış ve ondan ders almaya başlamıştır. Ondan Sîbeveyhi'nin eseri olan *el-Kitâb*'ı okumuştur. Müberrid ile arasında kuvvetli bağ oluşan Zeccâc, onun en gözde öğrencisiydi. Sa'leb ve Müberrid'den ders alan Zeccâc, Bağdat'ta büyük bir şöhrete kavuşmuş ve birçok talebe yetiştirmiştir.³⁸ Bu talebelerin başında İbnü's-Serrâc gelmektedir. İbnü's-Serrâc ile Zeccâc'ın bir araya gelmeleri Müberrid'in vefatından sonradır.

İbn Hallikân (ö. 681/1282), İbnü's-Serrâc için “Müberrid ve başkalarından ders almıştır” demektedir, ancak onun diğer hocaları hakkında bilgi vermemektedir.³⁹ Kaynaklarda zikrettiklerimizin dışında ders almış olduğu herhangi bir hocasının ismini tespit edemedik.

1.6.TALEBELERİ

İbnü's-Serrâc'ın, talebelerine daha çok nahiv ilmi öğrettiği anlaşılmaktadır. Bu da onun döneminin nahiv alanında önde gelen simalarından sayıldığını göstermektedir. İbnü's-Serrâc'ın öğrencileri ise Ebû'l Kasım Ez-Zeccâci, Ebû Sâid

³⁶ El-Hâmevî, a.g.e, c. 6, s. 2679.

³⁷ Hüseyin Yazıcı, a.g.t., s. 20.

³⁸ İbn Hallikân, a.g.e., c. 1, s. 49-50; Emrullah İşler, “Zeccâc”, *DİA*, c. 44, İstanbul, 2006, s. 173.

³⁹ İbn Hallikân, a.g.e., c. 3, s. 462.

Sîrâfî, Ebû Ali el-Fârisî, Rummânî, Ebû Ali el-Kâlî, Muhammed b. Ahmed el-Ezherî ve Ebû Kasım Âmidî'dir.

1.6.1.Ebû'l Kasım Ez-Zeccâci (ö. 337/949)

Ez-Zeccâci, Seymere'de doğmuş, ömrünün büyük bir bölümünü Nihavend'de geçirmiştir. Fars asıllı olma iddiası onun soy şeceresinin babasından öteye geçmemesinden kaynaklanmaktadır. Kendisine ez-Zeccâci lakabı bir diğer hocası Zeccâc'ın yanında uzun müddet kalmasından dolayı verilmiştir. Nahiv alanında önemli bir yere sahip olan Zeccâci, taklitçiliğe karşı bir tutum sergilemiştir. Bir diğer lakabı Sâhibü't-Tesânîf'tir. Bu lakap kendisine çok eser yazdığı için verilmiştir. Hocası İbnü's-Serrâc gibi o da dil ekollerine karşı esnek bir tutum sergilemiş ve yeri geldiğinde karşı dil ekolünün görüşünü savunmuştur.⁴⁰ En önemli eseri, uzun zaman nahiv çalışmalarında esas alınan *el-Kitâb*'dan sonra, önemli bir yeri olan haşiye ve şerh gibi çalışmaların hareket noktasını teşkil eden *el-Cümalü'l-Kübra*'dır.⁴¹

1.6.2.Ebû Ali el-Kâlî (ö. 356/967)

Ebû Ali el-Kâlî, 288 yılında Muş'un Malazgirt ilçesinde doğdu. Kâlî'nin dördüncü dedesi Süleyman'ın beşinci Emevi Halifesi Abdümelik b. Mervan'ın azatlısı olduğu zikredilir. Kendisine Kâlî lakabı Erzurum'un eski bir adı olan Kâlîkâlâ'ya nisbetle verilmiştir. Lügat ve nahiv bilginlerinin hal tercümelerinde önemli bir konuma sahiptir. Irak'ta hak ettiği ilgiyi görmeyen Kâlî Endülüs'e gitmiştir. Yolculuğu esnasında ziyaret ettiği şehirlerde sevinçle karşılandığı zikredilmektedir. Çalışmalarına Endülüs'te devam eden Kâlî birçok talebe yetiştirmiştir. En önemli eseri olan *el-Emâlî* adlı eseri Endülüs'te vermiş olduğu ders notlarından müteşekkildir.⁴² Kâlî'nin *el-Emâlî* adlı eseri Arap dili ve edebiyatı alanındaki şaheserlerden biridir.

⁴⁰ Mâzin el-Mübârek, *el-Îzâh*'ın girişinde, Kahire, 195, s. 1-23; Musa Yıldız, "Zeccâci Ebu'l Kasım", *DİA*, c. 44, İstanbul, 2006, s. 175.

⁴¹ Ebû'l-Berekât Kemâluddîn Abdurrahmân b. Muhammed b. Ubeydillâh el-Enbârî, *Nuzhetu'l-Elibbâ fî Tabakâti'l-Udebâ*, Nşr. İbrahim es-Semarrâî, Mektebetü'l-Menâr, Ürdün, 1985.

⁴² ez-Zübeydî, a.g.e., s. 185-188; Hüseyin Elmalı, "Kâlî", *DİA*, c. 24, İstanbul, 2001, s. 259.

1.6.3. Ebû Sâid Sîrâfî (ö. 368/979)

Ebû Sâid Sîrâfî, 284 yılında Siraf'ta doğmuştur. Siraf aynı zamanda bir liman şehri idi. Mecusi olan babası daha sonra islam ile şereflenmiştir. Sîrâfî, Müslüman olan babasının adını Abdullah olarak değiştirdi. Nahiv ve mantık münazaralarında bulunmuş ve bilgisiyle herkesi hayrete düşürmüştür. Nahiv ilminin yanı sıra matematik, geometri ve astronomi ilimleri ile de ilgilenmiş ve bu alanda dersler vermiştir. Bununla beraber miras hukuku dersini alan Sîrâfî Hanefi fikhında yoğun çaba sarf etmiştir. Bağdat'ta kadılık görevinde bulunmuştur. Kendisini fikh alanında çok geliştiren Sîrâfî, kendisine has görüşleriyle birçok devlet adamının takdirini kazanmış ve kendisine Şeyhülislam unvanıyla hitap etmişlerdir. Münazaralardaki mantıklı ve güzel konuşma maharetinin, o ortamda bulunanları şaşırttığı ifade edilmektedir. En önemli eseri *Ahbâru'n-nahviyyîn el-Basriyyîn*'dir.⁴³

1.6.6. Muhammed b. Ahmed el-Ezherî (ö. 370/980)

Muhammed b. Ahmed el-Ezherî, 282 yılında Afganistan'nın Herat vilayetinde doğmuştur. Doğduğu yer olan Herat'a nisbetle Herevî nisbesi ile de anıldığı zikredilir. Aslen Arap olan Ezherî tahsilini doğduğu yer olan Herat'ta yapmıştır. Şafi mezhebini inceleyen Ezherî İmam Şafi'nin eserlerinde geçen nâdir ve garîb kelimeleri bir araya getirmiştir. Ezherî'yi daha çok dil çalışmalarına sevk eden şey, Karmatîler'in eline esir düşmesidir. Bu esaret iki yıl kadar sürmüştür. Bu süre zarfında Ezherî, bedevî Araplardan işittiği garîb kelimeleri derlemiştir. Derlediği bu kelimelerle *Tehzibü'l-luga* adlı ünlü eserini meydana getirmiştir.⁴⁴

1.6.7. Ebü'l-Kâsım el-Hasen b. Bişr b. Yahyâ el-Âmidî (ö. 371/981)

Ebü'l-Kâsım el-Hasen b. Bişr b. Yahyâ el-Âmidî Basra'da doğdu. Doğduğu ve büyüdüğü yer olan Basra'dan ilim öğrenmek için Bağdat'a gitti. Bağdat'ta birçok âlimden nahiv ve lügat dersleri aldı. Ders aldığı şahıslar arasında Ahfeş Sağir (ö. 316/928), İbn Düreyd (ö. 321/933), Zeccâc ve İbnü's-Serrâc'ı sayabiliriz. Yazısı çok

⁴³ Ebû Bekr Ahmed b. Alî b. Sâbit el-Bağdâdî, *Târihu Bağdâd*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, ts., c. 7, s. 342; Zülfikar Tüccar, Sîrâfî, *DİA*, c. 37, İstanbul, 2009, 264-265.

⁴⁴ Enbarî, *a.g.e.*, c. 1, s. 238-240; Salahattin Kıyıcı, "Muhammed b. Ahmed el-Ezherî", *DİA*, c. 12, İstanbul, 1995, s. 65.

güzel olduğu için kâtiplik yaptığı ve bu sayede geçimini sağladığı zikredilmektedir. Ünlü bir şiir eleştirmeni olan el-Âmidî Basra'da vefat etmiştir.⁴⁵

Anlaşıldığı üzere İbnü's-Serrâc, Müberrid gibi önde gelen dil âlimleri ile yukarıda bahsi geçen şahsiyetler arasında önemli bir köprü vazifesi görmüştür. İbnü's-Serrâc'ın talebeleri hakkında verdiğimiz bu bilgilerden sonra nahiv ilmine olan katkısının daha iyi anlaşılması açısından telif ettiği eserler hakkında bilgi vermek yerinde olacaktır.

1.6.3. Ebû Ali el-Fârisî (ö. 377/987)

Ebû Ali el-Fârisî, 288 yılında İran'ın Şiraz bölgesinde bulunan Fesa kasabasında doğmuştur. Genç yaşına kadar burada kalmıştır. Babasının İranlı, annesinin ise Arap asıllı olduğu zikredilir. Birçok şehir gezen Fârisî daha sonra Şiraz'a gelip yirmi yıl kadar burada kalmıştır. En önemli eserini Şiraz'da kaleme almıştır. Ömrünü ilme adayan Fârisî hiç evlenmemiştir. Vefatından sonra mirasçısı olmadığı için mirasını nahivcilere bıraktığı zikredilmektedir. Farsçayı çok iyi bildiği için dillerin yapısı ile ilgili çalışmalarda dilleri karşılaştırma imkânına sahip olmuştur.⁴⁶ Fârisî, İbnü's-Serrâc'ın en gözde öğrencisi olup *el-Îzâh fi'n-nahv*'in müellifidir.⁴⁷

1.6.4. Ebü'l-Hasen Alî b. Îsâ b. Alî er-Rummânî el-Bağdâdî (ö. 384/994)

Ebü'l-Hasen Alî b. Îsâ b. Alî er-Rummânî el-Bağdâdî, 296 yılında Bağdat'ta doğdu. Kaynaklarda kendisine Rummanî lakabının verilmesi şu iki sebeple açıklanmaktadır. Birincisi kendisinin nar satıcısı oluşundan dolayı bu lakabı almıştır. İkinci sebep ise, Irak'ta bulunan Vasıt şehrindeki Rummân köyüne nispet edildiği için bu lakabı almıştır. Akaitte Mü'tezile'ye mensuptur. Fakat bazı kaynaklarda er-Rummânî'nin Şia olduğu da geçmektedir. Hatta Şia'yı destekler nitelikte eserde

⁴⁵ Hamevî, *a.g.e.*, c. 2, s. 847; İsmail Durmuş, "Âmidî, Hasan b. Bişr", *DİA*, c. 3, İstanbul, 1991, s. 55-56.

⁴⁶ Hamevî, *a.g.e.*, c. 2, s. 811; Mehmet Reşit Özbalıkcı, "Ebû Ali el-Fârisî", *DİA*, c. 10, İstanbul, 2006, s. 88.

⁴⁷ Süyûtî, *a.g.e.*, c.1, s. 496.

yazdığı iddia edilmektedir.⁴⁸ İbnü'n-Nedîm (ö. 385/995), Şia destekli eserleri yazmasının nedenini takiyye olarak açıklamaktadır.⁴⁹ İbnü's-Serrâc'ın en önemli öğrencisi ve râvisi olan Rummânî hocasının nahiv ile mantık ilişkisine dair attığı ilk adımları sağlam bir zemine oturtmaya çalışmıştır.

1.7.ESERLERİ

İbnü's-Serrâc'ın Arap dili grameri ile ilgili yazdığı birçok eseri vardır. Fakat bu eserlerden sadece on yedi tanesi günümüze kadar ulaşabilmiş ve diğer eserleri kaybolmuştur. Eserlerini beş bölüm halinde inceleyebiliriz:

- 1- Sarf ve nahiv konularını ele alan eserleri: *El-Usûl*, *el-Mûcezz*, *el-İştikâk*, *Şerhu Kitâbi Sibeveyhi*, *'Îlelü'n-nahv*, *el-Cümel*, *el-Hems*, *Mücmelü'l-Usûl*.
- 2- Kur'ân-ı Kerîm'i ele alan eserleri: *İhticâcü'l-Kurrâ'*, *eş-Şekl* ve *'n-nakt*.
- 3- Şiiri ele alan eserleri: *Eş-şi'ir* ve *'ş-şu'arâ'*, *Ahkâmü's-şi'r*.
- 4- Hat, aruz ve heceleri ele alan eserleri: *El-A'ruz*, *el-Hat*.
- 5- Saydığımız bu eserlerinin haricindeki şu kitapların içeriği hakkında malumat bulunmamaktadır: *El-Muvâsalât* ve *'l-Müzekkirât*, *er-Riyâh* ve *'l-hevâ* ve *'n-nâr*, *tehzîbi'l-luğa* ve *İttifâku ehli'l-luğa* ve *firâkuhum* ve *mâ yenferidü bihi'l-vâhidü minhüm*.

1.7.1.el-Usûl fi'n-Nahv

İbnü's-Serrâc'ın ilmi kişiliğini yansıtan önemli bir eseridir. İbnü's-Serrâc bu eserinde Sibeveyhi'nin *el-Kitâb*'daki dağınık konuları derleyip başlıklar altında ele almış, sarf ve nahiv konularını sistemli bir hale sokmuş ve bu sahadaki çalışmalarını daha da kolaylaştırmıştır. Nitekim İbnü's-Serrâc, *el-Usûl* adlı eserini telif etme maksadını, “Benim bu eserden muradım bu konunun uzmanları değil, bu dili yeni öğrenenlerdir”⁵⁰ şeklinde açıklamıştır.

İbnü's-Serrâc'ın üç ciltten oluşan *el-Usûl* adlı eseri, sarf ve nahiv konularını ele almıştır. Müellif bu eserinde, merfû'ât konusu ile başlar ve daha sonra sırasıyla

⁴⁸ Hamevî, a.g.e., c. 1, s. 380; Sedat Şensoy, “Rummânî”, *DİA*, c. 35, İstanbul, 2006, s. 242.

⁴⁹ İbnü'n-Nedîm, a.g.e., c. 2, s. 103.

⁵⁰ İbnü's-Serrâc, a.g.e., c. 1, s. 35.

mansûbât, mecrûrât, tevâbi‘, muzari fiili nasb ve cezm eden edatlar gibi konuları ele alır. Ayrıca takdim-tehir ve marife isimlerin haber olarak geldiği yerleri açıklar ve sarf konuları ile de kitabını bitirir.

İbnü’s-Serrâc *el-Usûl* adlı eserinde *el-Kitâb*’dan aldığı konuları bazen olduğu gibi almış, bazen de kendi düşünce süzgecinden geçirmiştir. Düşüncelerini caiz, caiz değil, hasen, sahih, kabih vb. sözel değerler ile açıklamıştır. Konunun daha iyi anlaşılması açısından örnek verecek olursak;

İbnü’s-Serrâc, *el-Usûl* adlı eserinde nâibu’l-fâil konusunu ele alırken Basra dil ekolünün görüşünü verdikten sonra kendi görüşünü “لَا يَجُوزُ” caiz değil sözel değeri ile ifade etmiştir. Basra dil ekolü, nâibu’l-fâil olarak gelebilecek isimler arasında كان nin haberini de zikretmiştir. Şöyle ki; "كَانَ زَيْدٌ قَائِمًا" cümlesindeki كان fiilinin meçhul (edilgen) yapıda geldiğinde زيد sözcüğü hafzedilip kendisinden sonra gelen قائم sözcüğü nâibu’l-fâil olarak gelmesinin mümkün olduğunu iddia etmişlerdir. كين örneğinde olduğu gibi كين meçhul şeklinde geldiğinde قائم sözcüğü nâibu’l-fâil olup merfû‘ olarak gelmiştir. Fakat İbnü’s-Serrâc ise bunun caiz olmadığını söyler. Ona göre nâibu’l-fâil olacak olan kelime ile fâil arasında herhangi bir ilişki bulunmaması gerekmektedir. Örneğin; ضَرَبَ زَيْدٌ عَمْرًا cümlesinde ضرب fiili meçhul olarak geldiğinde زيد sözcüğünün hafzedilip عمرا sözcüğünün nâibu’l-fâil olarak gelebilmesi mümkündür. Zira زيد ile عمرا birbirleri ile ilişkisi olmayan birer sözcüktür. Yani nâibu’l-fâil olacak olan عمرا sözcüğü, fâil olan زيد sözcüğü ile bağlantısı olmayan ve onunla alakası olmayan bir sözcüktür. Dolayısıyla عمرا sözcüğünün nâibu’l-fâil olarak gelmesinde bir engel yoktur. Fakat aynı durum "كَانَ زَيْدٌ قَائِمًا" için geçerli değildir. Zira زيد ile قائمًا sözcükleri birbirleri ile alakası olan sözcüklerdir. Yani زيد قائم “Zeyd ayaktadır” dediğimizde قائم sözcüğü mana olarak Zeyd’den bahsetmektedir. Dolayısıyla قائم sözcüğünün nâibu’l-fâil olabilmesi için fâil olan sözcük hakkında bir yargı bildirmemesi ve onunla alakası olmayan bir sözcük olması gerekmektedir. Dolayısıyla İbnü’s-Serrâc, كان haberinin nâibu’l-fâil olarak gelmesinin her durumda caiz olmadığını söyler.⁵¹ İbnü’s-Serrâc burada kullanmış olduğu sözel değerlerden biri olan caiz değil ifadesi ile konuyu kendi düşünce süzgecinden geçirip bir değerlendirmeye tabi tutmuştur.

⁵¹ İbnü’s-Serrâc, *a.g.e.*, c. 1, s. 81.

İbnü's-Serrâc'ın *el-Usûl* adlı eseri, birçok dil âliminin övgüsüne mazhar olmuştur: “Bu alanda yazılmış en iyi eser, nakillerde olan karışıklık esnasında başvurulacak bir eserdir”⁵², “*el-Kitâb*’da bulunan konuları güzel bir sıralama ile ele almıştır”⁵³, Yâkût el-Hamevî, İbnü's-Serrâc'ın bu eseri hakkında; “İhtilaf konusunda başvurulacak eser”⁵⁴olduğunu söyler. Ez-Zübeydî (ö. 379/989)’de *et-Tabakât* adlı eserinde: Bu eserin son derece faydalı ve bu alanda yazılan en kapsamlı eser olduğunu söyler.⁵⁵

Bu eser, Arap dili gramer tarihi açısından önemli bir yere sahiptir. Hicri III. asırda bu eşsiz eseri yazan İbnü's-Serrâc, ondan sonra gelen araştırmacılar tarafından çok beğenilmiş, nahiv ve sarf konularındaki tasnifi büyük ilgi görmüş ve beğeni almış ve ondan çok istifade edilmiştir.

1.7.2.el-Mûcez

Sarf ve nahiv konularını ele alan ikinci kitabı olup muhtasar bir eserdir. Bir rivayete göre eksik bıraktığı bu kitabı tamamlamasını talebesi Ebû' Ali el-Fârisî'den istemiştir. Ebû'l-Alâ el-Marrî (ö. 449/1057)'nin bu husustaki kanaatine göre, el-Fârisî kendisinden bir şey katmamış, İbnü's-Serrâc'ın diğer eserleri olan *el-Usûl* ve *el-Cümel*'den nakillerle bu kitabı tamamlamıştır.⁵⁶ Bu eser daha IV. asırdan itibaren dil âlimleri tarafından büyük rağbet görmüş ve birçok çalışmaya konu olmuştur. Talebesi er-Rummânî⁵⁷ ve Ebû'l Hasan el-Ahvazî⁵⁸ (ö. 466/1054) bu eseri şerh etmişlerdir.

1.7.3.el-A'ruz

İsminden de anlaşılacağı üzere İbnü's-Serrâc'ın aruza dair konuları ihtiva eden bir eseridir.

⁵² İbn Hallikân, *a.g.e.*, c. 4, s. 339.

⁵³ El-Enbârî, *a.g.e.*, s. 186.

⁵⁴ El-Hamevî, *a.g.e.*, c. 6, s. 2536.

⁵⁵ Ez-Zübeydî, *a.g.e.*, c. 1, s. 112.

⁵⁶ El-Hamevî, *a.g.e.*, c. 2, s. 814.

⁵⁷ İbnü'l-Kıftî, *a.g.e.*, c. 2, s. 295.

⁵⁸ İbnü'l-Kıftî, *a.g.e.*, c. 4, s. 111.

1.7.4.el-Hat

İbnü's-Serrâc'ın Arapça kelimelerin imlâları konusunda telif ettiği bir eserdir. Yâkût el-Hamevî bunu el-Hicâ' ve el-Hat şeklinde iki eser olarak göstermiştir.⁵⁹

1.7.5.el-İştikâk

Arap dilindeki kelimelerin kökleri konusunda yazılan ilk eserlerden biridir.⁶⁰

1.7.6.Ahkâmu's-Şi'r

İbnü's-Serrâc'ın böyle bir eseri olduğunu yalnızca Kâtip Çelebi zikreder.⁶¹

1.7.7.el-Cümel

Nahiv konularını ihtiva eden bir eserdir. Bu eserini, *el-Usûl* adlı kitabında zikreder.⁶² İbnü'l-Kıftî (ö. 646/1248)'nin naklettiğine göre bu eser, er-Rummânî tarafından şerh edilmiştir.⁶³

1.7.8.el-Hemz

İbnü's-Serrâc'dan bahseden kaynaklar bu eseri almamışlardır. Fakat İbnü's-Serrâc *el-Usûl* adlı eserinde bu eseri zikretmiştir.⁶⁴

1.7.9.İhticâcü'l-Kurrâ'

Kıraat ilmi ile ilgili bu eser bazı kaynaklarda *İhticâc el-Kırâa* şeklinde de geçmektedir. Fakat talebesi olan el-Fârisî *el-Hücce* adlı eserinde ilk başta verdiğimiz şekliyle zikretmektedir.⁶⁵

⁵⁹ El-Hamevî, *a.g.e.*, c. 6, s. 2536.

⁶⁰ Hüseyin Yazıcı, *a.g.t.*, s. 20.

⁶¹ Mustafa b. Abdullah el-Kostantîni Kâtip Çelebi, *Keşfu'z-Zunûn 'an Usâmi'l-Kutubi ve'l-Funûn*, c. 1, Nşr. Muhammed Şerefuddîn Yaltekâyâ, Dâru İhyâi't-Turasi'l-'Arabî, Beyrut, trs., s. 1048.

⁶² İbnü's-Serrâc, *a.g.e.*, c. 2, s. 219.

⁶³ İbnü'l-Kıftî, *a.g.e.*, c. 2, s. 295.

⁶⁴ Abdulhuseyin el-Fetlî, *El-Usûl*'ün girişinde, s. 19.

⁶⁵ Ebû Alî Hasen b. Ahmed b. Abdilgaffâr el-Fârisî, *el-Hücce li'l-kurrâ 'i's-seb'a*, c. 1, thk. Bedreddîn Kahvecî, Daru'l-Me'mun li't-Tirâs, Beyrut, 1993, s. 6.

1.7.10. 'İlelü'n-nahv

El-Usûl'ün muhakkiki Abdülhüseyin el-Fetlî, müellifin bu isimle anılan bir eserini İbnü'l-Kıftî'den tespit ettiğini belirtmiştir.⁶⁶ Fakat İbnü'l-Kıftî'nin eserlerinde İbnü's-Serrâc'ın böyle bir eseri geçmemektedir.

1.7.11. Mücmelü'l-Usûl

Bu eseri bazen *Cümel el-Usûl* veya *el-Usûl es-sağîr*⁶⁷ şeklinde de geçer. Bu eserin, *el-Usûl* adlı eserin muhtasarı mahiyetinde olduğu düşünülmektedir.⁶⁸

1.7.12. el-Muvâsalât ve'l-Müzekkirât

Bu eserin adı bazı kaynaklarda *el-Muvâsalât*⁶⁹, bazılarında ise *el-Muvâsalât fi'l-ahbâr ve'l-Müzekkerât*⁷⁰ ya da *el-Muvâsalât ve'l-Müzekkerât fi'l-Ahbâr*⁷¹ şeklinde de geçmektedir. Eserin içeriği hakkında bilgi yoktur.

1.7.13. er-Riyâh ve'l-hevâ ve'n-nâr

Kâtip Çelebi bu eserin adını *er-Riyah* şeklinde kaydetmiştir.⁷²

1.7.14. Şerhu Kitâbi Sîbeveyhi

Sîbeveyhi'nin eseri olan *el-Kitâb* sarf ve nahiv çalışmalarında ana kaynak olup günümüze kadar gelebilen en kapsamlı ve en eski eserdir.⁷³ Bundan dolayı bu eser üzerine birçok dil âlimi tarafından şerh ve muhtasar şeklinde çalışmalar yapılmıştır.⁷⁴

⁶⁶ İbnü's-Serrâc, *a.g.e.*, c. 1, s. 19.

⁶⁷ El-Hamevî, *a.g.e.*, c. 6, s. 2536.

⁶⁸ Abdülhüseyin el-Fetlî, *El-Usûl*'ün girişinde, s. 19.

⁶⁹ İbn Hallikân, *a.g.e.*, c. 4, s. 339.

⁷⁰ İbnü'l-Kıftî, *a.g.e.*, c. 3, s. 149.

⁷¹ Süyûtî, *a.g.e.*, c. 1, s. 110.

⁷² Kâtip Çelebi, *a.g.e.*, c. 2, s. 1421.

⁷³ İbnü'l-Kıftî, *a.g.e.*, c. 3, s. 149.

⁷⁴ Mehmet Reşit Özbalkıç, "Sibeveyhi", *DİA*, c. 37, İstanbul, 2009, s. 132.

1.7.15.eş-Şi'ir ve'su'arâ'

İbnü's-Serrâc'dan bahseden kaynaklarda⁷⁵ sadece eserin ismi geçmektedir. Eserin içeriği hakkında malumat bulunmamaktadır.

1.7.16.eş-Şekl ve'n-nakt

Kur'ân-ı Kerim'in noktalanması ve harekelenmesinden bahseden eserin bir nüshası Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi kütüphanesinde İsmail Saip Sencer bölümünde bulunmaktadır.⁷⁶ Yine İbnü's-Serrâc'ın böyle bir eserinin olduğunu, talebesi er-Rummânî'nin bu esere yazmış olduğu şerh ile öğrenmekteyiz.⁷⁷

1.7.17.Tehzîbi'l-luğa ve ittifâku ehli'l-luğa ve firâkuhum ve mâ yenferidü bihi'l-vâhidü minhüm

İbnü's-Serrâc'tan bahseden kaynaklarda bu eserin adı geçmese de bir diğer eseri olan *el-İştikâk* adlı kitabında bu eserden bahsetmektedir.⁷⁸

İbnü's-Serrâc, eserlerinden de anlaşılacağı üzere çalışmalarını dil, edebiyat ve Kur'ân-ı Kerîm ilimlerinin bazı alanlarına hasretmiştir. Eserleri çoğunlukla sarf ve nahiv ile alakalıdır. Bununla beraber bazı eserleri sarf ve nahiv konularının dışında gibi görünse de kanaatimizce, hepsi de dolaylı olarak Arap dili grameriyle yakından ilişkilidir. Nitekim *eş-Şi'ir ve'su'arâ'* ve *el-'Arûz* gibi eserleri nazım tekniği, şiir sanatı ve şiir hakkında, yine Kur'ân-ı Kerîm'in noktalanma ve harekelenmesi ile alakalı olan eseri *eş-Şekl ve'n-nakt* eserini bu grupta sayabiliriz. Bu saydığımız eserler eski teliflerde Arapçanın sarfı, nahvi, Arap yazısının birçok imla meselelerini ve bunların bağlı olduğu kaideleri, Kur'ân-ı Kerîm'in metnine bağlı olarak izah edilmekteydi.

Netice itibariyle yukarıda zikrettiğimiz mümtaz şahsiyetlere vermiş olduğu dersler ve telif ettiği eserleri göz önüne alındığında İbnü's-Serrâc'ın nahiv ilmine olan katkısı bariz bir şekilde anlaşılmaktadır.

⁷⁵ İbnü'l-Kıftî, *a.g.e.*, c. 3, s. 149.

⁷⁶ Hüseyin Yazıcı, "İbnü's-Serrâc", *DİA*, c.21, Ankara, 2003, s. 205-206.

⁷⁷ İbnü'l-Kıftî, *a.g.e.*, c. 2, s. 295.

⁷⁸ Hüseyin Yazıcı, *a.g.t.*, s. 15.

İKİNCİ BÖLÜM

2.NAHİV İLMİNİN TANIMI KONUSU VE GELİŞİM SERÜVENİ

2.1.NAHİV İLMİNİN TANIMI VE KONUSU

Nahiv “نحو” kelimesi, “نَحَا” fiilinden türemiş bir mastardır. Sözlük manası: Kastetmek, takip etmek, yol ve yön gibi anlamlara gelmektedir.⁷⁹ Terim olarak ise, kelimelerin cümle içerisindeki konumunu ve kelimelerin sonundaki hareke değişikliğini inceleyen ilimdir.⁸⁰ İsmâil b. Hammâd el-Cevherî (ö. 393/1003) nahiv ilmini “Arap kelimelerinin i‘rabı” olarak açıklamaktadır.⁸¹ İbnü’s-Serrâc ise nahvi, “*ilk dönem dil âlimlerinin, Arap kelimelerinden çıkardıkları bir ilimdir*” şeklinde açıklamaktadır.⁸²

Bu ilmin nahiv olarak isimlendirilme nedenine ilişkin, dilde bozulmaların çoğalması üzerine Hz. Ali (ö. 21/661)’nin Ebû’l Esved ed-Düelî (ö. 69/689)’ye bu konuda kendisine yol gösterecek altyapı niteliğinde olan bazı kelime çeşitlerini kapsayan bir sayfa verdiği ve kendisine “أَنْحُ هَذَا النَّحْوُ” (Bunu örnek al) dediği aktarılır.⁸³ Ayrıca Kur’ân-ı Kerîm’i öğreten âlimlerin, örnek olarak “Arapların nahvi bu yöndedir” şeklinde kalıplaşmış deyimini sürekli kullanmaları da bu ilmin nahiv olarak isimlendirilmesine neden olduğu zikredilir.⁸⁴

İlk dönem Arap dillilerince nahiv ilminin konusu çok geniş ve kapsamlı olarak

⁷⁹ Ebû’l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed İbn Manzûr, *Lisânu’l-‘Arab*, c.15, Nşr. Emin M. Abdulvahâb M. Sâdık el-‘Ubeydi, Dâru’l-Kutubi’l-‘İlmiyye, Beyrut, 1996, s. 309; Ebû’n-Nasr İsmail b. Hammâd el-Cevherî, *Tâcu’l-Luğa ve Sihâhi’l-‘Arabiyye*, Nşr. Ahmed ‘Abdulgafûr ‘Attâr, Dâru’l-‘İlmi li’l-Melâÿîn, Beyrut 1990, s.2503.

⁸⁰ Ebû’l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr es-Süyûtî, *el-İktirâh fî ‘İlmi Usûli’n-Nahv*, Nşr. Abdulhakim ‘Atiyye-Alâeddîn ‘Atiyye, Dâru’l-Beyrûtî, Dımaşk 2006. s. 24.

⁸¹ El-Cevherî, *a.g.e.*, s.2504.

⁸² İbnü’s-Serrâc, *a.g.e.*, c. 1, s. 35; Süyûtî, *el-İktirâh*, s. 24.

⁸³ El-Enbârî, *a.g.e.*, s. 18.

⁸⁴ İsmail Durmuş, “Nahiv”, *DİA*, c.32, İstanbul, 2006, s.300.

ele alınmıştır. Nitekim Sîbeveyhi'nin günümüze kadar gelen en eski ve en kapsamlı eseri *el-Kitâb*, nahiv, sarf, imale, idğam, i'lâl, hemz, kıraat farklılıklarını vs. yanı sıra belâgat anlatımlarını da içermektedir. Müberrid'in *el-Müktedab* adlı eserinde, ez-Zamahşerî (ö. 538/1144)'nin *el-Mufassal* adlı eserinde, İbn Mâlik (ö. 769/1367)'in *Elfiyye* adlı eserinde de bu anlayışın devam ettiğini görüyoruz. Daha sonra İbnü's-Serrâc ile İbn Usfûr el-İşbilî (ö. 669/1270) gibi dilciler nahvi *İlmü'l-Arabiyye* ile aynı anlamda kullanırlar. Bu nedenle nahvin muhtevasını, sarf, lugât, aruz, kafiye, iştikâk, şiir, hat gibi dilin bütün yönlerini kapsayacak şekilde genişletmişlerdir. III. yüzyıla gelindiğinde nahiv, dilin diğer alanlarından özellikle sarf ilminden ayrılarak müstakil bir alan haline geldiğini görürüz.⁸⁵ Nahiv ilmi daha çok kelime ile kelamı ve bunların cümle içerisindeki konumunu, dizililişini ele alırken sarf müştak olan kelimeleri ve kelimelerdeki değişkenliği ele almıştır.⁸⁶

2.2.NAHİV İLMİNİN DOĞUŞU

Arap dilini, İslamiyet öncesi ve İslamiyet sonrası şeklinde iki safhada incelediğimiz takdirde nahiv ilmini ortaya çıkaran nedenlerin daha iyi anlaşılacağını düşünüyoruz. İslamiyet'ten önce Araplar dillerini hatasız ve hiçbir değişime maruz kalmadan kullanıyorlardı. Nitekim İbn Haldûn (ö. 808/1406), "*ilk dönem Arapları kendilerinde fitraten mevcut olan meleke sayesinde hiçbir kâideye ihtiyaç duymadan şiir gibi edebi bir ürünü en güzel ve hatasız bir şekilde meydana getirme yeteneğine sahip idiler. Kuşaktan kuşağa işiterek aktarılan Arapçanın bu kullanım şekli, onlar yabancı topluluklarla karışınca dek sürmüştür*" demektedir.⁸⁷

İslamiyet'ten sonraki süreçte Araplar farklı toplumlarla karşılaşmaya başlamışlardır. İslam dininin yayılmasıyla Araplar, bu toplumlarla ciddi bir etkileşim içerisine girmişlerdir. Bu etkileşim Arapların kültürlerinde birtakım değişmelere yol açtığı gibi dillerinde de birtakım değişiklikler/hatalar meydana getirmiştir. Onlar günlük konuşmalarında merfû' olanı meksûr, mansub olanı merfû'

⁸⁵ İsmail Durmuş, "Nahiv", *DİA*, İstanbul, 2006, c. 32, s. 300-301.

⁸⁶ Süyûtî, *el-İktirâh*, s. 23.

⁸⁷ Veliyyu'd-Din Ebû Zeyd Abdurrahman b. Muhammed İbn Haldûn, *Mukaddime*, çev. Süleyman Uludağ, Dergah Yayınları, İstanbul, 2014, s. 112-113.

yapmak suretiyle bu hataların daha da artmasına yol açmışlardır.⁸⁸ Arap dilindeki bu hatalar günlük konuşmalarla sınırlı kalmamış, Kur’ân’ı Kerîm’e de sirayet etmiştir. Bu, dini metnin yanlış okunması, dini nasların yanlış anlaşılması gibi ciddi boyutlara ulaşmıştır. Bu durumun farkında olan dilciler, harekete geçip bu dili hatalara karşı muhafaza etmek için dil kaidelerinin tespitine yönelmişlerdir. Böylelikle nahiv ilminin temelleri atılmış ve Arap dili gramer kuralları tespit edilmeye başlanmıştır. Bu ifadelerden nahiv ilminin, Arap dilini bozulmaya karşı bir kalkan olarak ortaya çıktığı anlaşılmaktadır.

Nahiv ilminin yüklenmiş olduğu bu önemli görevi daha iyi anlamak için dilde yapılan hatalara birkaç örnek vermemiz yerinde olacaktır. Hz. Ömer (ö. 12/644), ok atma tâlimi yapan bir grubun önünden geçerken onların başarısız olduklarına şahit olmuş ve onlara sitemde bulunmuştur. Buna karşılık onlarda “إِنَّا قَوْمٌ مُّتَعَلِّمِينَ” (Biz yeni öğrenen bir topluluğuz) diye mazeret bildirmişlerdir. Fakat “مُتَعَلِّمُونَ” demeleri gerekirken hata yaparak “مُتَعَلِّمِينَ” şeklinde yâ ile mansub olarak ifade etmişlerdir. Bunun üzerine Hz. Ömer de kızarak şu ifadeleri sarf etmiştir: “Allah’a and olsun ki, benim nazarımda dildeki bu hatanız, ok atışınızdaki başarısızlığınızdan daha fenadır.”⁸⁹

Yine Ebû’l Esved ed-Düelî ile kızı arasında geçen bir diyalogda kızı babasına “مَا أَجْمَلُ السَّمَاءِ” demiş, babası da onun soru sorduğunu zannederek “yıldızlar” diye cevap vermiştir. Kızı, “Ben sana soru sormadım, sadece havanın çok güzel olduğunu ifade etmek istedim” der. Bunun üzerine babası da “مَا أَجْمَلُ” değil de “مَا أَجْمَلُ السَّمَاءِ” şeklindeki kullanımın doğru olduğunu belirtmiştir.⁹⁰

Arap dilindeki bu tür hatalar zamanla günlük dildeki konuşmalarla sınırlı kalmamış, Kur’ân-ı Kerîm’in okunuşuna da sirayet etmiştir. Kur’ân-ı Kerîm’in yanlış okunmasına dair birçok örnek vardır. Bunlardan birisi de Hz. Ömer (r.a.) zamanında gerçekleşmiştir. O dönemde bedevînin biri sahabenin yanına gelerek Kur’ân-ı Kerîm öğrenmek istediğini belirtmiş, bunun üzerine sahabeden biri, ona Tevbe suresini

⁸⁸ Ahmed b. Mustafa b. İbrahim el-Hâşimî, *Kavâ'idu'l-esâsiyye li'l-lugati'l-'Arabiyye*, thk. Muhammed Ahmed Kâsım, Beyrut, Mektebetu'l-asriyye, 2012, s. 19-20.

⁸⁹ El-Hamevî, *a.g.e.*, c. 1, s. 16-17.

⁹⁰ Muhammed Ayyâd b. Sa'd b. Süleymân b. Ayyâd el-Merhûmî et-Tantâvî eş-Şaffî, *Neş'etu'n-nahv ve Târîhu Eşherü'n-nuhât*, Dâru'l- Me'ârif, Kahire, 1119, s. 26.

öğretmiştir. Ancak o bedevî Tevbe suresindeki “إِنَّ اللَّهَ بَرِيٌّ مِنَ الْمُشْرِكِينَ وَرَسُولُهُ” (Allah ve Resûlü, Allah’a ortak koşanlardan uzaktır) âyetine gelince “رَسُولٌ” kelimesinde bulunan “ل” harfini “مُشْرِكِينَ” kelimesine atfederek kesre ile okumuş, dolayısıyla bu yanlış okuyuş âyetin anlamını tamamen değiştirmiştir. Zira bu şekilde okunduğunda âyetin manası, “Allah müşriklerden ve rasulünden uzaktır” şekline dönüşmüştür. Bunun üzerine bedevî, “Allah, resulünden uzak mı oldu? Eğer öyle ise ben de ondan uzağım” der. Bu meseleyi duyan Hz. Ömer, derhal olaya müdahale eder. O bedevîyi yanına çağırarak yapılan hatayı düzeltir ve Kur’ân-ı Kerîm’i iyi bilenlerin dışında kimsenin Kur’ân-ı Kerîm eğitimi vermemesini emreder. Daha sonra da Ebû’l Esved ed-Düelî’nin bu işle ilgilenmesini emrettiği zikredilir.⁹¹

Kaynaklarda aynı isteği dönemin Basra valisi Ziyâd b. Ebîh (ö.53/673)’in de dile getirdiği zikredilmektedir. Şöyle ki; Ziyâd b. Ebîh, Ebû’l Esved ed-Düelî’ye Arap dilindeki bu tür hataları engelleyecek türden bir çalışma yapmasını istemiştir. Başta bu işi kabul etmeyen Ebû’l Esved, Kur’ân-ı Kerîm tâliminde yapılan hataları işitince "Hataların bu boyuta geleceğini tahmin etmemiştim" diyerek Ziyâd b. Ebîh’in teklifini kabul etmiştir. Ziyâd b. Ebîh’den bu iş için yardımcı ister, o da emrine bir kâtip verir. Ebû’l Esved kâtibe, “Benim fetha okuduğum harfin üstüne bir nokta, kesre okuduğum harfin altına bir nokta, ötre okuduğum harfin önüne bir nokta, tenvinli okuduğum yerlere de ikişer nokta koy” der. Yapılan bu çalışmanın neticesinde Kur’ân-ı Kerîm ilk defa baştan sona harekelenmiştir. Böylece nahvin ilk adımları atılmış olur.⁹²

Bu ilmin kurucusunun kim olduğu hakkında ihtilaflar mevcut olsa da genel kanaate göre Ebû’l Esved ed-Düelî’dir. Kimileri Hz. Ali (r.a.) olduğunu iddia etmişlerdir. Fakat o, halifeliği esnasında Hariciler, Muaviye vb. meselelerle meşgul olmuştur. Bunları dikkate aldığımızda bu ilmin Hz. Ali’ye dayandırılması aklen mümkün gözükmemektedir. Hz. Ali’nin bu konuda sadece fikir verdiği, bunun dışında bir çalışma içerisinde olmadığı kabul edilmektedir. Şevkî Dayf (ö. 1910) Hz. Ali’yi yüceltmek için şiilerin bu iddiayı ortaya attıklarını ifade etmektedir.⁹³

⁹¹ Et-Tantâvî, *a.g.e.*, s. 23; el-Enbârî, *a.g.e.*, s.19-20; Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed el-Kurtubî, *el-Câmi’ li-ahkâmi’l-Kur’ân*, c. 1, Dârü’l Kutubu’l-Mısriyye, Kahire, 1964, s. 24.

⁹² Ez-Zübeydî, *a.g.e.*, s. 22; İbnü’n-Nedîm, *a.g.e.*, s. 61-62; el-Enbârî, *a.g.e.*, s. 21.

⁹³ Şevkî Dayf, *el-Medârisu’n-Nahviyye*, Dârü’l-Me’ârif, Kahire, 2005, s. 14.

Muhammed et-Tântavi (ö. 1277/1861)'de, bu ilmin kurucusunun Ebû'l Esved ed-Düelî olduğunu ve onun atmış olduğu temel neticesinde geliştiğini söylemiştir.⁹⁴

2.3.DİL EKOLLERİ

Ebû'l Esved ed-Düelî ve talebelerinin Arap dili grameriyle ilgili ortaya koymuş oldukları hususlar temel kaidelerden ibaretti. Yani fâil, mef'ûl, isim, harf gibi temel kaidelerin izahın dışında başka konular yeterince ele alınmamıştı. H. II. asra gelindiğinde, Basra'da yetişen İbn Ebî İshâk (ö. 117/735), 'Îsâ b. 'Umer es-Sekâfî (ö. 149/766), 'Amr b. Â'lâ (ö. 154/770) gibi dil âlimleri Ebû'l Esved ed-Düelî ve talebelerinin ortaya koymuş olduğu temel kaideleri daha sistemli hale getirmeye çalışmışlardır. Nitekim bu dil âlimleri Basra şehrinde nahiv konularının ele alındığı ders halkaları oluşturmuşlardır. Zamanla bu ders halkaları ekol hüviyeti kazanmıştır.⁹⁵ Bu ekollerden nice dil âlimleri yetişmiş ve bu alanda birçok eser kaleme alınmıştır. İlk olarak Basra ve Kûfe ekolleri teşekkül etmiş, daha sonra da bunları Bağdat, Endülüs ve Mısır ekolleri takip etmiştir. Bu dil ekollerine kısaca değinmek yerinde olacaktır.

2.3.1.Basra Dil Ekolü

Basra şehri konum itibariyle Araplar ile Acemler arasında sınır vazifesi gören bir bölgede yer alır. Aynı zamanda Basra çöle açık ve yıllarca yabancıların tesirinden uzak kalmış bedevî Arapların konakladığı bir bölgedir. Basra ekolün temsilcileri bu bölgedeki bedevî Araplardan çok istifade etmişlerdir. İlk olarak ortaya çıkan Basra ekolü birçok önemli şahsiyeti yetiştiren önemli bir dil ekolüdür.

Basra ekolünün kurucusu aynı zamanda nahvinde kurucusu sayılan Ebû'l Esved ed-Düelî'dir. Daha sonra bu ekolün çalışmalarını devam ettirenler Abdurrahman b. Hürmüz (ö. 117/735), İbn Ebî İshâk (ö. 117/735), İsa b. Ömer es-Sakâfî (ö. 149/766) ve 'Amr b. Â'lâ (ö. 154/770) gibi nahiv âlimleridir.⁹⁶ Basra

⁹⁴ Et-Tantâvî, *a.g.e.*, s. 27-28; Abdülkerim Muhammed el-Es'ad, *el-Vasît fi Târîhi'n-Nahvi'l-'Arabi*, Mektebetu'l-Dar'ş-Şevâf, Riyad 1992, s. 31.

⁹⁵ Salih Zafer Kızıklı, *Arap Grameri Ekolleri*, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Bursa, 2005, s. 25.

⁹⁶ Hulusi Kılıç, "Basriyyun", *DİA*, c. 5, İstanbul, 1992, s. 118.

ekolünün önemli dil âlimlerinden biri de Halîl b. Ahmed (ö. 175/791)'dir. Yapmış olduğu çalışmalar sayesinde Arap dili önemli mesafeler katetmiştir.⁹⁷

İlk başlarda Arap dili gramer çalışmaları sadece Arap asıllı şahsiyetler tarafından yürütülmekteydi. Fakat ekolleşme süreci ile Arap olmayanların da bu çalışmalara dâhil oldukları zikredilmektedir.⁹⁸ Nitekim Arap dili gramerine dair zamanımıza ulaşan ilk hacimli eser olan *el-Kitâb*'ın yazarı ve Basra nahiv ekolünün en önemli temsilcilerinden biri olan Sîbeveyhi Arap asıllı değil bilakis Fars asıllıdır.⁹⁹

Basra ekolünün el-Halîl b. Ahmed ve öğrencisi Sîbeveyhi 'den sonraki en önemli temsilcileri el-Ahfeş el-Evsat (ö. 215/830)¹⁰⁰ ve Ma'mer b. el-Musennâ (ö. 209/824-25) gibi dil âlimleridir. Daha sonra Ebû Zeyd el-Ensarî (ö. 215/830), Ebû Ubeyd el-Kâsım b. Sellâm (ö.224/838), Ebû Osman el-Mâzinî¹⁰¹, Müberrid¹⁰², İbn Dureyd (ö. 321/933)¹⁰³ ve İbnü's-Serrâc gibi büyük dil âlimleri bu ekolün savunucuları olmuştur.

2.3.2.Kûfe Dil Ekolü

Kûfe ekolünün ilk temsilcileri Basra ekolüne mensup dilcilerden ders almışlardır. Nitekim Kûfe'de ilk nahiv çalışmalarını başlatan Ebû Ca'fer er-Ruâsî (ö. 187/803) ve Mu'az el-Herrâ (ö. 187/803) Basra ekolünün ikinci tabakasını oluşturan 'Îsâ b. 'Umer es-Sekâfî (ö. 149/766) ve 'Amr b. Â'lâ (ö. 154/771) gibi dilcilerden ders almışlardır. Daha sonra ders almış oldukları hocalarının görüşlerine katılmayıp kendi görüşlerini bağımsız olarak ifade etmek suretiyle Kûfe ekolünün temellerini atmışlardır.¹⁰⁴ Netice itibariyle Kûfe ekolünün, birçok nahiv meselesinde Basra ekolüne muhalefet neticesinde kurulmuş bir ekol olduğunu söyleyebiliriz.

⁹⁷ Selami Bakırcı -Kenan Demirayak, *a.g.e.*, s. 36.

⁹⁸ Salih Zafer Kızıklı, *Arap Grameri Ekolleri*, s. 26.

⁹⁹ Ez-Zübeydî, *a.g.e.*, s. 66.

¹⁰⁰ Ez-Zübeydî, *a.g.e.*, s. 72-74.

¹⁰¹ Ez-Zübeydî, *a.g.e.*, s. 87-93.

¹⁰² Ez-Zübeydî, *a.g.e.*, s. 101, Şevkî Dayf, *a.g.e.*, s. 153-154.

¹⁰³ Hulusi Kılıç, "Basriyyun", *DİA*, c. 5, İstanbul, 1992, s. 118.

¹⁰⁴ Şevkî Dayf, *a.g.e.*, s. 153-154.

Kûfe ekolünün ilk temelleri atıldıktan sonra ekolleşme niteliği kazandıran kişinin er-Ruâsî'nin öğrencisi olan Ebû'l-Hasen Ali b. Hamza el-Kisâî (ö. 189/804) olduğu zikredilmektedir. İlk eğitimini er-Ruâsî'den aldıktan sonra Basra'ya giden el-Kisâî, orada el-Halîl b. Ahmed ile bir araya gelmiş ve onun ilmine hayran kalmıştır. el-Halîl b. Ahmed'den ders alan el-Kisâî, daha sonra hocası gibi Hicaz, Necd ve Tihame çöllerinde ikamet eden bedevilerden dil malzemesi derlemek için bu çöllere yolculuk yapmıştır. el-Halîl b. Ahmed'in vefatından sonra onun yerini talebesi Yûnus b. Habîb almıştır. Daha sonra Yûnus b. Habîb'in ders halkasına da katılan el-Kisâî, onun bazı görüşlerine katılmamış, bu sebeple birtakım ilmi tartışmalar cereyan etmiştir.¹⁰⁵

Kaynakların verdiği bilgilere göre, Basra ve Kûfe ekolleri arasında zuhur eden ilk ihtilaf, el-Halîl b. Ahmed ile Ebû Ca'fer er-Rûasî arasında gerçekleşmiştir. Bununla beraber bu iki ekolü birbirinden ayıracak derecede olan ihtilaflar Kûfeli el-Kisâî ile Basralı Sîbeveyhi arasında geçen ihtilaflardır. Bu iki büyük dil âliminin arasında geçen en önemli tartışma, "Zübûriyye" meselesi ile ilgilidir.¹⁰⁶

Değinmemiz gereken bir diğer husus da, her iki ekol arasında geçen bu tartışmaların bazılarının sarayda halifenin huzurunda gerçekleşmiş olmasıdır. Zira birçok meselede Abbasî hanedanının Kûfe ekolünü desteklemesi tartışılan birçok meselede onların üstünlük elde etmelerini sağlamıştır.¹⁰⁷ Dolayısıyla o dönemde Arap dili gramer çalışmalarında siyasetin de etkisi olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz.

Yaptığı çalışmalar neticesinde Kûfe ekolünün ekolleşme sürecini başlatan el-Kisâî'den sonra bu ekolün çalışmalarını talebeleri olan Ali b. Mübârek el-Ahmer (ö. 194/809) ve Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Ziyâd el-Ferrâ (ö.207/822) gibi dil âlimleri devam ettirmişlerdir.¹⁰⁸

Hicri ikinci yüzyılın sonlarına gelindiğinde Kûfe ekolüne mensup dilcilerin yaptığı çalışmalar neticesinde bu ekol, Basra ekolünden tamamen bağımsız bir hale

¹⁰⁵ El-Enbârî, *a.g.e.*, s. 59

¹⁰⁶ Hulusi Kılıç, "Kûfiyyûn", *DİA*, c.26, İstanbul, 1992, s.345.

¹⁰⁷ Hulusi Kılıç, "Kûfiyyûn", *DİA*, c. 26, İstanbul, 1992, s. 345.

¹⁰⁸ El-Enbârî, *a.g.e.*, s.80-81.

gelmiştir. Bu anlamda en çok çaba sarf edenler el-Kisâî ve el-Ferrâ'dır.¹⁰⁹

Ebu'l-Hasen el-Lihyânî (ö. 220/835), Ebu Muhammed Seleme b. Âsım (ö. 226/840), Ebu Ca'fer Muhammed b. Sâdan ed-Darîr (ö. 231/845), Ebu Abdillah Muhammed b. Ahmed et-Tuvvâl (ö. 243/857) ve İbnu's-Sikkît (ö. 244/858) gibi gramerciler tarafından Kûfe ekolünün çalışmaları devam etmiştir.¹¹⁰

Kûfe ekolü Ebu'l-Abbâs Sa'leb (ö. 291/903)'in vefatına kadar faaliyetlerine devam etmiş, onun vefatıyla birlikte yani h. 291 yılına gelindiğinde faaliyetlerinde duraklama olmuştur. Daha sonra bu ekolün yerini Bağdat ekolü almıştır.¹¹¹

2.3.3. Basra ile Kufe Ekolü Arasındaki Metot Farklılıkları

Bu iki dil ekolünü daha iyi tanımak için izledikleri metot farklılıklarından bahsetmek gerekir. Zira bu iki ekolden de, Arap gramerinin şekillenmesinde büyük payı olan dil âlimleri yetişmiş ve metot açısından mensubu oldukları ekole bağlı kalmışlardır. Dolayısıyla bu dil âlimlerinin eserlerini daha iyi anlamak için bu ekollerin yöntemlerinden bahsetmek ve yöntemlerini iyi analiz etmek gerekmektedir.

2.3.3.1. Semâ

Süyûtî (ö. 911/1505) semâ'yı şu şekilde açıklar; “*Onunla (semâ ile), fesahatine güvenilen kişinin sözünde geçenleri kastediyorum. Bu (semâ), Kelamullahı, peygamberinin sözünü, ister müslüman olsun ister kâfir, peygamberlik öncesi, peygamberlik dönemi ve peygamberlik sonrası müvelledlerin (şiirle istişhâd konusunda İslamiyet'in ilk dönemlerinden sonra günümüze kadar olan kişiler) çoğalıp dillerin hem nazım hem nesir olarak bozulduğu döneme kadar ki Arapların sözünü kapsar.*”¹¹².

Basralı ve Kûfeli dilciler, dil ile ilgili malzemeyi toplamak amacıyla çölde yaşayan bedevî Arapların yanlarına sıkça gitmişler. Her iki ekole mensup dilciler, dilsel bilgileri toplarken farklı tavır takınmışlardır. Basralı dilciler bedevî Araplardan

¹⁰⁹ Hulusi Kılıç, “Kûfiyyûn”, *DİA*, c. 26, İstanbul, 1992, s. 345.

¹¹⁰ Selami Bakırcı-Kenan Demirayak, a.g.e., s. 47-49.

¹¹¹ Hulusi Kılıç, “Kûfiyyûn”, *DİA*, c. 26, s. 345.

¹¹² Süyûtî, *El-iktirâh*, s. 39.

dil malzemesi toplama aşamasında çok titiz davranmışlardır. Dolayısıyla yabancı unsurlarla temas etmeyen Kays, Temim, Esed gibi kabilelerin lehçelerini tercih etmişler, dil irab ve tasrifteki ifadelerin çoğunu bu kabilelerden almışlardır. Ayrıca Huzeyl, Kinâne ve Tay kabilelerinden de bir kısım bilgiler almışlar ve kaynak olarak kullanmışlardır.¹¹³

Semâ metoduna çok önem veren Basralı dilciler, kendilerinden malzeme aldıkları bedevîlerin dillerinde değişiklik olup olmadığını dahi araştırmışlardır. Bu anlamda Basralı Ebû ‘Amr b. Â‘lâ’nın Hayre isminde bir bedevîye beddua cümlesi olarak kullanılan "اسْتَأْصَلَ اللَّهُ عِرْقَاتِهِمْ" (Allah onların soylarını kuruttu) cümlesinin nasıl okuduğunu sormuş, O da "عِرْقَاتِهِمْ" kelimesindeki "ت" harfini nasb olarak okumuştur. Ebû ‘Amr da ona “Heyhat ya Ebâ Hayre, senin de cildin yumuşadı (şehirli oldun)” diye karşılık vermiştir. Burada şehirli oldun ifadesiyle dilinde bozulmaların meydana geldiğini kastetmiştir. Nitekim Ebû ‘Amr daha önce Ebû Hayre’nin bu cümleyi okuduğunu ve cümlede geçen “عِرْقَاتِهِمْ” kelimesindeki "ت" harfini cer şeklinde okuduğuna şahit olduğunu zikreder.¹¹⁴

Kûfeli dilciler ise semâ metodu alanını daha geniş yelpazede ele almışlardır. Onlar dil malzemesini derlerken Basralı dilcilerin gösterdiği özeni göstermemişlerdir. Yabancı unsurlar ile temas eden bedevî Araplardan dahi dil malzemesi almışlardır. Farslılar ve Habeşlilerle yoğun temas halinde olmaları nedeniyle dillerinde değişimler meydana gelen Yemenlilerden dahi dil malzemesi aldıkları zikredilir.¹¹⁵ Dolayısıyla Basralıların, fesahatine güvenip de dil malzemesi almadıkları kimselerden Kûfeliler rahat bir şekilde kelimeler almışlardır.

2.3.3.2.Kıyas

Süyûtî, kıyası İbnü’l-Enbârî (ö. 328/940)’den rivayetle, “*Nakledilmemiş olanın, nakledilenin benzerine hamledilmesi ve buna göre kullanılması*” şeklinde tarif etmiştir. Kıyas, nahiv delillerinde en çok başvurulan ve en önemli delildir. Nitekim kıyas için إِنَّمَا النَّحْوُ قِيَاسٌ يُتَّبَعُ “*Nahiv, ancak kendisine uyulan kıyastır*” denilmiştir.

¹¹³ Süyûtî, *El-iktirâh*, s. 46-48.

¹¹⁴ El-Enbârî, *a.g.e.*, s.33; İbnü’l-Kıftî, *a.g.e.*, c. 4, s. 118.

¹¹⁵ Süyûtî, *El-iktirâh*, s. 47-48.

Bundan dolayı Enbârî nahvin tarifinin şöyle de yapılabileceğini söylemiştir; “*Nahiv, Arap kelimelerinden istinbat edilen, kıyaslar aracılığıyla oluşan bir ilimdir*”¹¹⁶

İbn Sellâm (ö. 231/846) nahiv ilminde kıyasa çok önem veren ve dil kâidelerinin belirlenmesinde kıyası ilk kullanan kişinin, Basralı dilcilerden Abdullah b. Ebû İshak el-Hadramî (ö. 117/735) olduğunu zikretmektedir.¹¹⁷ Daha sonra gramer alanında kıyas metodunu önemli bir konuma getirenler, el-Halil b. Ahmed ve öğrencisi Sîbeveyhi'dir. İbn Cinnî (ö. 392/1002), el-Halil b. Ahmed'in kıyas metodu için sergilemiş olduğu çabalardan ötürü “*Kıyasın örtüsünü kaldıran kişi*” ifadelerini kullanmıştır.¹¹⁸

Basralı dilciler semâ metodunda takınmış oldukları hassas tavrı kıyas metodunda da göstermişlerdir. Bu anlamda az kullanılan ve şâzz olan kelimelere kıyas yapmamışlardır. Bu şâzz kelimeler her ne kadar sağlam bir kaynaktan sabit olsa da, bunlara kıyas yapılamayacağını iddia etmişlerdir. Kıyasta metot olarak Basralılar, sırasıyla ilk önce en çok kullanılan kelime, çok kullanılan kelimeler, ne çok ne az kullanılan kelimeler, az kullanılan kelimeler ve nadir kullanılan kelimeleri bâz almışlardır. Daha sonra kıyas yoluyla bunların benzerine ya da sahip oldukları malzemelerle mukayese etmişlerdir. Kıyas yoluyla ulaştıkları sonuç daha önceki bulgularla çelişiyorsa ya bunu tevil yoluna gitmişler ya da şâzz rivayetler olarak kabul etmişlerdir. Bu rivayetlerin muhafaza edilebileceğini ancak bunlara kıyas yapılamayacağını söylemişlerdir.¹¹⁹

Kûfe ekolü semâ metodundaki tutumlarını kıyas metodunda benzer bir şekilde sergilemişlerdir. Basra ekolünün hassas tutumuna karşı Kûfe ekolü aynı hassasiyeti göstermemiştir. Nitekim Kûfeliler, Basra ekolünün şâzz rivayetler olarak kabul ettikleri kelimelere kıyas yapılabileceğini savunmuşlardır. Dolayısıyla Basralıların şâzz veya hatalı olarak kabul ettikleri kelimelere kıyas yapmışlardır.¹²⁰

¹¹⁶ Süyûtî, *El-iktirâh*, s. 79.

¹¹⁷ İbn Sellâm el-Cumahî, *Tabakâtu Fuhûli'sh-Şu'arâ*, thk. Mahmut Muhammed Şakir, c. I, Dâru'l-Medeni, Cidde, trz., s. 14.

¹¹⁸ Ebu'l-Feth Osmân b. Cinnî, *el-Hasâis*, thk. Muhammed Ali en-Neccâr, c. I, Dâru'l-Hadis, Beyrut, 2006, s. 362.

¹¹⁹ Selami Bakırcı-Kenan Demirayak, *a.g.e.*, s. 61-62.

¹²⁰ Selami Bakırcı-Kenan Demirayak, *a.g.e.*, s. 65.

2.3.3.3.İstilah Farklılıkları

Basralı dilciler ile Kûfeli dilciler arasındaki ihtilaflar sadece metot farklılıkları ile sınırlı kalmamış, nahivde kullandıkları istilahlara da sirayet etmiştir. Her iki ekolün mensupları aynı konu için farklı istilahlara kullanmışlardır. Bu durum herhangi bir nahiv konusunu incelemek üzere her iki ekolün temsilcilerinin eserlerine müracaat etmek isteyen birini, bu istilahları bilmeye mecbur kılmıştır. Her iki ekole mensup dilcilerin, aynı konu için kullandıkları farklı istilahlardan bazıları şunlardır:

- 1- Basralıların “sıfat” dediğine, Kûfeliler “na‘t” demişlerdir.¹²¹
- 2- Basralıların “bedel” kavramına karşılık Kûfeliler “tercüme” istilahını kullanmışlardır.¹²²
- 3- Basralıların “zarf” kelimesine karşılık Kûfeliler “sıfat” kelimesini kullanmışlardır.¹²³
- 4- Basralılar “bina” alametlerini “fetha, zamme, kesre ve sükûn” olarak “i‘râb” alametlerini ise “ref, nasb, cer ve cezm” şeklinde adlandırmışken, Kûfeliler ayırım yapmadan hem “binâ” hem de “i‘râb” alametlerini “ref, nasb, cer ve cezm” olarak adlandırmışlardır.¹²⁴
- 5- Basralıların “harf-i cer” istilahına karşı Kûfeliler “hurûfu’s-sıfât veya hurûfu’l-hafd” istilahını kullanmışlardır.¹²⁵
- 6- Basralıların “gayr-i munsarîf” terimine karşılık Kûfeliler “mücrâ veya gayr-i mücrâ” terimlerini kullanmışlardır.¹²⁶
- 7- Basralıların “vâvu’l-ma‘iyye” kelimesine karşılık Kûfeliler “vâvu’s-sarf” kelimesini kullanmışlardır.¹²⁷
- 8- Basralıların “şân zamiri” ifadesine karşı Kûfeliler “meçhûl zamir”¹²⁸ istilahını kullanmışlardır.

¹²¹ Et-Tantâvî, *a.g.e.*, s. 151.

¹²² Et-Tantâvî, *a.g.e.*, s. 151.

¹²³ Et-Tantâvî, *a.g.e.*, s. 150.

¹²⁴ Selami Bakırcı-Kenan Demirayak, *a.g.e.*, s. 66.

¹²⁵ Et-Tantâvî, *a.g.e.*, s. 151.

¹²⁶ Et-Tantâvî, *a.g.e.*, s. 151.

¹²⁷ Et-Tantâvî, *a.g.e.*, s. 151.

¹²⁸ Et-Tantâvî, *a.g.e.*, s. 151.

- 9- Basralıların “fasl zamiri” ıstılahına karşı Kûfeliler “zamiri ‘imâd”¹²⁹ ıstılahını kullanmışlardır.
- 10- Basralıların “zâid harfler” kavramına karşılık Kûfeliler “hurûfu’s-sıla veya hurûfu’l-haşv”¹³⁰ kavramlarını kullanmışlardır.
- 11- Basralıların “atıf harfleri” ıstılahına karşı Kûfeliler “hurûfu’n-nesak” ıstılahını kullanmışlardır.¹³¹
- 12- Basralıların “hurûfu’l-ma’ânî” terimine karşılık Kûfeliler “el-edevât” terimini kullanmışlardır.¹³²
- 13- Basralıların “temyîz” ıstılahına karşı Kûfeliler “tefsîr”¹³³ ıstılahını kullanmışlardır

2.3.3.4. Basra ile Kûfe Ekolü Arasında Bir Mukâyese

Nahiv ile ilgili eserler incelendiğinde Basra ekolünün görüşleri Kûfe ekolünün görüşlerine nazaran daha çok tercih edildiği görülür. Bunun nedeni, Basralıların semâya kıyastan daha çok önem vermeleri ve sadece zaruri durumlarda kıyasa başvurmalarıdır. Bunun sebebi ise Basralıların bedevî Araplarla kolay temas kurmalarıdır. Bu durum onları, semâ metodunda katı tutum sergilemelerine ve yalnızca fesahatine güvendikleri kimselerden dil malzemesi almaya sevk etmiştir. Fakat Kûfeliler bedevî Araplardan uzak mesafede olmaları nedeniyle Basralıların aksine kıyasa daha çok önem vermişlerdir.¹³⁴ Nitekim Kûfe ekolünün öncü isimlerinden biri olan Kisâî, “*Nahiv, kendisine uyulan ve her konuda kendisinden yararlanan bir kıyastır*”¹³⁵ şeklindeki açıklamasıyla kıyasa verdikleri önemi dile getirmiştir. Bu itibarla Basralılar semâ ehli Kûfeliler ise kıyas ehli olarak vasıflandırılmıştır.¹³⁶

Basra ve Kûfe ekolleri arasında bir mukâyese yapan Muhammed et-Tantâvî,

¹²⁹ Et-Tantâvî, *a.g.e.*, s. 151.

¹³⁰ Selami Bakırcı-Kenan Demirayak, *a.g.e.*, s. 67.

¹³¹ Cafer Abâbine, *Mekânetu’l-Hâlîl b. Ahmed fi’n-nahvi’l-arabî*, Amman, 1984, s. 177.

¹³² Cafer Abâbine, *a.g.e.*, s. 178.

¹³³ Cafer Abâbine, *a.g.e.*, s. 178.

¹³⁴ Et-Tantâvî, *a.g.e.*, s.140-142.

¹³⁵ El-Hamevî, *a.g.e.*, c. 4, s. 1747; İbnü’l-Kiftî, *a.g.e.*, c. 2, s. 267.

¹³⁶ Selami Bakırcı-Kenan Demirayak, *a.g.e.*, s. 67.

Basralıları görevinde parlak olan ve topluma faydalı olan bir doktora benzetir. Kûfelileri ise, Arap dili gramerini Basralılardan öğrenmeleri nedeniyle, doktor çırağına benzetir.¹³⁷

Basra ve Kûfe ekollerinin bu durumunu, devlet ricâlinin takınmış oldukları tavır değiştirmiştir. Nitekim devlet yöneticileri, Kûfeli dilcileri desteklerken Basralı dilcilere karşı menfi bir tutum sergilemişlerdir. Bu durum da Kûfe ekolünün daha çok tanınmasını sağlamıştır.¹³⁸

2.3.4.Bağdat Dil Ekolü

Bağdat şehri Abbâsî halifesi Mansûr (ö. 158/775) tarafından 145/762 yılında kurulmuş ve kısa zamanda ilim ve medeniyette önemli bir merkez haline gelmiştir. Basra ve Kûfe’de yoğunlaşan dil ve edebiyat çalışmaları yavaş yavaş medeniyetin merkezi haline gelen Bağdat’a kaymıştır. Buraya Basra ve Kûfe ekollerine mensup çok sayıda dil âlimi göç etmiştir. Bu ekolün ilk temsilcileri Basralı Müberrid ile Kûfeli Sa’leb’in öğrencileridir. Bağdat ekolüne mensup dil âlimlerinden kimi Basra ekolün etkisinde kimi de Kûfe ekolünün etkisinde kalmışlardır. Nitekim Bağdat ekolünün en parlak âlimleri olan Ebû Ali el-Hasan b. Ahmed el-Fârisî ile İbn Cinnî yapmış oldukları çalışmalarında Basra ekolünün etkisinde kalmışlardır.¹³⁹

Hicri IV. asrın başlarından itibaren Bağdat’daki dil âlimleri çalışmalarında yeni bir metot ortaya koymuşlardır. Bu metot, her iki ekolün görüşlerini bir arada ele alıp bir değerlendirmeye tabi tutmalarına dayanmaktadır. Bunu da herhangi bir ekolün görüşü etkisi altında kalmadan ve kendilerine has görüşler ortaya koyarak yapmışlardır. Uygulamış oldukları bu metottan dolayı Bağdat ekolü nahivde tercih dönemi olarak adlandırılır.¹⁴⁰ Böylece Bağdat ekolüne mensup dil âlimleri üç farklı sınıfa ayrılmıştır. Bunlar Basra ekolü etkisinde kalan, Kûfe ekolü etkisinde kalan ve her iki ekolün görüşlerini birlikte ele alıp ve kendilerine has görüşler ortaya koyan Bağdatlı dilciler şeklinde sınıflandırılmıştır.

¹³⁷ Et-Tantâvî, *a.g.e.*, s.167.

¹³⁸ Et-Tantâvî, *a.g.e.*, s.167-168.

¹³⁹ Şevkî Dayf, *a.g.e.*, s. 245.

¹⁴⁰ Selami Bakırcı-Kenan Demiryak, *a.g.e.*, s. 75.

2.3.5.Endülüs Dil Ekolü

Endülüs'te nahiv ile ilgili çalışmalar, Endülüs'ün (Emeviler tarafından 711 yılında) fethinden sonra gecikmeli olarak başlamıştır. Bunun nedeni ise, bu bölgede ilmi faaliyetlerden önce askerî faaliyetlere önem verilmesi ve bölgenin tam kontrol altına alınmaya çalışılmasıdır. Daha sonra Endülüs'ten birçok kişinin doğuya gidip ilim öğrenmeleri ve öğrendikleri bu ilmi Endülüs'e taşınmaları ile ilmi faaliyetleri başlamıştır.¹⁴¹ Bu anlamda Ebû Musa el-Hûvvarî ile el-Ğâzî b. Kays (ö. 199/814) doğu bölgelerine gitmişler ve oralarda dil âlimlerinden ders almışlardır. Bununla beraber dil malzemesi derlemek amacıyla çöllere de yolculuk yaptıkları zikredilmiştir.¹⁴²

Bu ekolün gramer çalışmalarını başlatan ilk kişi Endülüs'te nahiv alanında ilk telif edilen *Munbihu'l Hicara* adlı eserin müellifi Cûdi b. Osman Mevrûrî (ö. 198/813)'dir. El-Mevrûrî doğuya gidip oralarda Kûfeli dil âlimleri olan el-Kisâî ile el-Ferrâ'dan ders almıştır. Eğitimini tamamladıktan sonra tekrar geldiği yere Endülüs'e dönüp burada yaptığı faaliyetler neticesinde bu ekolün görüşlerinin yayılmasına sebep olmuştur.¹⁴³

Endülüs dil ekolünün ilk dönemlerde yapmış oldukları çalışmalar sadece seleflerinin eserlerine şerh ve ta'likler yazmak ile sınırlı kalmıştır. Bu anlamda Halîl b. Ahmed'in *Kitabu'l Ayn'ı*, Sîbeveyhi'nin *el-Kitâb'ı* ve ez-Zeccâci'nin *el-Cümfî'n-Nahv'i* gibi eserlere şerh ve ta'likler yazmışlardır. Hicri IV. asıra geldiğinde yapmış oldukları çalışmalar neticesinde doğu nahvinden bağımsız bir nahiv anlayışı ve bu anlayış üzerine âlimler yetişmiştir.¹⁴⁴

Endülüs ekolünün bazı temsilcileri şunlardır; Nahiv ve şiir alanında söz sahibi olan Ebû Ali el-Kâlî¹⁴⁵, İbn Ufûr (ö. 662/1263)¹⁴⁶, İbn Mada (ö.592/1195)¹⁴⁷ İbn

¹⁴¹ Muhammed el-Beyyûmî Receb, *el-Edebu'l Endelûsî*, Riyad, 1980, s. 192-193.

¹⁴² El-Enbârî, *a.g.e.*, s. 253-254; Selami Bakırcı-Kenan Demirayak, *a.g.e.*, s. 107.

¹⁴³ Ez-Zübeydî, *a.g.e.*, s. 256.

¹⁴⁴ Şevkî Dayf, *a.g.e.*, s. 288; Mehmet Özdemir, "Endülüs" (ilim ve kültür hayatı-dil ve edebiyat), *DİA*, c. 11, İstanbul, 2006, s. 219-220.

¹⁴⁵ Şevkî Dayf, *a.g.e.*, s. 290.

¹⁴⁶ Es-Süyûtî, *a.g.e.* c. 2, s. 210; Şevkî Dayf, *a.g.e.*, s. 306.

¹⁴⁷ Es-Süyûtî, *a.g.e.* c. 1, s. 323.

Mâlik (ö. 672/1273)¹⁴⁸ Ebû Hayyân (ö. 745/1344)¹⁴⁹ gibi dil âlimleridir.

2.3.6.Mısır Dil Ekolü

Mısırlı dilciler, Basra ve Kûfe ekollerinin yapmış oldukları çalışmalardan çokça istifade etmişlerdir. Mısırlı dilcilerin bu iki ekolün görüşlerini direkt aldıkları, bazen de birtakım ilaveler yaptıkları olmuştur. Nahiv konularını ele alırken Basra ve Kûfe ekollerinin yapmış olduğu tasnifin dışında yeni ve farklı bir tasnif sistemi geliştirmişlerdir.¹⁵⁰

Mısırda ilk faaliyet gösteren Vellâd b. Muhammed et-Temîmî el-Mısırî (ö. 332/944)'dir. Kendisi Basralı olup Mısır'da ikamet eden biridir. Vellad nahiv öğrenmek amacıyla memleketine gelir ve orada Basralı el-Halîl b. Ahmed'den ders alır. Eğitimini tamamladıktan sonra Mısır'a tekrar dönen Vellâd burada nahiv çalışmalarına başlamıştır. Ayrıca onun, nahiv ve lügat kitaplarını Mısır'a ilk getiren kişi olduğu zikredilmiştir.¹⁵¹

Mısır ekolü dil alanında birçok âlim yetiştirmiştir. Ayrıca günümüzde ülkemizin doğu bölgelerindeki medreselerde ders olarak okutulan eserlerin birçoğu yine burada yetişen âlimler tarafından telif edilmiştir. Bunlardan birkaç tanesine örnek verecek olursak; İbnü'l-Hâcib (ö. 646/1249)'in *el-Kafiye*'si,¹⁵² İbn Hişâm (ö. 761/1360)'ın *Muğni'l-Lebib*'i, *Şüzurü'z-Zeheb*'i, *Katru'n-Neda*'sı, *Evdahu'l-Mesalik*'i ve *Kavaidu'l-İ'rab*'i.¹⁵³ Ayrıca Bahâeddin İbn Mâlik (ö. 672/1274)'in *el-Elfiyye*'si,¹⁵⁴ Süyûtî'nin *Menhecü's-salik ila Elfiyyeti İbni Mâlik*'i¹⁵⁵ gibi eserlerdir.

¹⁴⁸ Şevkî Dayf, *a.g.e.*, s. 309.

¹⁴⁹ Es-Süyûtî, *a.g.e.* c.1, s. 280.

¹⁵⁰ Mehmet Musa Şirin, "Nahiv İlmî ve Ekolleri", *Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, s. 185-196.

¹⁵¹ Şevkî Dayf, *a.g.e.*, s. 327; Abdülâlîh Sâlim Mekrem, *el-Medresetü'n-nahviyye fi Mısır ve's-Şam*, Muessesetu'r-Risâle, 1990, s. 16.

¹⁵² Şevkî Dayf, *a.g.e.*, s. 343; Hulusi Kılıç, "İbnü'l-Hâcib", *DİA*, c. 21, İstanbul, 2006, s. 55-58.

¹⁵³ Et-Tantavî, *a.g.e.*, s. 277; Şevkî Dayf, *a.g.e.*, s. 346; Mustafa Fayda, "İbn Hişâm", *DİA*, c. 20, İstanbul, 2006, s. 71-73

¹⁵⁴ Es-Süyûtî, *a.g.e.*, c. II, s. 47-48; Mehmet Sami Benli, "İbn Mâlik", *DİA*, c. 19, İstanbul, 2006, s. 300-301.

¹⁵⁵ Şevkî Dayf, *a.g.e.*, s. 362; Sedat Şensoy, "Süyûtî", *DİA*, c. 38, Ankara, 2006, s. 201-202.

Bu ekolün diğerk bazı temsilcileri ise şunlardır: Ebû Muhammed Abdullah b. Berri (ö. 582/1187)¹⁵⁶, Süleyman b. Benin ed-Dakiki (ö. 614/1217)¹⁵⁷, Ebû'l Hüseyin Yahya b. Mu'tı (ö. 628/1231)¹⁵⁸, Abdullah b. Abdurrahman (ö.769/1367).¹⁵⁹

2.4.NAHİV-MANTIK İLİŞKİSİ

Arap dilinde mantık kelimesi nutk'tan türemiştir. "Nutk" konuşmak, "mantık" ise söz anlamına gelmektedir.¹⁶⁰ İslam âlimleri mantığı şu şekilde açıklar: "*Bilinenden bilinmeyene ulaşmayı sağlayan ilimdir.*" Bir başka tanım: "*Kaidelerine uyulduğu takdirde zihni hataya düşmekten koruyan ilimdir.*"¹⁶¹

Nahiv-mantık ilişkisi hususunda Arap dil âlimleri birbirinden farklı yaklaşımlar sergilemişlerdir. Kimi dil âlimleri mantık ilminin nahiv ilmine dâhil edilmemesi gerektiğini, kimi dil âlimleri ise nahiv ilminin mantık ilminden daha üstün olduğunu iddia etmişlerdir.¹⁶² İbnü's-Serrâc bu tür tartışmalara hiç girmemiş, nahiv konularını ele alırken mantık ilminden de faydalanmıştır.¹⁶³ Mantık ilmini öğrenmesiyle Arap dili gramer çalışmalarına önemli yenilikler getirmiştir.

İbnü's-Serrâc'ın Arap dili gramer alanına getirmiş olduğu yenilikleri daha iyi anlayabilmemiz için onun dönemine kadar telif edilen eserlere göz atmamız gerekmektedir. İbnü's-Serrâc'ın dönemine kadar telif edilen eserlerde konuların toplu bir şekilde ele alınmadığına ve sistematik olmadığına şahit olmaktayız. Zira bu tür eserler sadece tespiti yapılan gramer konularını derlemek amacıyla kaleme alınmıştır. Dolayısıyla konular belli bir düzen içinde değil de karışık bir şekilde ele alınmıştır. Arap dili gramerinin başyapıtlarından biri sayılan Sîbeveyhi'nin *el-Kitâb*'ı bu türden bir eserdir. Nitekim bu eserde konular çok karışık haldedir. İbnü's-Serrâc

¹⁵⁶ Şevkî Dayf, *a.g.e.*, s. 338.

¹⁵⁷ Şevkî Dayf, *a.g.e.*, s. 339.

¹⁵⁸ Şevkî Dayf, *a.g.e.*, s. 340.

¹⁵⁹ Şevkî Dayf, *a.g.e.*, s. 355.

¹⁶⁰ İbn Manzûr, *a.g.e.*, s. 118.

¹⁶¹ İbrahim Emiroğlu, "Mantık", *DİA*, c. 28, İstanbul, 2006, s. 19.

¹⁶² Daha fazla bilgi için bkz. Mehmet Şirin Çıkar, *Nahivciler ile Mantıkçılar Arasında Tartışmalar*, Doktora Tezi, İstanbul, 2001.

¹⁶³ Ebû Nasr Muhammed b. Muhammed b. Tarhan b. Uzluğ el-Fârâbî et-Türkî, *İhsau'l- 'ulûm*, thk. Osan M. Emin, Mektebetü'l-Hânicî, Mısır, 1931, s. 3.

el-Kitâb'daki karışıklığı gidermek amacıyla tüm konuları mantıkî bir düzenleme, metodolojik bir tertib içinde ele almak ve konuları bir başlık altında toplamak suretiyle *el-Usûl* adlı eserini telif etmiştir.¹⁶⁴ Bu anlamda *el-Usûl* adlı eserinde takdîmin caiz olmadığı yerlerin bir başlık altında toplamasını örnek olarak verebiliriz. İbnü's-Serrâc on iki yerde takdîmin caiz olmadığını söylemiştir. Bu yerlerden bazıları şunlardır:

- 1- Sıla cümlesinin ismi mevsule takdîmi
- 2- Lafzen ve ma'nen zâhir isme dönen zamirin takdîmi. Eğer kendisinden önceki ismi açıklamak için gelirse o durumda takdîm caizdir.
- 3- Sıfatın mevsûfa takdîmi
- 4- Mudâf ileyhîn mudâfa takdîmi
- 5- Harf'in ma'mûlüne takdîmi
- 6- Fiilin fâile takdîmi
- 7- Câmîd fiile ma'mûlünün takdîmi
- 8- Sıfatı müşebbehe'ye ma'mûlünün takdîmi
- 9- Cümle başında gelmesi zorunlu olan harfin kendisinden sonrasına veya öncesine takdîmi
- 10- Temyîz ve ﴿ل﴾ harfinden sonra gelen ismin takdîmi
- 11- İstisnâ edatlarının cümle başında gelmemesi gerekir. Dolayısıyla kendisinden öncekine takdîmi caiz değildir.
- 12- İsim-fiilin ma'mûlünün isim-fiile takdîmi.¹⁶⁵

İbnü's-Serrâc'ın yaşadığı dönem göz önüne alındığında, yaptığı bu işin bir ilk olduğu ve kendisinden sonra gelen dilcilere ufuk açtığı söylenebilir.

Netice itibariyle, mantık ilminin İbnü's-Serrâc'a; ufkunun genişlemesi, mensubu olduğu ekole karşı esnek bir tutum sergilemesi, yeri geldiğinde karşı ekolün görüşünü kabul etmesi, Arap gramer tarihinde daha öncekilerin yolunu takip etmeyip yenilikçi bir tutum sergilemesi gibi önemli katkılar sunduğunu söyleyebiliriz.

İbnü's-Serrâc ile başlayan nahiv-mantık ilişkisi, daha sonra öğrencileri olan es-

¹⁶⁴ Mehmet Şirin Çıkar, "Arap Dilbiliminde Kırılma Noktası: İbnü's-Serrac ve Nahiv İlminde Usûl Geleneği", *Akev Akademi Dergisi*, Yıl 8, sy. 20, 2004.

¹⁶⁵ İbnü's-Serrâc, *a.g.e.*, c. 2, s. 222

Sirafî, er-Rummânî, Ebû Ali el-Fârisî ve İbn Cinnî gibi dil âlimleri tarafından devam ettirilmiştir.¹⁶⁶ Bunlar içerisinde en çok çaba gösteren er-Rummânî olmuştur.¹⁶⁷

¹⁶⁶ İsmail Durmuş, “Nahiv”, *DİA*, C. 32, Ankara, 2001, s. 303

¹⁶⁷ Mustafa Kaya, *er-Rummânî Hayatı Eserleri ve Arap Gramerindeki Yeri*, Doktora Tezi, Erzurum, 2007, s.158.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3.İBNÜ'S-SERRÂC'IN NAHİVDEKİ YÖNTEMİ

3.1.BENİMSEDİĞİ YÖNTEM VE METOTLAR

3.1.1.Semâ

Semâ, Arap dil âlimlerinin kaideleri tespitinde kullandıkları en önemli delillerden biridir. Basra ve Kûfe dil ekollerinin semâyâ yaklaşımı birbirlerinden farklı olmuştur. İbnü's-Serrâc, semâ metodunda katı tutum sergileyen Basra ekolüne mensuptur. Bu konuda mensubu olduğu ekole bağlı kalan İbnü's-Serrâc, fesahatine güvenilmeyen Araplardan dil malzemesi alınmaması gerektiğini vurgulamıştır. Nitekim *el-Usûl* adlı eserinde bu gerçeği şu şekilde açıklamaktadır: “*Usullere aykırı olduğu noktasında herhangi bir şüphe olmayan aykırı bir harf/kelime bulursan, bil ki: o, şâzzdır. Eğer (şâzz ifade) Arapçası güvenilir olan birinden duyulmuşsa, o kişi, onu, ya yeni bir yaklaşım ortaya koyarak mevcut ifade tarzlarından birine benzetmeye çalışmış ya da hata yapmasına sebep olacak bir şeyin büyümesine kapılmıştır.*”¹⁶⁸ Açıklamada geçen “*Arapçası güvelinir kimse*” sözü, onun fesahatine güvenilmeyen Araplardan işitilen şeyi kabul etmediğine işaret etmektedir. Ayrıca eserinde Sîbeveyhi'nin *ثُرِضَى عَرَبِيَّتُهُمْ* “*Arapçası güvenilir kavim dedi*”¹⁶⁹ sözünü çokça tekrar etmiştir.

Nahiv ilminde genellikle semâ metodunda en önemli kaynaklar sırasıyla Kur'ân-ı Kerîm, Hadis-i Şerif, şiir ve fesahatine güvenilen Arapların kelimidir. İbnü's-Serrâc, semâ metodundan çokça faydalanmıştır. Zira *el-Usûl* adlı eserinde toplamda Kur'ân-ı Kerîm'den 325 âyet, Arap şiirinden 463 beyit, 12 Arap atasözü,

¹⁶⁸ İbnü's-Serrâc, *a.g.e.*, c. 1, s. 56-57

¹⁶⁹ İbnü's-Serrâc, *a.g.e.*, c. 3, s. 168

Hadis-i Şeriflerden ise sadece iki tanesi ile istişhadda bulunmuştur.

3.1.1.1.Kur'ân-ı Kerîm

Dil âlimleri Arap dili gramer kâidelerinin tespitinde ilk olarak Kur'ân-ı Kerîm ile istişhad etmişlerdir. Zira Kur'ân hiçbir değişime maruz kalmadan tevatür yoluyla günümüze kadar ulaşmıştır. Nitekim “Hiç şüphesiz bu zikri (Kur'ân-ı Kerîm) biz indirdik onu koruyacak olan da biziz”¹⁷⁰ âyeti ile Allah(cc) onun kıyamete kadar korunacağı garantisini vermiştir. Arap dilinde diğer istişhad kaynaklarına kıyasla Kur'ân-ı Kerîm'in en güvenilir kaynak olduğu noktasında hiçbir Arap dilcisi tereddüt göstermemiştir. Kur'ân-ı Kerîm, İslâmî ilimlerin bütün dallarında temel kaynak olduğu gibi nahiv, sarf, belâgat gibi Arap dil bilimlerinin de temel kaynağı olmuştur.¹⁷¹

İbnü's-Serrâc'ın, *el-Usûl* adlı eserini incelediğimizde birçok konuda Kur'ân-ı Kerîm ile istişhadda bulunduğunu görmekteyiz. Bu konulardan biri de harflerin kullanımları ile alakalıdır. İbnü's-Serrâc, harflerin 8 şekilde kullanıldığını ve bunları sırasıyla;

- 1- Sadece isimlere has olan harfler.
- 2- Sadece fiillere has olan harfler.
- 3- İsmi isme bağlayan harfler.
- 4- Fiili fiile bağlayan harfler
- 5- Fiili isme bağlayan harfler.
- 6- Tam cümleye dahil olan harfler.
- 7- Cümleyi cümleye bağlayan harfler.
- 8- Zâid harfler¹⁷² şeklinde açıklar.

Bunların her birini tek tek açıkladıktan sonra en son kısım olan zâid harfler kısmını ise Kur'ân-ı Kerîm'den istişhad ile şu şekilde açıklar: **فَبِمَا رَحْمَةٍ مِنَ اللَّهِ لَنْتَ لَهُمْ** “Allah'ın rahmeti sayesinde sen onlara karşı yumuşak davrandın”¹⁷³ âyette geçen

¹⁷⁰ Hicr, 9.

¹⁷¹ Sa'îd el-Afgânî, *fî Usûli'n-nahv*, Beyrut, 1987, s. 28-29.

¹⁷² İbnü's-Serrâc, *a.g.e.*, c.1, s. 42.

¹⁷³ Âl-i imrân, 159.

فِيمَا edatındaki مَا harfi zâid olarak gelmiştir. Ancak buradaki zâidlik mânâ itibariyle olup harfin kendisi zâid değildir. Zira zâid kelimesi faydasız, gereksiz ve fazlalık anlamlarına gelmektedir. Ona göre bu durum Kur’ân-ı Kerîm için söz konusu olamaz. Arap dilinde zâid harfler cümleyi daha beliğ hale getirmek ve güzelleştirmek amacıyla kullanılan bir yöntemdir.¹⁷⁴ Ali Necdî Nasîf (ö. 1403/1982) zâid harfler ile ilgili şu açıklamayı yapar: “Zaid harfler cümleye vurgu katar, güzelleştirir ve cümleyi daha beliğ kılar.”¹⁷⁵ Dolayısıyla Kur’ân-ı Kerîm’de yer alan zâid harflerin fazlalık ya da gereksiz olarak değil bilakis cümleye vurgu vb. amaçlarla kullanıldığını söyleyebiliriz.

İbnü’s-Serrâc’ın Kur’ân-ı Kerîm ile iştihadda bulunduğu dair ikinci örneğimiz ise münâdâ konusu ile ilgilidir. Münâdâ, أ - اي - ايا - يا vb. harflerden biriyle çağırılan isme denir.¹⁷⁶ Münâdânın beş kısmı vardır. Sırasıyla;

- 1- Müfred alem يَا زَيْدُ
- 2- Nekire-i maksûde يَا رَجُلٌ أَقْبَلُ
- 3- Nekire-i gayr-i maksûde يَا رَجُلًا خُذْ بِيَدِي
- 4- Muzâf يَا عَبْدَ اللَّهِ
- 5- Şibh-i muzâf يَا ضَارِبًا عَمْرًا

İbnü’s-Serrâc, münâdâ muzâf’ı açıklarken istişhadı Kur’ân-ı Kerîm’den getirir: قَوْمًا يَا قَوْمَنَا أَجِيبُوا دَاعِيَ اللَّهِ “Ey kavmimiz! Allah’ın davetçisine uyun”¹⁷⁷ âyette geçen قَوْمًا kelimesi muzâf, نَا ise muzâfun ileyhidir. Başına nidâ harflerinden biri olan يَا’nın gelmesi ve sonuna نَا zamiri bitişmesiyle قَوْمَنَا kelimesi mansub olmuştur.

İbnü’s-Serrâc’ın Kur’ân-ı Kerîm ile iştihadda bulunduğu dair üçüncü örneğimiz ise tevâbî’ler konusu ile ilgilidir. Tevâbî’ler beş kısımdır. Sırasıyla;

- 1- Te’kîd,
- 2- Na’t,

¹⁷⁴ İbnü’s-Serrâc, *a.g.e.*, c.1, s. 42,43.

¹⁷⁵ Ali Necdî Nasîf, *Min Vahyi’z-Ziyâde fi’l-Kur’âni’l-Kerîm*, c. 47, Mecelletü’l-Mecmei’l-lugati’l-‘Arabiyye, Kahire, 1990, s. 43.

¹⁷⁶ İbnü’s-Serrâc, *a.g.e.*, c.1, s. 329.

¹⁷⁷ Ahkâf, 31.

- 3- Atıf-1 beyan,
- 4- Bedel,
- 5- Harf ile atıf şeklindedir.

İbnü's-Serrâc en son kısım olan harf ile yapılan atıf'ta istişhadı Kur'ân-ı Kerîm'den getirir. Harf ile yapılan atıf iki kelimeyi veya iki cümleyi birbirine bağlar. Bu durumda iki kelime i'rab açısından mutabık olur.¹⁷⁸ Bu 'atıf harflerden birisi de و harfidir. İbnü's-Serrâc'ın bu harf ile ilgili istişhadı şu âyet ile: يَا مَرْيَمُ اقْنُتِي لِرَبِّكِ وَأَسْجُدِي وَأَرْكَعِي مَعَ الرَّآكِعِينَ ‘Ey Meryem! Rabbine divan dur. Secde et ve (O'nun huzurunda) rükû edenlerle beraber rükû et’¹⁷⁹ burada وَأَسْجُدِي ile وَأَرْكَعِي fiillerin başlarındaki “و” harfleri birer atıf harfi olup kendisinden önce geçen اقْنُتِي fiiline atfedilmiştir.

3.1.1.2.Hadis-i Şerif

Bazı Arap dilciler hadislerle istişhadın caiz olup olmadığı hususunda ihtilâf etmişlerdir. Kadim dil bilginlerinin bir kısmı çalışmalarında Kur'ân ayetleri ve fasih Araplardan nakledilen sözleri esas almışlar, Hadislere pek fazla yer vermemişlerdir. Müteahhirîn dilciler ise Hadis lafızlarıyla istişhad edilip edilmeyeceği konusunda ihtilâf etmişlerdir.¹⁸⁰

Bu hususta üç farklı görüş ortaya çıkmıştır:

- 1- Hadis ile istişhadı caiz görmeyenler,
- 2- Her türlü hadis ile istişhada cevaz verenler,
- 3- Bir kısım hadisler ile istişhada cevaz verenler.

İlk gruptaki dilcilerin hadis ile istişhadı caiz görmemelerinin en önemli gerekçesi, hadislerin Hz. Peygamber (sav)’den işitildiği şekilde nakledilmemesi ve hadislerin çoğunun mânâ ile rivayet edilmesidir. Bu durumda onlara göre hadislerin lafızlarının Peygamber Efendimiz’e ait olduğu kabul edilemez. Dolayısıyla mânâ ile

¹⁷⁸ İbnü's-Serrâc, *a.g.e.*, c. 2, s. 55.

¹⁷⁹ Âl-i imrân, 43.

¹⁸⁰ Hüseyin Tural, “Arap Dilinde Şiir ve Hadisle İstişhâd Meselesi”, *AÜİFD*, Sayı: 9, 1990, s. 70.

rivayet edilen hadislerle istiṣhad etmek dil hatalarına sebep olabilir.¹⁸¹

Hadiste istiṣhadı caiz görmeyen bazı dil âlimleri şunlardır;

1. İsa b. Ömer es-Sekafî,
2. Halîl b. el-Ahmet,
3. Sîbeveyhi,
4. El-Kisâî,
5. El- Ferrâ,
6. Ebu'l-Hasan İbnü'd-Dâî (ö. 680/1282),
7. Ebû Hayyân (ö. 745/1344).¹⁸²

İkinci grupta yer alan dil âlimleri ise hadis ile istiṣhada cevaz vermişlerdir. Hadis ile istiṣhadı kabul etmeyenlerin iddialarına ise şu şekilde karşılık vermişlerdir: Raviler hadis rivayetlerinde oldukça hassas davranmışlardır. Öyle ki raviler hadis naklederken metinde geçen atıf harfi “و” mıydı yoksa “ف” miydi gibi durumları dahi önemsemişlerdir. Ayrıca İbn Ömer (ö. 73/692), Ebû Ümâme (ö. 86/705), Ömer b. Hattâb ve İbn Mes‘ud (ö. 33/653) gibi sahabeler hadislerin mânâ ile rivayetinin caiz olmadığını söylemişlerdir. Zira hadis bu şekilde rivayet edildiğinde metinde ilave veya eksiltme olacağından bunun Hz. Peygamber’in söylemediği bir sözü ona isnad etmek demek anlamına geleceğini söylerler.¹⁸³

Hadis ile istiṣhada cevaz veren bazı dil âlimleri şunlardır:

1. İbn Cinnî,
2. Cevherî (ö. 393/1003),
3. İbn Fâris (ö. 395/1005),
4. İbn Mâlik (ö. 672/1274),
5. İbn Hişâm.

Bu her iki grubun dışında kalan dil âlimleri ise hadisleri istiṣhaddan tamamen soyutlamanın yanlış olduğunu savunmuşlardır. Bununla beraber istiṣhad edilecek

¹⁸¹ Süyûtî, *el-İktirâh*, s. 29.

¹⁸² Süyûtî, *el-İktirâh*, s. 29-30

¹⁸³ Harun Özçelik, “Hadislerde Lafız İhtilaflarına Farklı Yaklaşımlar”, *AÜİFD*, sayı, 27, Erzurum, 2007, s. 180.

hadislerin birtakım şartları taşıması gerektiğini ileri sürmüşlerdir. Bu gruptaki dil âlimlerine göre, lafzıyla naklinde sağlamlık bulunan hadislerle istişhada bulunmak caizdir. Bu grubun öncü ismi Süyûtî, bu konu hakkındaki görüşünü şu şekilde açıklamaktadır: “Şayet Hadislerin tümü lafız ile rivayet edilseydi, hiç şüphesiz tüm Hadisler ile istişhad edilirdi. Lafzı korunarak aktarılan Hadisler mânâ ile aktarılan Hadislerden kısa ve azdır. Dolayısıyla Hadislerin çoğu manaya yönelik olduğu için lafızlar korunmamıştır. Hatta birçok Arap olmayan Ravilerin aktarmış oldukları Hadisler birbirinden farklı olmuştur. Netice itibariyle bazı Hadisler aynı mânâyâ gelmesine rağmen farklı lafızlarla aktarılmıştır.”¹⁸⁴

İbnü’s-Serrâc ise hadis ile istişhada cevaz veren bir alim olmasına rağmen bu konuda cimri davrandığını görmekteyiz. Nitekim onun *el-Usûl* adlı eserini incelediğimizde iki hadis ile istişhad ettiğine şahit olmaktayız. Bu iki istişhadı da vermek yerinde olacaktır.

İbnü’s-Serrâc *إِنَّ* edatın elif harekesinin hem üstün hem de esre olarak gelebileceği yerleri ele alırken hadis ile istişhada bulunur.

O, “بِيبِكِ إِنَّ الْحَمْدَ وَالنِّعْمَةَ لَكَ” “Buyur Allahım! Hamd ve nimet sana mahsustur.” hadisinde *إِنَّ*’nin yerine *أَنَّ*’nin de gelebileceğini dolayısıyla *أَنَّ الْحَمْدَ* şeklinde okunmasının da caiz olduğunu söyler.¹⁸⁵

İbnü’s-Serrâc, ism-i tafdîl konusunu ele alırken şu hadis ile istişhada bulunur: “ما من أيام أحب إلى الله فيها الصوم منه في عشر ذي الحجة” “Allah indinde içinde oruç olan günlerden zilhiccenin ilk on günü kadar daha sevimsisi yoktur.”¹⁸⁶ Burada ism-i tafdîl olan *أحب* sözcüğünün kendisinden sonra fâil olarak gelen *الصوم* sözcüğünü merfû’ yapmıştır. Ancak İbnü’s-Serrâc, bu sözü naklederken Hz.Peygamber (sav)’e isnad etmemiş fesahatine güvenilen bedevî Arapların sözü gibi nakletmiştir.

3.1.1.3.Şiir

Arap şiiri, dil âlimlerinin nahiv kaidelerini tespitinde ve istişhada en fazla

¹⁸⁴ Süyûtî, *el-İktirâh*, s. 89.

¹⁸⁵ İbnü’s-Serrâc, *a.g.e.*, c.1, s. 272.

¹⁸⁶ İbnü’s-Serrâc, *a.g.e.*, c.2, s. 44.

başvurdukları kaynaktır. Abdulkâdir el-Bağdâdî (ö. 1093/1682) *Hizânetü'l-edeb* adlı eserinin mukaddimesinde şairleriyle istişhad edilebilecek ve edilemeyecek şairleri tasnife tabi tutar:¹⁸⁷

- 1- Cahiliyyûn: Sadece cahiliye devrinde yaşayan şairlere denir. Bunlar arasında, İmruülkays (ö. 25/645), Tarefe b. Abd (ö. 564), Antere b. Şeddâd (ö. 614), Zuheyr b. Ebû Sülmâ (ö. 609), el-A'sâ (ö. 628), Amr b. Külsûm (ö. 584 veya 600) gibi şairleri zikredebiliriz.
- 2- Muhadramûn: Hem cahiliye devrinde hem de İslam devrinde yaşayan şairlerdir. Muhadramun şairler arasında Lebîd b. Rabîa (ö. 40 veya 41/660 veya 661), Hassân b. Sâbit (ö. 60/680) ve Kâ'b b. Züheyr (ö. 24/645) gibi şairleri zikredebiliriz.
- 3- İslamiyyûn: İsminden de anlaşılacağı üzere sadece İslam devrinde yaşayan şairlere denir. Yine bu dönem şairler arasında el-Ferezdak (ö. 114/732), Cerîr b. Atıyye (ö. 110/728), Zürrümme (ö. 117/735) ve el-Kümeyt (ö. 126/744) gibi şairleri zikredebiliriz.¹⁸⁸
- 4- Müvelledün: Son gruptan günümüze kadar gelen şairlerdir. Bu gruptaki şairlerin şiirleri istişhad olarak kabul edilmemiştir. İlk üç grupta olan şairlerin şiirleri istişhad olunacağına dair ittifak vardır.¹⁸⁹

İbnü's-Serrâc, birçok dil âlimi gibi o da en çok Arap şiiri ile istişhadta bulunmuştur. Nitekim *el-Usûl* adlı eserinde Arap şiirinden 463 beyit ile istişhad etmiştir. İbnü's-Serrâc'ın şiirle istişhadına birkaç örnek verelim:

İsm-i fâil bazı durumlardan kaynaklı sonunda bulunan tenvin veya nun'u düşer. Bu durumlardan biri de ism-i fâilin muzâf olarak gelme halidir. İbnü's-Serrâc ism-i fâilin bu durumunu açıklarken şiir ile istişhad eder:

هَلْ أَنْتَ بَاعْتِ دِينَارٍ لِحَاجَتِنَا أَوْ عَبَدَ رَبِّ أَخَا عَوْنِ بْنِ مِخْرَاقٍ¹⁹⁰

“Bizim ihtiyacımız için bir dinar veya bir efendinin kölesi Mirak'ın oğlu Avn'ı

¹⁸⁷ Abdulkadir b. Ömer el-Bağdâdî, *Hizanetu'l-edeb*, thk. Abdusselam M. Harun, c. I, Kahire, Mektebetü'l-Hânîci, 1979, s. 5-7.

¹⁸⁸ Mehmet Reşit Özbalkıç, *Kur'ân ve Hadis'in Arap Gramerindeki Rolü*, İstanbul, 2006, s. 37-38.

¹⁸⁹ Süyutî, *el-İktirâh*, s. 42.

¹⁹⁰ İbnü's-Serrâc, *a.g.e.*, c.1, s. 127

gönderecek misin?”

İsimlerin sonlarında bulunan tenvin ve nunlar, elif-lam takısı alması durumunda veya kendisinden sonra gelen kelimeye muzâf olmaları halinde düşerler. Müellifin vermiş olduğu şiirde de ism-i fâil olan **بَاعَتْ** kelimesi kendisinden sonra gelen **دِينَار** kelimesine izâfe olmuştur. Dolayısıyla **بَاعَتْ** kelimesi tenvinli iken izâfet neticesinde **بَاعَتْ** şeklinde sondaki tenvin'i hazf olmuştur.

İbnü's-Serrâc'ın şiir ile istişhad ettiği konulardan biri de bedel'dir. Bedel, metbû' (kendisinden önce geçen ismi)'unu açıklamak ve pekiştirmek gibi sebeplerden dolayı getirilen, metbû'una i'rab açısından uyan isimdir. Bedelin dört çeşidi vardır.

- 1- Bedel-i mutâbık,
- 2- Bedel-i iştimâl,
- 3- Bedel-i bâ'z,
- 4- Bedel-i ğalat (yanılma).

İbnü's-Serrâc, bedel çeşitlerinden biri olan bedel-i iştimâl'i açıkladıktan sonra konuya dair bir ayet ve iki adet şiir ile istişhâdda bulunur. İstişhâd ettiği şiirlerden biri şudur:

لَقَدْ كَانَ فِي حَوْلِ نَوَاءٍ تَوَيْتُهُ تَقَضَى لَبَانَاتٌ وَيَسَامُ سَانِمٌ¹⁹¹

“(Aralarında) ikamet etmemin üzerinden bir yıl geçti ki (orada) ihtiyaçlar giderilir ve sıkılan da sıkılır”

لَقَدْ كَانَ فِي حَوْلِ نَوَاءٍ تَوَيْتُهُ cümlesinde geçen نَوَاءٍ kelimesi kendisinden önce geçen حَوْلٍ kelimesinin bedel-i iştimâlidir.

3.1.1.4.Arap Kelamı

Semâ metodunun diğer bir kaynağı Kelâmu'l-'Arab'tır. İbnü's-Serrâc, Araplardan yaptığı rivayetlerde çeşitli kalıp ifadeler kullanır. Bu kalıp ifadeler rivayetten rivayete değişiklik gösterir. Kullanmış olduğu bu kalıp ifadelerden

¹⁹¹ İbnü's-Serrâc, *a.g.e.*, c. 2, s. 48.

bazılarını sıralayacak olursak:

- 1- استعمال العرب / Arapların kullanımında¹⁹²,
- 2- كلام العرب / Arap kelamı¹⁹³,
- 3- ان ناس من العرب / Araplardan bazı insanlar¹⁹⁴,
- 4- اهل الحجاز / Hicaz ehli¹⁹⁵,
- 5- سمع العرب / Araplardan işitti¹⁹⁶,
- 6- قول العرب / Arapların sözü¹⁹⁷,
- 7- وجدت العرب / Arapları buldum....¹⁹⁸,
- 8- استعملت العرب / Araplar kullandı¹⁹⁹,
- 9- تقول العرب / Araplar söyler²⁰⁰,
- 10- قالت العرب / Araplar dedi²⁰¹,
- 11- فمن العرب / Araplardan biri²⁰²,
- 12- من اهل البادية-Çöl ehlinde biri.²⁰³

İbnü's-Serrâc *el-Usul* adlı eserinde Arap kelamından çokça faydalanmıştır. Arap kelamından istişhad ederken yukarıda verdiğimiz gibi kalıp ifadeler kullanmıştır.

Arap dili âlimleri arasında Arap kelamıyla istişhad edilip edilmemesi hususunda ihtilaf olmamıştır. Ancak kendilerinden dil malzemesi aldıkları kişiler hakkında farklı görüşler ortaya atılmıştır. Basralı dilciler, dil malzemesini fesahatine güvendikleri, yabancı unsurlarla temas etmeyen Arap bedevîlerden derlemişler ve bunun şart olduğunu söylemişlerdir. Kûfeli dilciler bu hususta Basralı dilcilere göre daha esnek davranmışlar ve dil malzemesi aldıkları kişilerin fesahatine güvenilir olup

¹⁹² İbnü's-Serrâc, *a.g.e.*, c. 1, s. 57.

¹⁹³ İbnü's-Serrâc, *a.g.e.*, c. 1, s. 65.

¹⁹⁴ İbnü's-Serrâc, *a.g.e.*, c. 1, s. 142.

¹⁹⁵ İbnü's-Serrâc, *a.g.e.*, c. 1, s. 225.

¹⁹⁶ İbnü's-Serrâc, *a.g.e.*, c. 1, s. 143.

¹⁹⁷ İbnü's-Serrâc, *a.g.e.*, c. 1, s. 144.

¹⁹⁸ İbnü's-Serrâc, *a.g.e.*, c. 1, s. 171.

¹⁹⁹ İbnü's-Serrâc, *a.g.e.*, c. 1, s. 200.

²⁰⁰ İbnü's-Serrâc, *a.g.e.*, c. 2, s. 106.

²⁰¹ İbnü's-Serrâc, *a.g.e.*, c. 2, s. 312.

²⁰² İbnü's-Serrâc, *a.g.e.*, c. 2, s. 365.

²⁰³ İbnü's-Serrâc, *a.g.e.*, c. 2, s. 398.

olmadığını dikkate almamışlardır. Onlar bu tutumlarından dolayı Basra ekolü tarafınca eleştirilmişlerdir. Nitekim Basralılar, Arap kelamıyla istişhad konusunda daha titiz davranmış, rivayette buldukları kabileleri sınırlı tutmuşlardır.²⁰⁴

3.1.2.Kıyas

Arap dilinin kurallarının belirlenmesinde kıyasın önemli bir yeri vardır. Nitekim kıyası önemli kabul eden âlimlerin sayısı bir hayli fazladır. Kaynaklarda Yûnus b. Habîb'in nahivde kıyası ön plana çıkarılardan biri olduğu belirtilir.²⁰⁵ Aynı şekilde İbn Ebî İshâk el-Hadramî'nin de nahvin illetlerini ilk defa açıklayan²⁰⁶ ve nahivde kıyası ilk kullananlardan biri olduğu zikredilir.²⁰⁷ el-Kisâî de kıyasın önemine binaen nahvi, “*Uyulması gereken bir kıyas*” diye tanımlamıştır.²⁰⁸

Basra ve Kûfe dil ekolleri semâ metodunda olduğu gibi kıyas metodunda da farklı tavır takınmışlardır. Basralıların kıyas yapmadığı kelimelere Kûfeliler kıyas yapmışlardır. İbnü's-Serrâc bu konuda mensubu olduğu Basra ekolüne bağlı kalmış ve katı bir yol izlemiştir. İbnü's-Serrâc, şâzz lafızlarla kıyas yapılmaması gerektiğini söylemiştir.²⁰⁹ Nitekim eserinde bu hususu şöyle dile getirir: “*Bir şey, babının dışına çıkmış olabilir (Şâzz olabilir). Bu durumda şunu bilmelisin ki, kıyâs, bâbın çoğunda muttarid (kurala bağlı) olduğunda, şâzz olan ve nazirleri arasında muttarid olmayan harfe/örneğe bakılmaz. Bu, çoğu ilimde kullanılmaktadır (geçerlidir). Şâzzla, muttarid kıyasa itiraz edilecek olursa sanat ve ilimlerin çoğu hükümsüz/geçersiz hale gelir.*”²¹⁰ Bununla beraber “*Fesahatine güvenilen Araplardan işitilmeyen kelimelere kıyas yapmak caiz değildir*”²¹¹, “*Araplardan işitilmeyen kelimelere kıyas yapmak hatadır*”²¹², “*Şâzz kelimelere kıyas yapılmaz.*”²¹³ Bu ifadelerinden onun kıyasa dair

²⁰⁵ Süyûtî, *Buğyetu'l-Vu'ât*, c. 2, s. 365.

²⁰⁶ Zübeydî, *Tabakâtü'n-nahviyyîn*, s. 31.

²⁰⁷ İbnü'l-Kıftî, *İnbâhu'r-Ruvât*, c. 2, s. 105.

²⁰⁸ El-Hamevî, *Mu'cemu'l-Udebâ*, c. 13, s. 191.

²⁰⁹ Dr. Sehali Reşid, “İbnü's-Serrâc ve Mezâhibü'n-Nuhâti'l-'Arabi”, *Mecelletü'z-Zakir*, Tebessa Üniversitesi, sy. 2, trz.

²¹⁰ İbnü's-Serrâc, *a.g.e.*, c. 1, s. 56.

²¹¹ İbnü's-Serrâc, *a.g.e.*, c. 1, s. 406.

²¹² İbnü's-Serrâc, *a.g.e.*, c. 2, s. 75.

²¹³ İbnü's-Serrâc, *a.g.e.*, c. 2, s. 226.

tutumu açıkça anlaşılmaktadır. Ayrıca İbnü's-Serrâc *el-Usûl* adlı eserinde kıyas olunmayacak şâzz rivayetleri bir başlık altında toplamıştır.²¹⁴

Kelimelerin muttarid veya şâzz olma durumlarını şu şekilde açıklamamız mümkündür:

- 1- Kıyas ve kullanımda muttarid olan kelime veya yapılar: Arap kelimelerinde asıl olan bu kullanımdır. Örneğin: ضَرَبَ زَيْدٌ (Zeyd vurdu), فَتَحْتُ الْبَابَ (Kapıyı açtım) misallerinde olduğu gibi kıyas ve kural açısından aykırı bir durum bulunmamaktadır.
- 2- Şâzz kelime veya yapılar ise kıyasa uygun olmasına rağmen Arap dilinde kullanımı bulunmayan veya nadir olan yapılardır. Örneğin: يَدْرُ ve يَدْعُ muzari fiillerinin diğer fiillere kıyas ile mazi kiplerinin elde edilmesi mümkün iken Arapların bu fiillerin mazi kiplerini kullanmamaları nedeniyle şâzz kabul edilmiştir.²¹⁵

İbnü's-Serrâc nahiv kaidelerini verirken kıyas metodunu dikkate almaktadır. Örneğin: müellif nâibu'l-fâil'den bahsederken bu ismin alacağı harakeyi fâile kıyasla merfû' olacağını şu şekilde açıklar: *Nâibu'l-fâilin merfû' olması cümlede fâilin zikredilmemesi ve kendisinden bahseden bir fiilin olmasından dolayıdır. Nasıl ki fiil fâili merfû' yapmışsa aynı şekilde nâibu'l-fâili de merfû' yapmıştır.*²¹⁶ Verdiğimiz örnekten de anlaşılacağı üzere İbnü's-Serrâc nahiv kaidelerini verirken kıyas metodunu dikkate almıştır.

Ayrıca İbnü's-Serrâc, şâzz meydana gelecek ise orada kıyas yapılmaması gerektiğini söylemiştir. Örneğin; el-Kisâî, medih-zem (övgü-yergi) üslubunda نِعْمَ الرَّجُلُ الرَّجُلُ يَفُومُ (Ayağa kalkan adam ne iyi adamdır!) anlamı murad edilerek bu cümlenin yerine şöyle denilebileceğini iddia eder: نِعْمَ الرَّجُلُ يَفُومُ. Yani Kisâî, övgü üslubunda övülen ismin yerine fiilin geçebilmesini mümkün görür.

İbnü's-Serrâc ise bu vb. durumlarda fiilin ismin yerine geçmesinin caiz olmadığını savunmuştur. Ona göre ismin yerine ancak sıfat (ismi fail, ismi meful,

²¹⁴ İbnü's-Serrâc, *a.g.e.*, c. 3, s. 450.

²¹⁵ Süyûtî, *El-iktirâh*, s. 30.

²¹⁶ İbnü's-Serrâc, *a.g.e.*, c. 1, s. 77.

mastar, sıfat-ı müşebbehe vb.) geçebileceğini, fiili ismin yerine getirdiğimizde cümlede fiile konumunun dışında bir yer vermiş olacağımızı iddia eder. Eğer kıyasta böyle bir kullanım ortaya çıkacak olursa şâzz meydana gelmiş olur. O bu durumda kıyas yapılamayacağını vurgular. konumunun dışında bir yer verilmiş olacağını söylemiştir. Eğer kıyasta böyle bir kullanım ortaya çıkacak olursa şâzz meydana gelmiş olur. O bu durumda kıyas yapılamayacağını söylemiştir.²¹⁷

İbnü's-Serrâc'ın kıyas'a yaklaşımını genel olarak şu başlıklar altında özetleyebiliriz: 1) Kıyas, sağlam ve düzgün bir yöntemdir. 2) Kıyas, fesahatine güvenilen Arapların kelâmına dayanmalıdır. 3) Şâzz kelimelere yapılan kıyas makbul değildir.

3.1.2.1.İbnü's-Serrâc'ın İlet Konusuna Yaklaşımı

Kıyasın unsurlarından biri olan illet, sözlükte "hastalık, mazeret ve sebep" vb. anlamlara gelmektedir.²¹⁸ Terim manası ise "*İlet, gramer kurallarını bâz alarak bir kelimenin mureb veya mebni olma sebebini ele alan ilimdir.*"²¹⁹ Yani illet, kıyasın asıl unsuru olup cümledeki öğelerin i'rab açısından neden o şekilde geldiğini açıklar. Örneğin: "دَهَبَ زَيْدٌ" bu cümledeki öğelerinden biri olan "دَهَبَ" fiili mebnidir.²²⁰ Peki mebni olmasının illeti/sebebi nedir? Mebni olmasının illeti, fiilin mazi olması ve cümle içerisinde isim gibi fâil, mef'ûl, mübtedâ ve haber olarak gelememesidir. "زَيْدٌ" kelimesi ise dammeli gelmiştir. Dammesinin illeti/sebebi ise kendisine fiil isnad edilebilmesi yani hakkında hüküm verilebilmesi daha doğrusu fâil olduğu için bu harekeyi almıştır.

İletin Arap dili gramerinde dikkate alınıp alınmaması hususunda dil âlimleri farklı düşünmüşlerdir. Bir kısım âlimler dil kurallarını fazla aşırıya kaçmadan makul bir çerçevede illetler ile açıklamanın gerekli olduğunu savunmuşlardır. Bununla beraber illetin tamamen gereksiz olduğunu iddia edenler de olmuştur. İbnü's-Serrâc'ın da aralarında bulunduğu birçok dil âlimi ise, Arap dilinin hikmetini ortaya

²¹⁷ İbnü's-Serrâc, *a.g.e.*, c. 1, s. 118; İbn Ya'îş, *a.g.e.*, c. 4, s. 398.

²¹⁸ İbn Manzûr, *a.g.e.*, c. 11, s. 467.

²¹⁹ Hasan Humeys Sâ'id el-Muleh, *Nazariyyetu't-ta'îl fi'n-nahvi'l-'Arabi Beyne'l-Kudema ve'l-Muhdesin*, Amman, 2000, s. 29.

²²⁰ Sondaki harfin harekesinde değişiklik meydana gelmemesi demektir.

çıkarma anlamında illetin gerekli olduğunu savunmuşlardır.²²¹

İbnü's-Serrâc, illetleri birinci derecede illet ve ikinci derecede illet şeklinde iki kısma ayırmıştır. Birinci derecedeki illet, bir kelime fâil olduğu için merfu', mef'ûl olduğu için mansub olmuştur. İkinci derecedeki illet ise, fâilin merfu' olma sebebini, mef'ûlün mansub olma sebebini açıklamaktadır.²²² İbnü's-Serrâc birinci derecedeki illetin Arap dilinin anlaşılması açısından esas olduğunu iddia eder. Zira o bu illet ile tartışma konusu olan herhangi bir kuralı test eder ve doğrular. İkinci derecedeki illeti ise örnek üzerinden izah edecek olursak:

- 1- "رَيْدٌ" misalinde "رَجَّحَ رَيْدٌ" merfu' olmasının sebebi nedir?
- 2- "رَيْدٌ" kelimesi fâil olduğu için merfu' olarak gelmiştir. "Birinci derecedeki illet"
- 3- Peki fâil niçin merfu' olur?
- 4- Fâil, kendisine fiil isnat edildiği için merfu' olur. "İkinci derecedeki illet"

Süyûtî *el-İktirâh* adlı eserinde illetler ile alakalı şu açıklamalara yer verir: "Dil âlimlerinin başvurdukları illetler iki kısma ayrılır. Birincisi, Arapların kelamına ve gramerine uyan illetler. İkincisi ise, Arapça dilinin hikmetlerini ortaya çıkaran illetler"²²³. Bu anlamda İbnü's-Serrâc ikinci derecedeki illetleri Arap dilinin hikmetini ve diğer dillere üstünlüğünü gösteren bir olgu olarak kabul etmiştir. Nitekim İbn Cinnî *el-Hesâis* adlı eserinde İbnü's-Serrâc'ın illetlere karşı tutumunu şu şekilde açıklamaktadır: "İbn Serrâc'ın ikinci derecedeki illetten maksadı, hükümdeki illeti beyân etmek, dilde bulunan esrârı keşfetmektir."²²⁴ Netice itibariyle İbnü's-Serrâc'ın illete karşı bu tutumunu şu şekilde açıklanabilir: *el-Usûl* adlı eserini nahiv ilmini yeni öğrenenlere kolaylık sağlamak amacıyla telif etmiştir. Dolayısıyla o, bu tür illetlerin öğretici bir tarafı olmadığını sadece Arap dilinin hikmetini ortaya çıkardığı için eserinde yer vermeye gerek duymamıştır.²²⁵

²²¹ Resul Sevinç, "Arapçada İletinin Yeri, Kabulü ve Reddi Konusunda Gramer âlimlerinin İlete Yaklaşımı", *Akev Akademi Dergisi*, sy. 61.

²²² İbnü's-Serrâc, *a.g.e.*, c. 1, s. 35.

²²³ Süyûtî, *el-İktirâh*, s. 104.

²²⁴ İbn Cinnî, *Hesâis*, c. 1, s. 208.

²²⁵ İbnü's-Serrâc, *a.g.e.*, c. 1, s. 35.

3.2.DİL EKOLLERİNE KARŞI TUTUMU

Basra dil ekolüne mensup olan İbnü's-Serrâc esnek bir tutum sergileyip yeri geldiğinde bazı konularda Kûfe ekolünün görüşünü tercih etmiş²²⁶ bazen de kendi görüşünü bağımsız bir şekilde beyan etmiştir. Nitekim Yâkût el-Hamevî onun hakkında şu yorumda bulunmuştur: “O, bazı meselelerde Basralıların aksine *Ahfeş'in ve Kûfelilerin görüşüne itimat etmiştir.*”²²⁷

3.2.1.Basra Ekolüne Karşı Tutumu

İbnü's-Serrâc'ın bazı konularda Basra ekolünün görüşlerine katılmayıp Kûfe ekolünün görüşlerini tercih etmesi bazen de kendi görüşünü bağımsız bir şekilde beyan etmesi onun Bağdat ekolüne mensup olduğu iddialarını da beraberinde getirmiştir.²²⁸ Zira Bağdat ekolüne mensup dilciler, Basra ve Kûfe ekollerinin görüşlerini bir arada değerlendirip bir tercihte bulunmuş ve bununla beraber yeri geldiğinde kendi görüşlerini de bağımsız bir şekilde beyan etmişlerdir. Dolayısıyla İbnü's-Serrâc'ın da Bağdatlı dilciler gibi hareket etmesi onun Bağdat ekolüne mensup olduğu iddialarının ortaya atılmasına neden olmuştur. Ancak İbnü's-Serrâc'ın *el-Usûl* adlı eserini incelemeniz sonucunda onun Basra ekolüne mensup biri olduğunu çok rahatlıkla iddia edebiliriz. Zira o, *el-Usûl* adlı eserinin birçok yerinde geçen ²²⁹“أصحابنا” (Arkadaşlarımız) kelimesinden Basra ekolünü kastetmiştir. Nitekim onun bu ifadeler ile ele aldığı birçok konuyu, aynı şekilde Sîbeveyhî'nin *el-Kitâb*'ında ve Müberrid'in *el-Müktedab* adlı eserinde geçmektedir. Örneğin İbnü's-Serrâc, "كان" haberininin fiil cümlesi olarak geldiği ve cümlede bulunan mef'ûlün takdim olmasının caiz olduğunu söyler. Konuyu ele alırken “Arkadaşlarımız cevaz veriyorlar” ifadesi ile Basralı dilcilerin görüşlerini de zikretmiştir. Şöyle ki: " وَأَصْحَابِنَا " cümlede geçen “أصحابنا” kelimesi ile Basra ekolünü kastetmiştir. Nitekim aynı konuyu Basralı Müberrid *el-Müktedab* adlı eserinde

²²⁶ İbnü's-Serrâc, *a.g.e.*, c. 1, s. 21.

²²⁷ Dr. Sehlî Reşîd, *a.g.m.*

²²⁸ Şevkî Dayf, *a.g.e.*, 135.

²²⁹ İbnü's-Serrâc, *a.g.e.*, c. 1, 351, 324, 151.

işlemiş ve bunun mümkün olduğunu söylemiştir.²³⁰

Yine İbnü's-Serrâc istifhâm (soru) edatlarından biri olan “ئِي” edatının muzâf halinde mebni olacağını söyler. Bu görüşün Basralı dilcilere ait olduğunu şu şekilde ifade eder: “البناء مذهب سيبويه والمازني وغيرهما من أصحابنا” “*Sîbeveyhi, el-Mâzenî ve bu ikisinin dışındaki arkadaşlarımız (bu edatın) mebni olduğunun kanaatindedir.*”²³¹ Cümlede أصحابنا kelimesinden önce geçen Basralı Sîbeveyhi ve el-Mâzenî isimlerinin zikredilmiş olması onun “arkadaşlarımız” kelimesiyle Basra ekolünü kastettiğini anlamaktayız.

Ayrıca semâ ve kıyas metodlarında Basra ekolünü desteklemiş ve onların kullanmış olduğu nahiv terimlerini o da kullanmıştır. Kullandığı terimler ise şunlardır: Gayr-ı munsarîf, zarf, atîf, cer, mecrûr, n'at (sıfat), bedel, bina, zamîr, zamîru'l-fasl, müteaddî, lâzım,²³²

Verdiğimiz örneklerden ve açıklamalardan da açıkça anlaşılacağı üzere İbnü's-Serrâc'ın Basra ekolüne mensup olduğu ve onun eserinde sıkça kullandığı "أصحابنا" “arkadaşlarımız” kelimesiyle Basra ekolünü kastettiği anlaşılmaktadır.

İbnü's-Serrâc birçok konuda mensubu olduğu Basra ekolüne bağlı kalmıştır. Ancak bazı konularda kendi ekolüne muhalif davranmıştır. İbnü's-Serrâc'ın Basra ekolünün bazı görüşlerini savunduğu ve bazılarını ise muhalif davrandığına birkaç örnek vermek istiyoruz.

3.2.1.1. Basra Ekolünün Bazı Görüşlerini Benimsemesi

3.2.1.1.1. نعم ve بئس Fiil Olması

Basra ve Kûfe ekolleri arasında görüş ayrılığının bulunduğu konulardan biri نَعْم ve بئس kelimelerinin isim mi, fiil mi oldukları ile alakalıdır. Kûfe ekolü sadece

²³⁰ Ebû'l Abbas Muhammed b. Yezid el-Müberra, *Muktedab*, c. 4, thk. Muhammed Abdulhâlik 'Udayme, İhyâu't-Turâsi'l-İslâmî, Kahire, 1994, s. 101.

²³¹ İbnü's-Serrâc, *a.g.e.*, c. 2, s. 325.

²³² İbnü's-Serrâc, *a.g.e.*, c. 1, s. 21.

isimlere has olan harf-i cerlerin bu kelimelere dahil olabildiklerini dolayısıyla bunların birer isim olduğunu iddia etmişlerdir. Misal: "نِعْمَ السَّيْرُ عَلَى بَيْسِ الْعَيْرِ" burada نِعْمَ kelimesi fiil değil, isimdir. Nitekim bu kelimeye ismin alameti olan harf-i cer dahil olmuştur.²³³ Basra ekolü ise bunların çekimsiz birer fiil olduğunu savunmuşlardır. Delil olarak bunların sonlarına fiil mazinin alameti olan "tâu't-te'nîs (ت)" in birleşmesidir. Peygamber efendimiz (s.a.v)'in²³⁴ "مَنْ تَوَضَّأَ يَوْمَ الْجُمُعَةِ فِيمَا نِعِمْتُ، وَمَنْ اغْتَسَلَ فَأَلْغَسَ أَفْضَلُ" (Cuma günü abdest alan kişi için ne güzel, ama gusül alması daha güzeldir) hadisinde yer alan نِعْمَ kelimesinin "tâu't-te'nîs (ت)" ile kullandığını görmekteyiz. Dolayısıyla نِعْمَ ve بَيْسَ kelimelerinin sonlarına "tâu't-te'nîs (ت)" bitişmesi onların birer fiil olduğuna dair bir delildir.²³⁵ Bu konuda İbnü's-Serrâc Basra ekolünün görüşünü tercih etmiş ve bunları şu şekilde açıklamıştır: "نِعْمَ وَبَيْسَ " (فعلان ماضيان ve نِعْمَ kelimelerin her ikisi de fiil mazidir).²³⁶

3.2.1.1.2. Temyizin Amiline Takdimi

İbnü's-Serrâc'ın Basra ekolünün görüşünü savunduğu konulardan biri de temyiz takdim edilme meselesidir. Sibeveyh gibi bazı dilciler ve Kûfeli dilcilerin çoğu temyiz âmili ister طَابَ رَيْدٌ نَفْسًا cümlesinde olduğu gibi çekimli olsun ister عَشْرُونَ دِرْهَمًا cümlesinde olduğu gibi çekimsiz olsun temyiz takdîmini caiz görmez. Her iki cümlede geçen نَفْسًا ve دِرْهَمًا kelimeleri temyiz olup birinci cümlede âmil طَابَ fiili olup çekimli bir âmildir. İkinci cümlede ise âmil عَشْرُونَ sözcüğüdür ve çekimsizdir. Onlara göre her iki durumda temyiz âmillerine takdim edilmeleri caiz değildir. El-Mâzinî, Müberrid gibi Basralı çoğu dilciler ise temyiz âmilinin çekimli olması halinde takdimin caiz olduğunu iddia ederler. Misal: وَمَا كَانَ نَفْسًا بِالْفِرَاقِ تَطِيبٌ beytinde geçen نَفْسًا kelimesi تَطِيبٌ âmilinin temyizi olup takdim olmuştur.²³⁷ İbnü's-

²³³ Ebü'l-Berekât Kemâlüddîn Abdurrahman b. Muhammed b. Abeydillâh el-Enbârî, *el-İnsaf*, c. 1, Mektubetü'l Asrîyye, 2003, s. 81.

²³⁴ Ebü İsâ Muhammed b. İsâ b. Sevre et-Tirmizî, *Sünenü't-Tirmizî*, 2. Baskı, c. 2, thk. Ahmed Muhammed şâkir vd., Matbaatu'l-Mustafa el-Halebi, Halep, 1975, s. 369.

²³⁵ El-Enbârî, *a.g.e.*, c. 1, s. 87.

²³⁶ İbnü's-Serrâc, *a.g.e.*, c. 1, s. 111.

²³⁷ El-Enbârî, *a.g.e.*, c. 1, s. 682.

Serrâc bu konuda Basralı dilcilerin çoğunluğunun görüşüne uymuş ve temyiz amiline takdimine eğer âmili fiil gibi çekimli bir âmil ise cevaz vermiştir.²³⁸

3.2.1.1.3. Taaccub Fiilleri

Taaccub fiillerinin isim mi yoksa fiil mi kabul edilmesi gerektiği hususu nahiv alimleri arasındaki tartışmalı konularından biridir. Bazı nahiv alimleri taaccubun camıd isim olduğu görüşündedirler. Onlara göre taaccub, fiil gibi çekimi olmadığı için isimdir. Şayet fiil olmuş olsaydı aynen fiil gibi çekimli olması gerekirdi. Basra ekolü mensubu çoğu nahiv alimi ise taaccubun fiil olduğunu iddia eder. Zira bunların sonuna “ي” mütekellim zamiri bitiştiğinde nûn’ul-vikâye dahil olur. Misal: "ما أَحْسَنَنيَ عندَكَ، وما أَظرفنيَ فيَ عينِكَ، وما أَعلمنيَ فيَ ظنِّكَ" örneklerinde geçen taaccublere nûn’ul-vikâye dahil olmuştur. Bu durum sadece fiillerde olur. Dolayısıyla nûn’ul-vikâye isimlere dahil olmayacağına göre bunlar fiildir.²³⁹ İbnü’s-Serrâc bu konuda Basra ekolünü savunmuş ve bunların fiil olduğunu söylemiştir.²⁴⁰

3.2.1.1.4. إِنَّ ve Benzerlerinin Haberi

Kûfe ekolü’ne göre, isim cümlesinin haberini إِنَّ ve benzerleri merfû‘ yapmamaktadır. Bir başka ifadeyle bu edatlar habere bir etki etmemekteler. Dolayısıyla bu edatlar isim cümlesinin başına gelmeden önce haber ne ile merfû‘ idiyse, başına geldikten sonra da aynı şeyle merfû‘ olmaktadır. Basralılar ise إِنَّ ve benzerlerinin, hem mübtedâ da hem de haberinde amel edeceğini savunmuşlardır. Dolayısıyla haberin merfû‘ olmasının nedeni başına bu edatlardan birinin gelmesidir.²⁴¹ İbnü’s-Serrâc da Basra ekolü gibi düşünmüş إِنَّ ve benzerlerinin haberi merfu yapacağını söylemiştir. İbnü’s-Serrâc nasıl ki ظن ve benzerleri ile كان ve benzerleri isim cümlesinin başına geldiğinde başlarına geldiği her iki ögeye etki ediyorlarsa aynı şekilde إِنَّ ve benzerlerinin de etki etmesi kaçınılmazdır.²⁴²

²³⁸ İbnü’s-Serrâc, *a.g.e.*, c. 1, s. 223-224.

²³⁹ El-Enbârî, *a.g.e.*, c. 1, s. 107.

²⁴⁰ İbnü’s-Serrâc, *a.g.e.*, c. 1, s. 98.

²⁴¹ El-Enbârî, *a.g.e.*, c. 1, s. 145.

²⁴² İbnü’s-Serrâc, *a.g.e.*, c. 2, s.230-231.

3.2.1.1.5. “رُبَّ” Harf Oluşu

Basralı nahivciler “رُبَّ”nin harf, Kûfeli nahivcilerse isim olduğunu savunmuşlardır. Kûfeli nahivciler رُبَّ’nin aded ve azlık ifade ettiği için onun aded ve çokluk ifade eden “كَمْ” gibi olduğunu iddia ederler. Onlara göre “كَمْ” isim olduğuna göre “رُبَّ” de bir isimdir. Basralı nahivciler ise “رُبَّ” isim olabilmesi için ismin alametlerinden birini taşıması gerektiğini söylerler. Onlara göre “رُبَّ” ne isim ne de fiilin alametlerinden birini taşır. Bunun için onun harf olması daha makuldür.²⁴³ İbnü’s-Serrâc bu konuda Basra ekolünü savunmuş ve “رُبَّ”nin harfi cerlerden olduğunu iddia etmiştir.²⁴⁴

3.2.1.1.6. Müstesnanın Amili

Basralı ve Kûfeli dilciler müstesnanın amili hususunda ihtilaf etmişlerdir. Kûfeli dilciler müstesnayı mansub yapan amilin “الـ” edatı olduğunu söylemişlerdir. Onlara göre “الـ” edatı اِن ve لا harflerinden oluşmaktadır. Dolayısıyla müstesnanın اِن edatı sayesinde mansub olduğunu iddia etmişlerdir. Basralı dilciler ise müstesnayı mansub yapan “الـ” edatı vasıtasıyla bir fiil veya fiil manasına gelen bir âmil olduğunu söylerler. İbnü’s-Serrâc bu konuda Basra ekolün görüşünü desteklemiştir.²⁴⁵

3.2.1.1.7. اللّٰهُمَّ Kelimesinde Geçen Şeddeli Mîm Hakkında

"اللّٰهُمَّ اَمَّنَّا بِخَيْرٍ" cümlesindeki şeddeli mîm hakkında ihtilaf vardır. Kûfeliler, şeddeli الميم’in nidâda dikkat çekmek için kullanılan يا edatından ivaz olmadığını söylemişlerdir. Onlara göre asıl kullanım "يا الله اَمَّنَّا بِخَيْرٍ" şeklindedir. Daha sonra Araplar dilde hafiflik olsun diye bazı harfleri hafzetmişlerdir. Basralılar يا edatından ivaz olduğunu ileri sürmüştür. Halîl b. Ahmed ise, الميم harfinin يا edatının bedeli olduğunu söylemiştir. İbnü’s-Serrâc bu konuda Basra ekolünü desteklemiştir.²⁴⁶

²⁴³ El-Enbârî, *a.g.e.*, c. 2, s. 686.

²⁴⁴ İbnü’s-Serrâc, *a.g.e.*, c. 1, s.421.

²⁴⁵ İbnü’s-Serrâc, *a.g.e.*, c. 1, s.281.

²⁴⁶ İbnü’s-Serrâc, *a.g.e.*, c. 1, s.338.

3.2.1.2. Basra Ekolüne Muhalif Olduğu Bazı Konular

3.2.1.2.1. "لَعَلَّ" 'deki İlk Lam Harfin Ziyade Olma Durumu

Basralılar "لَعَلَّ" edatındaki ilk lam harfinin asıl olmayıp zâid olduğunu ve bunun "عل" şeklinde olduğunu iddia etmişlerdir. Zira onlar Arapların bu edatı lam harfi olmaksızın kullandıklarını söylemişlerdir.²⁴⁷ Fakat İbnü's-Serrâc "لَعَلَّ" edatındaki ilk lam harfinin asıl olduğunu söylemiştir. Zira kendisi bir harfin sadece mânâ itibariyle zâid olabileceğini söylemiştir.²⁴⁸ Aynı durumu Kur'ân-ı Kerîm'de de görmek mümkündür. İbnü's-Serrâc'a göre Kur'ân-ı Kerîm'deki zâid harfler sadece mânâ itibariyle zâiddir, harfin bizzat kendisi zâid değildir. Dolayısıyla İbnü's-Serrâc esnek bir tutum sergileyip mensubu olduğu Basra ekolüne bu konuda muhalif davranmıştır.

3.2.1.2.2. "أَيْسَ"nin Haberi Takdim Edilememesi

Nakıs fiiller (كان ve benzerleri) isim cümlesinin başına geldiklerinde isim cümlesinin mübtedâsını kendilerine isim, haberini de haber yaparlar. İsim cümlesinin mübtedâsı merfû' olarak kalırken merfû' olan haberi ise mansub hale dönüştürürler. Nakıs fiillerden biri de "أَيْسَ" fiilidir. "أَيْسَ" fiilinin haberinin takdimi konusunda İbnü's-Serrâc mensubu olduğu Basra ekolüne muhalif davranmıştır. Basra ekolü "أَيْسَ" fiilinin "كان" fiili gibi olduğunu dolayısıyla "كان" fiilinin haberinin takdimi caizse "أَيْسَ" fiilin haberinin de takdiminin caiz olduğunu iddia etmişlerdir.²⁴⁹ Fakat İbnü's-Serrâc bunun caiz olmadığını savunmuştur. Zira "كان" çekimli bir fiil iken "أَيْسَ" ise çekimsiz bir fiildir. Dolayısıyla Basra ekolü gibi düşünmeyen İbnü's-Serrâc "أَيْسَ" fiilinin "كان" fiili gibi çekimli olmadığı için haberinin takdim edilemeyeceğini savunmuştur.²⁵⁰

²⁴⁷ El-Enbârî, *a.g.e.*, c. 1, s. 177-181.

²⁴⁸ İbnü's-Serrâc, *a.g.e.*, c. 2, s.220.

²⁴⁹ El-Enbârî, *a.g.e.*, c. 1, s. 130.

²⁵⁰ İbnü's-Serrâc, *a.g.e.*, c. 1, s. 90.

3.2.1.2.3. إِذْمَا İsim Olması

Şart edatlarından biri olan “إِذْمَا”, zarf olan "إِذْ" ile "مَا" musallıta harfin birleşmesiyle meydana gelen bir edattır. Nahivciler bu edatın cezm işlevini yapabilmesi için "مَا" musallıta harfi ile gelmesi gerektiğini söylemişlerdir. "مَا" musallıta harfi ile gelmediği zaman bu edatın, şart edatı olarak işlev görmesi mümkün değildir.²⁵¹

Nahiv âlimleri arasında “إِذْمَا” isim veya harf olması hususunda görüş ayrılığı vardır. Basralı Sîbeveyhi şart edatı olan "إِنْ" gibi harf olduğunu söylemektedir. Delili “إِذْمَا” edatı yeri geldiğinde "إِنْ"nin yerine kullanabilmesidir. Misal: "إِذْمَا تَقُمْ أَقْمُ" mana itibariyle "إِنْ تَقُمْ أَقْمُ" ile aynı manadadır. Bununla beraber zarf olan "إِذْ" üzerine "مَا" "مَا الْكَافَّةُ" gelmesiyle harfe dönüşür.²⁵²

İbnü’Serrâc, “إِذْمَا” edatını isim olarak kabul eder. *El-Usûl* adlı eserinde şart ve ceza (cevap) konusunu işlerken ceza harflerin yerine kullanılan isimlerden bahseder. Bu isimler zarf olarak gelebilen ve zarf olarak gelemeyen isimlerdir. Zarf olarak gelen isimler şunlardır: ²⁵³ "مَنْتَى وَأَيْنَ وَأَنْتَى وَأَيَّ وَحِينَ وَحَيْثَمَا وَإِذْمَا" İbnü’s-Serrâc zarf olarak gelebilen isimler arasında “إِذْمَا”yı da zikretmiştir. Dolayısıyla “إِذْمَا”yı isim olarak kabul etmiştir. Ayrıca İbnü’s-Serrâc, “إِذْمَا” edatına her ne kadar "مَا الْكَافَّةُ" dahil olmuşsa da onu aslından koparılmaması ve isim olarak kalması gerektiğini söyler. İbnü’s-Serrâc bu konuda Basralı Sîbeveyhi’nin görüşünü benimsemeyip ona muhalif davranmıştır.

3.2.1.2.4. مَا Mastariyye

Hem isim hem de harf olarak kullanılan مَا birkaç manaya gelmektedir. أَعْجَبْتَنِي (Yaptığın hoşuma gitti) bu örnekte geçen مَا hakkında ihtilaf vardır. Basralı dilcilerin çoğuna göre مَا'nın kendisine racî (dönen) bir zamire ihtiyaç duymaz bu nedenle مَا harftir. Onlara göre مَا edatı أَعْجَبْتَنِي أَنْ قُمْتَ cümlesinde geçen أَنْ edatı gibi olduğu için cümlenin takdiri şu şekildedir: أَعْجَبْتَنِي صَنْعَكَ. Dolayısıyla Basralı dilciler

²⁵¹ Eyup Akşit, “Arap Dilinde Ma Edatı ve İşlevleri”, *Türkiye Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi*, sy. 4, 2017.

²⁵² Abdulazîz b. Hâmid b. Mahmud el-Cehnî, “Ârâu İbnü’s-Serrâc ğayru’l-Basriyye fi Kitâbihi” Yüksek Lisans Tezi, Cidde, 1997, s. 118.

²⁵³ İbnü’s-Serrâc, *a.g.e.*, c.2, s. 159.

bu cümlede geçen ما'nın kendisine racî bir zamire ihtiyaç duymaması onun harf olduğunu göstermektedir.²⁵⁴

İbnü's-Serrâc, Basra ekolüne muhalif davranarak cümlede geçen ما edatının isim olduğunu söyler. ما edatı, الصَّنْعُ الَّذِي صَنَعْتُهُ cümlesinde geçen الَّذِي gibi olduğu için cümlenin takdiri şu şekildedir: أَعْجَبْتَنِي مَا صَنَعْتُهُ. İbnü's-Serrâc'a göre أن ile أن birer mastar harfidir. Sıla cümlesi ile birlikte mastar anlamı vermektedir. Ona göre ما isim olduğu için sila cümlesinde ona racî bir zamirin olması gerekmektedir. Ancak أن için aynı durum söz konusu değildir. Zira أن harf olduğu için sila cümlesinde ona racî bir zamir bulunmaz. Ayrıca İbnü's-Serrâc ما edatı أن gibi harf olmadığını söyler. Zira أن harfi isimlerin başına gelmeyen, fiillere dahil olan ve dahil olduğu fiilde amel eden bir harf iken ما ise fiilde amel etmeyen bir edattır. Dolayısıyla İbnü's-Serrâc göre ما fiilde amel etmediği için isim olması gerekmektedir. İbnü's-Serrâc Basra ekolünün iddia ettiğinin aksine ما'nın isim olduğunu söylemiştir.²⁵⁵

3.2.2.Kûfe Ekolüne Karşı Tutumu

İbnü's-Serrâc çoğu konuda Basra ekolüne bağlı kalmış olsa da bazı konularda Kûfe ekolünün görüşlerine itimat etmiştir. Ayrıca Kûfe ekolünün kullanmış olduğu bazı nahiv terimlerini de kullanmıştır. O terimler ise şunlardır: nesâk, künye, cehd, sıfat, müfesser, nâibu'l-fâil.²⁵⁶

İbnü's-Serrâc'ın Kûfe ekolünün bazı görüşlerini savunduğu ve bazılarına muhalif davrandığına dair birkaç örnek vermek yerinde olacaktır.

3.2.2.1.Kûfe Ekolünün Bazı Görüşlerini Benimsemesi

3.2.2.1.1. “كِي” Edatının Ameli

“كِي” edatı ameli hususunda dil alimleri ihtilaf etmişlerdir. Halil b. Ahmed ve Ahfeş gibi âlimler bu edatın sadece harf-i cer olduğunu ancak gizli bir أن ile fiil müzariyi nasb edeceğini söylemişlerdir. Kûfeli dilciler ise bu edatın sadece fiili

²⁵⁴ Müberrid, *a.g.e.*, c. 3, s. 200.

²⁵⁵ İbnü's-Serrâc, *a.g.e.*, c.1, s. 161.

²⁵⁶ İbnü's-Serrâc, *a.g.e.*, c. 1, s. 21.

müzariyi nasb eden edat olduğunu dolayısıyla bunun harf-i cer olmadığını iddia etmekte. Basralı dilcilerin çoğu ise bu harfin hem harf-i cer olarak hem de fiili müzariyi nasb eden edat olacağını söylemişlerdir.²⁵⁷ İbnü's-Serrâc da bu konuda Kûfe ekolünün görüşüne uymuş bu edatın sadece mansub edatlardan biri olarak kabul etmiştir. Nitekim *el-Usûl* adlı eserinde fiili muzariyi mansub yapan edatları كَيْ şeklinde zikrederken “كَيْ” edatını da zikretmiştir.²⁵⁸ Ayrıca vucûben veya cevâzen gizli olarak gelen أَنْ vasıtasıyla fiili muzariyi mansub yapan edatları ele alırken, yine “كَيْ” edatından bahsetmez.²⁵⁹ Bununla beraber harf-i cerlerden bahsederken de yine “كَيْ” edatından bahsetmez. Dolayısıyla İbnü's-Serrâc'ın “كَيْ” edatını sadece mansub edatlardan biri olarak kabul etmiş ve Kûfe ekolünün görüşünü savunmuştur.

3.2.2.1.2. نعم ve بئس Fiillerinin Fâilleri Nekre Olup Nekre Bir İsme İzâfe Olması

Övme ve yerme fiilleri نِعْمَ ve بئس çekimsiz birer fiil olup kendilerinden sonra gelen iki ismi de merfû' yaparlar. Misal: “نِعْمَ الْوَلَدُ عُمَرُ” cümlesinde geçen الْوَلَدُ fâil olup merfû' olmuş, عُمَرُ kelimesi ise mahsûs bi'l-medh olup mübtedâ muahhar ya da mübtedâsı hazf olmuş haber olup merfû' olmuştur. Bu iki fiilin fâilleri açık bir şekilde gelebileceği gibi gizli olarak da gelebilir. Bu fâiller açık bir şekilde geldiğinde ya marife “نِعْمَ الْوَلَدُ عُمَرُ” örneğinde olduğu gibi ya da marife bir isme izâfe “نعم فتى العشييرة زيد” örneğinde olduğu gibi gelebilir. Dil âlimleri bu fâillerin müfred-nekre ya da muzâf olarak da gelebileceği husunda üç farklı yaklaşım sergilemişlerdir. Birinci yaklaşım Basra ekolü نِعْمَ ve بئس fiillerin fâilleri müfred-nekre şeklinde gelmesinin caiz olmadığını ancak zaruret halinde ya da nadir olarak gelebileceğini iddia ederler. İkinci yaklaşım Kûfe ekolü bu fâillerin nekre olup nekre bir isme izâfet şeklinde gelmesinin caiz olduğunu savunmaktadırlar. Üçüncü yaklaşım ise Ahfeş Evsât bu fâillerin müfred-nekre şeklinde gelmesinin caiz olduğunu söyler.

²⁵⁷ El-Enbârî, *a.g.e.*, c. 2, s. 465.

²⁵⁸ İbnü's-Serrâc, *a.g.e.*, c. 1, s. 422-423.

²⁵⁹ İbnü's-Serrâc, *a.g.e.*, c. 2, s. 149-150.

İbnü's-Serrâc bu üç farklı yaklaşımdan Kûfe ekolünün görüşünü tercih etmiştir. *El-Usûl* adlı eserinde bu konu hakkında görüş bildirmemiş olsa da verdiği örneklerden bu konuya cevaz verdiği anlaşılmaktadır. Nitekim vermiş olduğu örnekte "نِعْمَ غَلَامٌ رَجُلٌ زَيْدٌ" cümlesinde geçen غَلَامٌ kelimesi fâil, nekre olup nekre olan رَجُلٌ kelimesine izâfe olmuştur. Dolayısıyla İbnü's-Serrâc bu konuda mensubu olduğu Basra ekolüne uymayıp Kûfe ekolünün görüşünü tercih etmiştir.

3.2.2.2.Kûfe Ekolüne Muhalif Olduğu Bazı Konular

3.2.2.2.1. Haberin Merfu Olması

Kûfe ekolü mübtedâ ve haberin merfû' olma nedenlerini birbirlerine olan etkilerine bağlamaktadırlar. Yani mübtedâyı merfû' yapan haber, haberi merfû' yapan da mübtedâdır. Dolayısıyla her iki öge birbirlerini merfû' yapmıştır.²⁶⁰ Basra ekolü mübtedânın merfû' olmasını onun (ibtidâlık) başta gelmesi nedeniyle olduğunu iddia eder. Haberin merfû' olması hakkında ise ihtilaf etmişlerdir. Basra ekolünün öncü isimlerinden Müberrid haberin merfû' olmasını hem mübtedân dolayısı hem de (ibtidâlık) yani haberin kendisi de başta olduğu için onun merfû' olduğunu iddia etmektedir. Misal: "زَيْدٌ مُنْطَلِقٌ" cümlesinde geçen زَيْدٌ mübtedâ olup merfû'dur. Merfû olmasının sebebi cümle kendisiyle başladığı içindir. مُنْطَلِقٌ kelimesi ise haber olup merfû'dur. مُنْطَلِقٌ kelimesi iki etkenden dolayı merfû' olmuştur. Birinci etken mübtedânın kendisi, ikinci etken ise (ibtidâlık) haberin kendisinin de başta olmasından dolayıdır. Dolayısıyla haberi merfû' yapan iki tane etken vardır. İbnü's-Serrâc bu konuda Kûfe ekolünün görüşüne karşı hocasının görüşünü benimsemiştir. Nitekim *el-Usûl* adlı eserinde haberin iki etkenden dolayı merfû' olduğunu ve bu etkenden mübtedânın kendisi ve haberdeki ibtidâlıktan dolayı olduğunu söylemektedir.²⁶¹

²⁶⁰ Ebû Hayyan Muhammed b. Yusuf b. Ali b. Yusuf b. Hayyan Esiriddin Endülisi, *İrtişafü'd-darab min Lisâni'l-'Arab*, c. 3, Mektebetü'l-Hânîci, Kahire, 1998, s. 1085.

²⁶¹ İbnü's-Serrâc, *a.g.e.*, c. 1, s. 58

3.2.2.2.2. Münâdânın Elif-lam Takılı Olması

Kûfe ekolü münâdâ elif-lam takılı olarak geldiğinde, münâdâ ile nidâ harfi arasına herhangi bir edat girmeden gelmesinin caiz olduğunu iddia etmektedirler. Misal: "يَا الرَّجُلُ وَيَا الْغُلَامَ" nidâ harfinden sonra الرجل kelimesi elif-lam'lı olarak gelmiş ve aralarına hiçbir edat girmemiştir. Kûfeliler bu tür kullanımın Araplarda yaygın olduğunu söylemişlerdir.²⁶² İbnü's-Serrâc ise böyle bir kullanımın ancak münâdâ ile nidâ harfi arasına "ياها" ya da "ايتها" edatının girmesiyle caiz olduğunu söyler. Zira "ال" ile "يا" edatları önüne geldiği isimleri marife yapan birer edattırlar. İki marife edatın da aralarına bir şey girmeksizin yan yana gelmeleri caiz değildir. İbnü's-Serrâc *el-Usûl* adlı eserinde vermiş olduğu örnekte "يَا أَيُّهَا الرَّجُلُ" şekilde kullanımın caiz olduğu söylemektedir.²⁶³

3.2.2.2.3. Münedâ Müfred Alemin Mebni Olması

Basralı dilciler münedâ müfred alemin mebni olacağını söylerken, Kûfeli dilciler ise mureb olacağını söylemişlerdir.²⁶⁴ İbnü's-Serrâc bu konuda Kûfe ekolün görüşüne karşı Basra ekolünün görüşünün daha isabetli olduğunu açıklamıştır.²⁶⁵

3.2.2.2.4. "لَكِنَّ" nin Bileşik mi Yoksa Müfret Bir Kelime mi Olduğu

Basra ekolü "لَكِنَّ" nin birleşik bir kelime olduğunu söylemiştir. Kûfe ekolü ise ayrı bir kelime olduğu ve bu kelimenin لا ve başında zâid ك bulunan لَنْ'den oluştuğunu iddia etmektedirler. Dolayısıyla bu kelime لا كَانْ şeklinde olduğunu ancak daha sonra hemzenin harekesi kef harfine nakledildiğini ve hemzenin de hafzedildiğini söylerler.²⁶⁶ İbnü's-Serrâc dört harfli edatlardan bahsederken "لَكِنَّ"yi de zikretmesi onun bu edatı birleşik olduğunu kabul ettiği anlaşılmaktadır.²⁶⁷ Dolayısıyla İbnü's-Serrâc bu konuda Kûfe ekolüne muhalif davranmıştır.

²⁶² El-Enbârî, *a.g.e.*, c. 1, s. 274.

²⁶³ İbnü's-Serrâc, *a.g.e.*, c. 1, s. 337.

²⁶⁴ El-Enbârî, *a.g.e.*, c. 1, s. 264.

²⁶⁵ İbnü's-Serrâc, *a.g.e.*, c.1, s. 332.

²⁶⁶ El-Enbârî, *a.g.e.*, c. 1, s. 181.

²⁶⁷ İbnü's-Serrâc, *a.g.e.*, c. 2, s.218.

3.2.2.2.5. حَتَّى Edatından sonra Gelen Fiili Müzarinin Nasb Olması

Basra ve Kûfe ekolleri arasındaki ihtilaflardan biri de حَتَّى edatının fiili müzariyi direkt mi yoksa gizli bir أَنْ ile mi mansub edeceği ile ilgilidir. Kûfeli dilciler حَتَّى edatının fiili müzariyi direkt mansub yapacağını iddia etmişlerdir. Onlara göre حَتَّى edatı genellikle كَيْ ve إِلَى manalarına gelmektedir. Dolayısıyla كَيْ edatı fiili müzariyi direkt olarak mansub yapan edatlardan olduğuna göre حَتَّى edatının da direkt olarak mansub yapacağını söylemişlerdir. Basralı dilciler ise حَتَّى edatın fiili müzariyi gizli أَنْ ile mansub yapacağını söylemiştir. Onlara göre ise حَتَّى edatı isimlere dahil olan bir edattır. Bu edatın fiillere dahil olabilmesi için gizli bir أَنْ ile gelmesi gerektiğini söylemişlerdir.²⁶⁸ İbnü's-Serrâc bu konuda Basra ekolünün görüşünü desteklemiş, حَتَّى edatının harf-i cer olup isimlere dahil olduğunu ve ancak fiili müzariye gizli bir أَنْ ile nasb ettiğini iddia etmiştir.²⁶⁹

3.2.2.2.6. Zamir-i Fasl

İsim cümlesi olan mübtedâ ile haberin arasına giren zamir hakkında ihtilaf vardır. Basralı dilciler her iki ögeyi birbirinden ayırdığı için fasıl zamiri adını vermişlerdir. Kûfeli dilciler ise sonraki kelimenin haber olmasını sağladığı için imâd zamiri terimini kullanmışlardır.²⁷⁰ İbnü's-Serrâc bu konuda Kûfe ekolüne mühalif olup Basra ekolünün kullanmış olduğu terimi kullanmıştır.²⁷¹

3.3.İBNÜ'S-SERRÂC'IN NAHV'E DAİR BAZI GÖRÜŞLERİ

Bir dil âliminin ilgilendiği alanla ilgili önemini gösteren en önemli hususlardan biri onun bu ilme kazandırmış olduğu fikirleridir. *el-Usûl* incelendiğinde İbnü's-Serrâc'ın birçok nahiv tartışmalarının arkasından kendi görüşünü ya da tercihini belirttiği görülecektir. Konuları ele alırken zaman zaman kullandığı "قال أبو بكر، عندي" gibi ifadeler, eserde hangi görüşlerin ona ait olduğunun tespitini kolaylaştırmıştır. Şimdi bu başlık altında, onun nahiv ilmindeki yerinin daha iyi anlaşılabilmesi için

²⁶⁸ El-Enbârî, *a.g.e.*, c. 2, s. 489.

²⁶⁹ İbnü's-Serrâc, *a.g.e.*, c.2, s. 151.

²⁷⁰ El-Enbârî, *a.g.e.*, c. 2, s. 579.

²⁷¹ İbnü's-Serrâc, *a.g.e.*, c.2, s. 125.

bazı farklı görüşlerine yer verilecektir.

3.3.1. "لما"nın Zarf Olması

"لما" edatının üç farklı kullanımı vardır.

- 1- Nefy edatı "لَمَّا يَكْتُبُ" olarak kullanımı,
- 2- "إلا" manasında olup istisna edatı "سَأَلْتُكَ لَمَّا فَعَلْتُ" yani "إلا فَعَلْتُ" olarak kullanımı,
- 3- Şart edatı olarak kullanımı şeklindedir.

Şart edatı olarak kullanımı hakkında dil âlimleri arasında iki görüş vardır. Cumhûr nahiv âlimleri mazi fiilin başına gelen "لما" edatının لَمَّا جَاءَنِي أَكْرَمْتُهُ (Bana gelirse ona ikram ederim) örneğinde olduğu gibi şart edatı olduğunu söylemişlerdir. İbnü's-Serrâc göre ise "لما" edatı fiil maziden önce gelmesi halinde لَمَّا جَاءَنِي أَكْرَمْتُهُ (Bana geldiği **vakit** ona ikram ederim) örneğinde olduğu gibi حين manasına gelen zarf olacağını iddia etmiştir.²⁷² Ebû Ali el-Fârisî (ö. 377/987) *el-Îzâh* adlı eserinde konu ile alakalı şunları söylemiştir; "Aslında bu edatın "لم" şeklinde harf olduğu daha sonra "ما" harfinin dahil olmasıyla zaman zarfına dönüştüğünü söylemektedir"²⁷³ Ayrıca Ukberî (ö. 616/1219) Bakara sûresinin 17. âyetinin "فَلَمَّا أَضَاءَتْ مَا حَوْلَهُ ذَهَبَ اللَّهُ بِنُورِهِمْ" (Ateş tam çevresini aydınlattığı sırada Allah ışıklarını yok eder)²⁷⁴ i'rabını yaparken şunları söyler; "لما isim olup zarf-ı zamandır."²⁷⁵ Netice itibariyle İbnü's-Serrâc "لما" edatını harf olarak değil, zarf olarak kabul etmiş ve kendisinden önceki dil âlimlerinin aksine görüş bildirmiştir.

3.3.2. كَفَى Fiilinin Fâili

Arap dil âlimleri arasında كَفَى fiilinin fâili ile ilgili iki görüş vardır. Bu görüşleri şu âyet üzerinden açıklayacak olursak; "و كَفَى بِاللَّهِ شَهِيدًا" (Şahit olarak Allah yeter)²⁷⁶ Cumhûr dil âlimleri bu âyetin i'rabını şu şekilde yapmaktadırlar;

²⁷² İbnü's-Serrâc, *a.g.e.*, c.2, s. 157.

²⁷³ Ebû Ali el-Fârisî, *El-Îzâh*, thk. Hüseyin Şâzelî Ferhûd, Kulliyetu'l-Edeb, Riyad, 1969, s. 319.

²⁷⁴ Bakara, 17.

²⁷⁵ Ebü'l-Bekâ Abdullâh b. el-Hüseyin b. Abdillâh el-Ukberî, *et-Tibyân fi i'râbi'l-Kur'ân*, c. 1, thk. Ali Muhammed el-Becâvî, yy. s. 33.

²⁷⁶ Ra'd, 47.

- 1- كَفَى fiil mazi, mebni
- 2- ب harf-i cer olup zâiddir,
- 3- الله Lafzatullahın ise lafzen ب harf-i cerri ile mecrûr , mahallen merfû‘ olup كَفَى fiilinin fâilidir.
- 4- شَهِيدًا kelimesi ise temyizdir.

Cumhûr nahiv âlimleri الله lafzatullahın fâil olduğunu (ب) harf-i cerrin de zâid olduğunu dolayısıyla bu âyetin manasının كَفَى اللهُ “Allah yeter” olacağını söylemişlerdir.²⁷⁷

Fakat İbnü’s-Serrâc كَفَى fiilinin fâilinin الله lafzı olmadığını hazf olan mastar olduğunu iddia etmektedir. Ona göre كَفَى كَفَايَتِي بِاللَّهِ âyetinin tevili كَفَى بِاللَّهِ شَهِيدًا şeklinde olduğudur. كَفَى fiili kendisinden sonra gelen mastarın varlığına işaret ettiği için mastar hazf olmuştur. Nitekim İbnü’s-Serrâc Arap dilinde bu tür hazfların mevcut olduğunu söyler. Dolayısıyla الله lafzının önündeki (ب) harf-i cerrinin zâid olmadığını ve fâilin de hazf olan mastar olduğunu söylemektedir.²⁷⁸

3.3.3. Ma‘tûfun Âmili

Tevabîlerden biri olan atf-ı nesak, iki cümleyi ya da iki kelimeyi الواو و الفاء و ثم harfler ile bağlamaya denir. عَمْرُو حَضَرَ زَيْدًا وَ عَمْرُو vb. harfler ile bağlamaya denir. عَمْرُو kelimesi ma‘tûf olup وَ atıf harfi onu زَيْدًا ma‘tûfun aleyhine atfetmiş ve ona irab açısından uymuştur. Nahiv âlimleri ma‘tûfun âmili hususunda üç farklı yaklaşım sergilemişlerdir. Bir kısım dilciler ma‘tûfun âmiline, ma‘tûfun aleyhin âmili ile aynı olduğunu iddia eder. Nitekim ma‘tûfun irabı ma‘tûfun aleyhinin irabına göre değişmektedir.²⁷⁹ Bazı dil âlimleri ise ma‘tûfun âmiline, ma‘tûfun aleyhin âmiline cinsinden olduğunu ve atıf harfinden sonra gizlenmiş olduğunu iddia eder. Misal: عَمْرُو حَضَرَ زَيْدًا وَ حَضَرَ عَمْرُو cümlesinin takdiri حَضَرَ زَيْدًا وَ حَضَرَ عَمْرُو şeklinde olduğunu iddia

²⁷⁷ Abdulazîz b. Hâmid b. Mahmud el-Cehnî, “Ârâu İbnü’s-Serrâc ğayru’l-Basriyye fi Kitâbihi”, Yüksek Lisans Tezi, Cidde, 1997, s. 139.

²⁷⁸ İbnü’s-Serrâc, *a.g.e.*, c.2, s. 260.

²⁷⁹ İbn Ya‘îş, Ebü’l-Bekâ Muvaffakuddîn Ya‘îş b. Alî b. Ya‘îş b. Muhammed el-Esedî el-Halebî, *Şerhu’l-Mufassal li’z-Zemahşeri*, c. 3, Nşr. İmîl Bedî‘ Ya‘kûb, Dâru’l-Kutubi’l-İlmiyye, Beyrut, 2001, s. 75.

etmektedirler.²⁸⁰ İbnü's-Serrâc ise ma'tûfun âmîlinin و atf harfi olduğunu iddia eder. Ma'tûfun aleyhinin âmîli başında gelen fiildir. Ma'tûfun âmîli ise atf harfidir. Zira atf harfi sayesinde fiil tekrar edilmemiş ve atf harfi fiilin yerini almıştır.²⁸¹

3.3.4. “رُبَّمَا” Edatının Ameli

Çoğu Arap dilciler göre “رُبَّبٌ” harf-i cerlerden biri olup sadece isimlerin önüne gelmekte ve ismi mecrûr yapmaktadır. Ancak ona “ما” harfî dahil olduktan sonra amelinin nasıl olacağı hususunda dil âlimleri arasında ihtilaf vardır. Kimi dilciler “رُبَّبٌ” edatına dahil olan “ما”nın mâu'l-kâffe olduğunu, bu edatın sadece fiil cümlesinin başına gelebileceğini ve fiile etki edemeyeceğini söylerler. رُبَّمَا يَوَدُّ الَّذِينَ كَفَرُوا لَوْ كَانُوا مُسْلِمِينَ “İnkâr edenler, keşke müslüman olsaydık, diye çok arzu edeceklerdir”²⁸² âyette olduğu gibi “رُبَّمَا” edatı fiil cümlesinin başına gelmiş ve fiile bir etki etmemiştir. Kimi dilciler ise “رُبَّبٌ” edatına dahil olan “ما”nın mâu'l-kâffe olduğunu ancak bu edatın hem isim cümlesinin başına hem de fiil cümlesinin başına gelebileceğini iddia etmişlerdir. Örneğin: رُبَّمَا زَيْدٌ فِي الدَّارِ cümlesinde “رُبَّمَا” edatı isim cümlesinin başına gelmiş ve زَيْدٌ ismine bir etki etmemiştir. Yine kimi dilciler “رُبَّبٌ” edatına dahil olan “ما” harfinin bazen kâffe olacağını bazen de zâid olacağını ifade etmişlerdir. Onlara göre “ما” kâffe olduğunda sadece fiil cümlesinin başına gelebilir, “ما” zâid olduğunda ise harf-i cer gibi amel yapabilir. Misal: رُبَّمَا ضَرْبَةٌ بِسَيْفٍ صَقِيلٍ cümlesinde “رُبَّمَا” edatına dahil olan “ما” zâid olduğundan dolayı ضَرْبَةٌ ismi mecrûr olmuştur. Son olarak İbnü's-Serrâc “رُبَّمَا” edatı için en son verdiğimiz yaklaşım gibi “ما” harfinin bazen kâffe olacağını bazen de zâid olacağını ifade eder. Ancak o, “ما” kâffe olduğunda hem isim cümlesinin hem de fiil cümlesinin başına gelebileceğini iddia eder.²⁸³

²⁸⁰ İbn Ya'îş, a.g.e., c. 8, s. 89.

²⁸¹ İbnü's-Serrâc, a.g.e., c.2, s. 69.

²⁸² Hicr, 2.

²⁸³ İbnü's-Serrâc, a.g.e., c. 1, s. 419-420.

3.4.İBNÜ'S-SERRÂC'A İSNAD EDİLEN FAKAT EL-USÛL ESERİNDE FARKLI OLAN BAZI GÖRÜŞLER

Kaynaklarda İbnü's-Serrâc'a ait olduğu söylenen fakat *el-Usûl* adlı eserinde göremediğimiz bazı görüşler mevcuttur. Tespit edebildiğimiz bazı görüşlerini burada ele almanın uygun olacağı kanaatindeyiz:

3.4.1. İsm-i İşaretin Marifelik Derecesi

İbnü's-Serrâc'a atfedilen görüşe göre; “İbnü's-Serrâc marife isimleri derecelendirirken en marife olan ismin, ism-i işaret olduğunu, sıralamayı da buna göre ism-i işaret, zamir, alem (özel isim) vb. şeklinde yaptığıdır.²⁸⁴ Ayrıca iddiaya göre o *el-Usûl* adlı eserinde vermiş olduğu örnekte *زَيْدٌ هَذَا* cümlesinde geçen *زيد* sözcüğünü mübtedâ *هذا* sözcüğünü ise haber kabul eder. İbnü's-Serrâc'a göre her ne kadar *زيد* mübtedâ olmuş olsada *هذا* ismi işaretinin mübtedâ olması daha şıktır. Zira ism-i işaret alem isimden daha marifedir. Dolayısıyla cümlede en marife ismin mübtedâ olması daha güzeldir.²⁸⁵ Fakat İbnü's-Serrâc *el-Usûl* adlı eserinde marife ve nekre konusunu işlerken bu iddiaların tam tersine isimlerin en marife olanı zamir olduğunu söyler ve sıralamayı da şu şekilde yapmaktadır: “*Marife beş kısımdır. Birincisi: Kinaye isim (Kûfelerin kullanmış olduğu terim olup zamir kastedilir.) İkincisi: Mübhem isim (ismi işaret, ismi mevsul). Üçüncüsü: Alem (özel isim). Dördüncüsü: Elif-lam ile marife olan isim. Beşincisi: Bunlardan birine izafe olan isim.*”²⁸⁶ Sıralamadan da anlaşılacağı üzere İbnü's-Serrâc'a göre en marife isim zamirdir. Aynı şekilde başka bir yerde yine zamirin en marife olduğunu söylemiştir.²⁸⁷ İbnü's-Serrâc *زيد هذا* örneğinde ise ism-i işaret ile alem ismi kıyas yapmaktadır. Dolayısıyla İbnü's-Serrâc bu örnekte en marife isimlerin ism-i işaret olduğunu iddia etmemekte sadece alem isme nazaran en marife isim olduğunu söylemektedir. Netice itibariyle İbnü's-Serrâc'a atfedilen bu görüşün *el-Usûl* adlı eserini incelediğimizde doğru olmadığı anlaşılmaktadır.

²⁸⁴ El-Enbârî, *a.g.e.*, c. 1, s. 274; İbn Ya'îş, *a.g.e.*, c. 3, s. 350.

²⁸⁵ İbnü's-Serrâc, *a.g.e.*, c. 1, s. 154.

²⁸⁶ İbnü's-Serrâc, *a.g.e.*, c. 1, s. 149.

²⁸⁷ İbnü's-Serrâc, *a.g.e.*, c. 2, s. 313.

3.4.2. "ليس"nin Harf Olması

İbnü's-Serrâc'a atfedilen bir diğer görüşe göre o ليس'nin müzari ve emir çekimi olmadığı için onun harf olduğunu iddia etmektedir.²⁸⁸ Fakat İbnü's-Serrâc *el-Usûl* adlı eserinin birçok yerinde ليس'nin fiil olduğunu söylemiştir. O, çekimsiz fiilere örnek verirken, "ليس وعسى وفعل التعجب ونعم وبئس" şeklinde fiilleri verir.²⁸⁹ Ayrıca كان ve kardeşler konusunu ele alırken ليس edatının "وليسوا, وليستما, وليست" şeklinde mazi çekimini verir.²⁹⁰ Bu açıklamalardan da anlaşılacağı üzere İbnü's-Serrâc, kendisine atfedilen görüşün aksine ليس'yi fiil olarak kabul etmektedir.

3.4.3. "إِمْأ" Atıf Harfi Olmaması

İbnü's-Serrâc'a atfedilen bir diğer konu "إِمْأ"nın atıf harfi olması ile ilgilidir. "إِمْأ" edatı genellikle cümlede iki defa tekrarlanır ve ikinci tekrarında başka bir atıf harfi ile yan yana gelir. Bu iddiayı ortaya atanlara göre İbnü's-Serrâc iki atıf harfin yan yana gelmesini mümkün görmemektedir. Şayet böyle durum olması halinde atıf harflerinden biri atıf harfi olmaktan çıkar. Misal: ما قام زيد ولا عمرو cümlede geçen "و" ve "لا" birer atıf harfidir. Ancak iki atıf harfi yan yana geldiğinden dolayı "لا" harfi, atıf harfi olmaktan çıkmış nefy harfi olmuştur. Aynı durum "إِمْأ" edatı için de geçerli.²⁹¹ Örneğin: إِمَّا زَيْدًا وَإِمَّا عَمْرًا cümlesinde ikinci defa tekrarlanan "إِمْأ" edatı "و" harfi ile yan yana gelmiştir. Bu durumda "إِمْأ" edatı atıf harfi olması mümkün değildir. Fakat İbnü's-Serrâc *el-Usûl* adlı eserinde atıf harflerini sıralarken beşinci olarak "إِمْأ" harfi olduğunu ve aralarında az bir farkta olsa "أو" harfi gibi olduğunu söyler.²⁹² Dolayısıyla İbnü's-Serrâc kendisine atfedilenin aksine "إِمْأ"yı atıf harfi olarak kabul etmektedir.

3.4.4. "عسى" Harf Olması

Bazı nahiv kaynaklarında İbnü's-Serrâc'ın "عسى" yı harf olarak kabul ettiği

²⁸⁸ Ebû Muhammed Cemâleddin Abdullâh b. Yûsuf b. Ahmed b. Abdillâh b. Hişam Ensârî, *Muğni'l-lebîb*, Dârü'l-Fikr, Beyrut 1985, s. 387.

²⁸⁹ İbnü's-Serrâc, *a.g.e.*, c. 1, s. 76.

²⁹⁰ İbnü's-Serrâc, *a.g.e.*, c. 1, s. 83.

²⁹¹ İbn Ya'îş, *a.g.e.*, c. 5, s. 24.

²⁹² İbnü's-Serrâc, *a.g.e.*, c.2, s. 56.

ve bu konuda Kûfe ekolün görüşünü tercih ettiği iddia edilmektedir.²⁹³ Fakat İbnü's-Serrâc *el-Usûl* eserinde bunun harf olmadığını aksine fiil olduğunu açıkça beyan etmektedir. Nitekim İbnü's-Serâc, çekimsiz fiilleri ele alırken, ليس وعسى, فعل التعجب "ليس وعسى" fiillerini örnek olarak verir. Vermiş olduğu fiiller arasında "عسى" yi da zikreder.²⁹⁴ Dolayısıyla "عسى"yi harf olarak değil, fiil olarak kabul etmektedir.

3.4.5. Zarf ve Car-Mecrûrun Müstakil Olması

Mübtadânın haberi müfred ya da cümle olarak gelebilir. Haberin zarf veya car-mecrûr şeklinde gelmesi durumunda müfred kabilinde mi yoksa cümle kabilinde mi olduğu hususunda nahiv âlimleri ihtilaf etmişlerdir. Kimi dil âlimleri zarf ve car-mecrûrun haber olarak geldiğinde müfred kabilinde olduğu zira bu cümlenin muteallığının müfred bir kelime olduğunu söylemişlerdir. Misal: "عَمْرُو فِي الدَّارِ" cümlesinde "مُسْتَقَرَّ" kelimesi ism-i fâil olup hazf olmuş, zarf ve car-mecrûr cümlesi de bu kelimeye muteallak olmuştur. Dolayısıyla muteallak olduğu kelime müfred olduğu için bu cümlenin de müfred kabilinde olması gerektiğini söylemişlerdir. Kimi dil âlimleri ise zarf veya car-mecrûrun cümle kabilinde olduğunu söylemişlerdir. Onlara göre bu cümlenin muteallığı fiildir. Nitekim "عَمْرُو فِي الدَّارِ" cümlesinde hazf olan "اسْتَقَرَّ أَوْ يَسْتَقِرُّ" fiili olduğunu iddia etmişlerdir. Dolayısıyla fiil de bir cümle olduğu için zarf ve car-mecrûrun cümle kabilinde olduğunu söylemişlerdir.²⁹⁵

İbnü's-Serrâc'a atfedilen görüşe göre ise onun zarf ve car-mecrûrun müstakil olduğu yani müfred veya cümle kabilinde olmadığı kendi başına bağımsız bir yapı olduğunu kabul ettiği iddia edilir.²⁹⁶ Fakat İbnü's-Serrâc bunun böyle olmadığını *el-Usûl* eserinde açıklar. Eserinde mübtedâ ve haber konusunu işlerken, haberin zarf ve car-mecrûr şeklinde gelebileceğini ve bu cümlelerin "مُسْتَقَرَّ" ism-i fâline muteallak olacağını söyler. Misal: "عَمْرُو فِي الدَّارِ" "زَيْدٌ خَلْفَكَ" bu cümlelerde zarf ve car-mecrûr "مستقر" ism-i fâline muteallak olmuşlardır.²⁹⁷ Dolayısıyla İbnü's-Serrâc zarf ve cer-mecrûrun ayrı ve müstakil olmadığını aksine müfred kabilinde olduğunu söylemiştir.

²⁹³ İbn Hişâm, *a.g.e.*, s. 201; Bahâeddin Abdullah İbn Akîl, *Şerhu 'İbn Akîl 'alâ Elfiyyeti ibn Mâlik*, thk. Muhammed Muhyeddin Abdulhamid, c. 1, Maatbatu'l-Amîn, Dımaşk, 2010, s. 322.

²⁹⁴ İbnü's-Serrâc, *a.g.e.*, c. 1, s. 76.

²⁹⁵ İbn Akîl, *a.g.e.*, c. 1, s. 211.

²⁹⁶ İbn Akîl, *a.g.e.*, c. 1, s. 211.

²⁹⁷ İbnü's-Serrâc, *a.g.e.*, c. 1, s. 62-63.

3.4.6. Haberin Merfû‘ Olma Sebebi

Birçok nahiv kaynaklarında İbnü’s-Serrâc’a atfedilen görüşe göre o şunu iddia eder: Mübtedânın haberi sadece ibtidalık (yani cümlenin başında yer alması) sebebiyle merfû‘dur. Ancak o, *el-Usûl* adlı eserinde haberin hem ibtidalık hem de mübtedâdan dolayı merfû‘ olduğunu söylemiştir. Misal: اللهُ رَبُّنَا cümlesinde اللهُ lafzı mübtedâ olup ibtidalık sebebiyle merfû‘ olmuştur. رَبُّنَا kelimesi ise haber olup her iki sebepten dolayı yani hem mübtedânın kendisinden hem de ibtidalık sebebiyle merfû‘ olmuştur. Dolayısıyla İbnü’s-Serrâc kendisine atfedilenin aksine haberin iki sebepten dolayı merfû‘ olduğunu söylemiştir.

3.4.7. Elif-lamlı Mastarın Amel Etmemesi

Arap dilinde ism-i fâil, ism-i meful, mastar vb. yapılar fiil gibi amel eder ve cümle ögesi alırlar. Yani mastar aynen fiil gibi fâil ve mef‘ûl olabilir. Genellikle mastar fâiline bazen de mef‘ûlüne muzâf olur. İbnü’s-Serrâc’a atfedilen görüşe göre elif-lam takısı almış olan mastarın amel edemeyeceğidir.²⁹⁸ Fakat İbnü’s-Serrâc *el-Usûl* adlı eserinde mastar konusunu ele alırken elif-lam takılı mastarın amel edeceğini söyler ve şu örneği verir; عَجِبْتُ مِنَ الضَّرْبِ زَيْدًا İbnü’s-Serrâc cümlede geçen زَيْدًا isminin mecrûr olmasının caiz olmadığını söyler. Zira mastar elif-lam takısı aldığı için kendisinden sonraki mamulüne izâfe edilmesi mümkün değildir.²⁹⁹ Dolayısıyla İbnü’s-Serrâc kendisine atfedilen görüşün aksine elif-lam takılı mastarın amel edebileceğini beyan etmektedir.

3.4.8. بئس ve نعم Fiillerin Fâilleri Zahiri Olup Temyizleri ile Birlikte Gelmeleri

İbn Yaîş (ö. 643/1245) *Şerhu’l-Mufasssal* adlı eserinde İbnü’s-Serrâc’ın نعم ve بئس fiillerin fâilleri zahiri olduğunda temyiz ile birlikte gelemeyeceğini ve bu konuda

²⁹⁸ Ebû Hayyan el-Endelûsî, *a.g.e.*, c. 5, s. 2256.

²⁹⁹ İbnü’s-Serrâc, *a.g.e.*, c. 1, s. 137.

Sîbeveyhi ile aynı kanaatte olduğunu zikreder. Fakat İbnü's-Serrâc bu iddiaların aksine her iki ögenin birlikte gelebileceğini söylemektedir.³⁰⁰

3.5.DİL ÂLİMLERİNİN GÖRÜŞLERİNDEN FAYDALANMASI

İbnü's-Serrâc, *el-Usûl* adlı eserinde birçok dil âliminin görüşlerinden faydalanmıştır. Müellif eserindeki konuları *el-Kitâb*'dan derlemesi nedeniyle Sîbeveyhi'nin adı eserde bir hayli geçmektedir. Sîbeveyhi'nin yanı sıra: İbn Ebû İshak³⁰¹, Halîl b. Ahmed³⁰², Ahfeş el-Ekber (ö. 177/793)³⁰³, Yûnus b. Habîb³⁰⁴, Kisâî³⁰⁵, Ali b. Hasan el-Ahmer (194/794)³⁰⁶, Ferrâ³⁰⁷, Muâviye ed-Darîr (ö. 209/825)³⁰⁸, Ahfeş el-Evsat³⁰⁹, Asmaî (ö. 216/831)³¹⁰, Cermî (ö. 225/840)³¹¹, Muhammed b. Ahmed Ebû Abdullah Tavâl (ö. 243/857)³¹² Ebû Osman el-Mâzini³¹³, Müberrid³¹⁴, Sa'leb³¹⁵ Ahfes el-Asgar (ö. 316/928)³¹⁶ vb. dil âlimlerinin isimleri geçmektedir. İbnü's-Serrâc'ın faydalanmış olduğu bu görüşlerin birkaçına örnek vermek istiyoruz.

3.5.1. Sîbeveyhi ile Aynı Görüşte Olduğu Bazı Konular

3.5.1.1.Zamirin Marifelik Derecesi

Basra ekolü alem (özel) ismin, mübhem (ism-i işaret, ism-i mevsûl) isimlerden

³⁰⁰ İbnü's-Serrâc, *a.g.e.*, c. 1, s. 117.

³⁰¹ İbnü's-Serrâc, *a.g.e.*, c. 2, s. 250.

³⁰² İbnü's-Serrâc, *a.g.e.*, c.1, s. 102.

³⁰³ İbnü's-Serrâc, *a.g.e.*, c.1, s. 141.

³⁰⁴ İbnü's-Serrâc, *a.g.e.*, c.1, s. 166.

³⁰⁵ İbnü's-Serrâc, *a.g.e.*, c.1, s. 115.

³⁰⁶ İbnü's-Serrâc, *a.g.e.*, c.1, s. 305.

³⁰⁷ İbnü's-Serrâc *a.g.e.c.1*, s. 204.

³⁰⁸ İbnü's-Serrâc, *a.g.e.*, c. 2, s. 240.

³⁰⁹ İbnü's-Serrâc, *a.g.e.*, c.1, s. 94.

³¹⁰ İbnü's-Serrâc, *a.g.e.c.1*, s. 125.

³¹¹ İbnü's-Serrâc, *a.g.e.*, c.1, s. 288.

³¹² İbnü's-Serrâc, *a.g.e.*, c. 2, s. 357.

³¹³ İbnü's-Serrâc, *a.g.e.*, c.1, s. 223.

³¹⁴ İbnü's-Serrâc, *a.g.e.*, c.1, s. 105.

³¹⁵ İbnü's-Serrâc, *a.g.e.*, c.1, s. 324.

³¹⁶ İbnü's-Serrâc, *a.g.e.*, c.1, s. 97.

daha marife olduğunu iddia eder. Kûfe ekolü ise tam tersine mübhem isimlerin, alem isminden daha marife olduğunu söyler. Sîbeveyhi bu iki ekolün görüşlerine katılmayıp kendi görüşünü şu şekilde açıklar: En marife isim zamir olan isimdir. Daha sonra alem, mübhem, elif-lam takılı isim ve bunlardan birine izâfe olan isim şeklinde sıralamayı yapar.³¹⁷ Bu konuda Sîbeveyhi'nin görüşüne katılan İbnü's-Serrâc en marife olan ismin zamir olduğunu kabul eder.³¹⁸

3.5.1.2. "دَخَلَ" Fiilinin Lâzım (Geçişsiz) Olması

"دَخَلَ" fiilinin müteaddi (geçişli) ve lâzım (geçişsiz) olması açısından nahiv âlimleri ihtilaf etmişlerdir. Sîbeveyhi her ne kadar Arapların bu fiili harf-i cersiz kullanmış olsalar da bu fiilin lâzım olduğunu söylemiştir. Zira bir fiil müteaddi ise o fiilin zıddı da aynı onun gibi müteaddidir. Aynı şekilde eğer lâzım ise zıddı da lâzımdır. Şimdi "دَخَلَ" fiilini ele aldığımızda bu fiilin zıddı "خَرَجَ" (çıktı) fiili lâzım bir fiildir. Dolayısıyla "دَخَلَ" fiili zıddı gibi lâzım bir fiildir. İbnü's-Serrâc bu konuda Sîbeveyhi ile aynı görüştedir.³¹⁹

3.5.2. Müberrid ile Aynı Görüşte Olduğu Bazı Konular

3.5.2.1. نَعَمْ ve بئس Fiillerin Zahir Fâilleri ile Temyizleri Birlikte Gelmesi

Nahiv ulaması arasında "نعم" ve "بئس" fiillerin fâilleri zahiri olarak geldiğinde temyiz ile beraber gelip gelmemesi hususunda ihtilaf vardır. "نَعَمْ الرَّجُلُ رَجُلًا زَيْدٌ" cümlesinde geçen الرَّجُلُ kelimesi fâil olarak açık bir şekilde gelmiş ve ardından رَجُلًا kelimesi temyiz olarak gelmiştir. Sîbeveyhi böyle bir kullanımın caiz olmadığını söyler. Zira temyiz görevi cümlede kapalılığı ortadan kaldırmaktır. Fâilin açığa çıkmasıyla bu kapalılık ortadan kalktığı için cümlede temyize ihtiyaç kalmaz.³²⁰ Müberrid ise bunun caiz olduğunu iddia eder. Ona göre temyiz cümledeki kapalılığı

³¹⁷ El-Enbârî, *a.g.e.*, c. 2, s. 581.

³¹⁸ İbnü's-Serrâc, *a.g.e.*, c.2, s. 313.

³¹⁹ İbnü's-Serrâc, *a.g.e.*, c.1, s. 170-171.

³²⁰ Ebû Abdillâh Cemâlüddîn Muhammed b. Abdillâh b. Mâlik et-Tâî el-Endelûsî el-Ceyânî, *Şerhu Teshîlü'l-Fevâ'id*, c. 3, Nşr. M. Kâmil Berekât, Kahire, 1967, s. 15.

gidermekle beraber açıklama ve tekit için de gelebilir.³²¹ Misal: ³²² إِنَّ عِدَّةَ الشُّهُورِ عِنْدَ اللَّهِ ۖ شَهْرًا شَهْرًا شَهْرًا شَهْرًا (Allah katında ayların sayısı on iki aydır), bu âyette de olduğu gibi شهرًا kelimesi cümlede bir bilinmezlik olmadığı halde temyiz olarak gelmiştir. Dolayısıyla bu âyette olduğu gibi temyiz beyan ve tekit için de gelebilir.

Bu konuda Müberrid'in görüşüne uyan İbnü's-Serrâc نعم ve بسس konusunu işlerken " نِعْمَ الرَّجُلُ رَجُلًا زَيْدٌ " örneğindeki رجلا kelimesinin tekit olarak geldiğini söylemiştir. Dolayısıyla İbnü's-Serrâc Sîbeveyhi'nin görüşüne karşın Müberrid'in görüşünü benimsemiştir.³²³

3.5.2.2. لَوْلَا Edatından Sonra Gelen İsmi Merfû' Olması

Şart edatlarından biri olup cezm etmeyen “لولا” edatı sonrasında gelen ismi merfû' yapan âmilin ne olduğu hususunda farklı görüşler vardır. لَوْلَا زَيْدٌ لِأَكْرَمَتِكَ Kûfeli dilcilere göre “لولا” sonra gelen ismi merfû' yapan “لولا”nin bizzat kendisidir. Onlara göre “لولا” edatı, fiilin yerini almış, cümlenin takdiri لَوْلَا لَمْ يَمْنَعَنِي زَيْدٌ مِنْ إِكْرَامِكَ fiilin yerini almış ve kendisinden sonra gelen ismi merfû' yapmakla fiilin amelini yerine getirmiştir. Basralı dilciler ise “لولا”dan sonra gelen ismin merfû' olmasını onun mübtedâ oluşuyla ilişkilendirir. Onlar bu edatın kendisinden sonra gelen isme etki edebilmesi için sadece isimlere has olması yani fiillere dahil olmaması gerektiğini iddia eder. Bu edatın fiillere de dahil olabiliyor olması onu kendisinden sonra gelen isme etki edemeyeceği demektir.³²⁴ Müberrid “لولا” dan sonraki ismin mübtedâ, haberin ise hazf olduğunu söylemiştir.³²⁵ İbnü's-Serrâc bu konuda yine Müberrid'in görüşünü desteklemiştir. *El-Usûl* adlı eserinde konu ile ilgili, “لولا” şart harflerinden biri olduğunu ve ondan sonra gelen ismin mübtedâ olduğunu ve haberin hazf olduğunu söylemiştir.³²⁶

³²¹ Müberrid, *a.g.e.*, c. 2, s. 150.

³²² Tevbe, 36.

³²³ İbnü's-Serrâc, *a.g.e.*, c.1, s. 117.

³²⁴ El-Enbâri, *a.g.e.*, c. 1, s. 60.

³²⁵ Müberrid, *a.g.e.*, c. 3, s. 76.

³²⁶ İbnü's-Serrâc, *a.g.e.*, c.2, s. 211.

3.5.3. Ahfeş ile Aynı Görüşte Olduğu Bazı Konular

3.5.3.1. حتى ile Fiili Arasına Zarf Girmesi

Fiil kısımlarından biri olan fiil müzari mureb bir fiil olup başına gelen âmillerden dolayı sondaki harekede değişiklik meydana gelmektedir. Bu âmillerden biri de nevâsıb edatlarıdır. Bu edatlardan biri müzari fiilin başına onu mansub hale dönüştürür. Bu edatlardan biri de "حتى" edatıdır.

"حتى" edatı ile fiili arasında herhangi bir şeyin girip girmeyeceği hususunda dil âlimleri ihtilaf etmişlerdir. Çoğu nahivciler "حتى" edatı ile fiili arasında hiçbir şeyin giremeyeceğini iddia ederler. Fakat Ahfeş bu dilcilere muhalif davranarak "حتى" ile fiili arasında zarf'ın girmesinin caiz olduğunu söyler.³²⁷

Bu konuda Ahfeş'in görüşüne katılan İbnü's-Serrâc asıl olan "حتى" ile fiili arasında hiçbir şeyin girmemesi ancak zarf'ın girmesi kabih olmakla beraber caiz olduğunu söyler. Vermiş olduğu örnekte; إِذَا أَمَرْتُكَ بِأَمْرِ تَطِيعُنِي; إِذَا أَمَرْتُكَ بِأَمْرِ تَطِيعُنِي cümlede geçen إِذَا fiil müzari cevapı olarak merfu olabilir ya da kabih olmakla beraber حتى ile mansub olabilir.³²⁸ Dolayısıyla İbnü's-Serrâc bu konuda Ahfeş'in görüşünü kabih bulmakla beraber caiz olduğunu söylemiş ve onun görüşünü desteklemiştir.

3.5.3.2 Haberin Yerine Geçen Zarfı Mansub Yapan Amil

İsim cümlesi mübtedâdan ve haberden oluşmaktadır. Mübtedâ, lafzî amillerden soyutlanan merfû' bir isimdir. Haber ise mübtedâ ile beraber cümleyi tamamlayandır. Haber üç şekilde gelmektedir;

- 1- Müfred olarak اللهُ رَبُّنَا
- 2- Cümle olarak, o da kendi arasında ikiye ayrılır;
 - a- İsim cümlesi رَيْدُ أَبِيهِ كَرِيمٍ
 - b- Fiil cümlesi الْمُسْلِمُ يَصْدُقُ دَائِمًا
- 3- Zarf veya car-mecrûرَيْدُ أَمَامِكَ

Son olarak zikrettiğimiz haber türü olan zarfı mansub yapan amil hususunda dil

³²⁷ İbn Mâlik, *a.g.e.*, c. 3, s. 84.

³²⁸ İbnü's-Serrâc, *a.g.e.*, c.2, s. 166.

âlimleri ihtilaf etmişlerdir. Kimi dil âlimleri zarfı mansub yapan hazf olan "إِسْتَقَرَّ" fiili olduğunu söylemiştir. Onlara göre zarf ve car-mecrûrlar bir fiile ya da fiil manası taşıyan bir sözcüğe müteallak olurlar. Dolayısıyla mütellakının fiil olması daha evladır.³²⁹

Ahfeş'e göre ise zarfı mansub yapan amil hazf olan "كائن أو مُسْتَقَرَّ" vb. ismi fâilidir.³³⁰ Bu konuda Ahfeşin görüşüne uyan İbnü's-Serrâc *el-Usûl* adlı eserinde mübtedâ ve haber konusunu işlerken haberin hazf olabileceği ve yerine zarfın geçeceğini söyler. زيد خلفك örneğinde geçen خلفك mekan zarfı olup hazf olan مُسْتَقَرَّ ismi fâil olan habere müteallak olmuştur.³³¹ Dolayısıyla İbnü's-Serrâc haberin yerine geçen zarfı mansub yapanın ismi fâil olduğunu söylemiş ve Ahfeş'in görüşünü benimsemiştir.

³²⁹ İbn Akîl, *a.g.e.*, c. 1, s. 171.

³³⁰ İbn Akîl, *a.g.e.*, c. 1, s. 211.

³³¹ İbnü's-Serrâc, *a.g.e.*, c. 1, s. 62-63.

SONUÇ

Ebû Esved ed-Düelî ile ilk temelleri atılıp tarihsel süreç içerisinde gelişen sarf ve nahiv ilimlerine dair dağınık olan bilgiler, başta Sîbeveyhi olmak üzere birçok dil âlimi tarafından toplanarak bu alanda pek çok eser yazılmıştır. Sîbeveyhi'nin *el-Kitâb* adlı eseri bu türden bir eserdir. Sibeveyhi'nin bu eseri, kendi zamanına kadar olan dönemdeki dil ile ilgili konularını toplamayı ve derlemeyi amaçlayan bir çalışma olduğundan herhangi bir metot kullanmadığı ve konuların dağınık ve kapalı olduğu hemen anlaşılmaktadır. Sibeveyhi'nin *el-Kitâb* adlı eserindeki kapalılıkları giderme ve açıklama yapma ihtiyacı duyan eserler yazılmış olsa da metodolojik sorunlar uzun bir süre göz ardı edilmiştir. İşte bu göz ardı edilen sorunu giderme bağlamında, İbnu's-Serrac ile birlikte Arap dili gramer çalışmalarında yeni bir süreç başlamıştır. Nitekim İbnü's-Serrâc *el-Usûl* adlı eserinde *el-Kitâb*'da olan konuların kapalılığını gidermekle birlikte dağınık haldeki konuları bir düzen verme çabası içerisine girmiştir.

İbnü's-Serrâc, *el-Kitâb*'da bulunan konuları daha düzenli ve tertipli bir şekilde ele almak suretiyle *el-Usûl* adlı eserini telif etmiştir. Müellifin *el-Usûl* adlı eseri sarf ettiği çaba neticesinde *el-Kitâb*'da bulunan konulardan daha anlaşılır ve konu başlıkları daha net hale gelmiştir. İbnü's-Serrâc, *el-Kitâb*'dan aldığı konuları bazen olduğu gibi bazen de kendi düşünce süzgecinden geçirerek caiz, hasen, sahih, kabih vb. sözlerle bir değerlendirmeye tabi tutarak aktarmıştır.

İbnü's-Serrâc'ın yaşadığı dönem göz önüne alındığında yaptığı bu çalışmanın ilk olduğu ve kendisinden sonra gelen dil âlimlerini etkilediği anlaşılmaktadır. Müellifin *el-Usûl* adlı eserindeki konuların tertip ve düzeni günümüzde yazılan Arap dili gramer eserleri ile benzerlik göstermektedir.

İbnü's-Serrâc'ı kendisinden önceki dil âlimlerinden farklı kılan husus ders almış olduğu hocaları Müberrid ile Zeccâc'ın etkisi ve özellikle de Fârâbî'den mantık ilmini öğrenmesidir. Nitekim İbnü's-Serrâc Fârâbî'den almış olduğu mantık derslerinin etkisiyle nahiv ilmine bakış açısı değişmiş, kendisine özgü bir yöntem ve

uslup geliştirmiş, *el-Kitâb*'da bulunan gramer konularını daha düzenli şekilde ele almıştır. İbnü's-Serrâc, geliştirdiği bu yöntem sayesinde, Yâkût el-Hamevî'nin "Nahiv ilmi deli (dağınık) idi. Onu akıllandıran (derli toplu hale getiren) İbnü's-Serrâc oldu" şeklindeki övgüsüne mazhar olmuştur. Dolayısıyla İbnü's-Serrâc hocalarının etkisi ve mantık ilminin katkısıyla nahiv alanında kendisinden önceki dil âlimlerinden farklı bir yöntem geliştirmiştir.

İbnü's-Serrâc Basra ekolüne mensup olmasına rağmen bazı konularda ekolüne muhalif davranıp, Kûfe ekolünün görüşlerini tercih etmiştir. İbnü's-Serrâc'ın takip ettiği bu metot Bağdat ekolü dilcilerinin de takip ettiği bir metot olması onun Bağdat ekolüne mensup biri olduğu iddialarını da beraberinde getirmiştir. Ancak kendisi *el-Usûl* adlı eserinde bizzat Basralı olduğunu belirtmektedir.

İbnü's-Serrâc, kendinden önceki dil âlimlerinin görüşlerinden faydalanmış, *el-Usûl* adlı eserinde onlardan alıntılar yapmıştır. Hatta bazı nahiv kurallarını anlatırken tamamen onların görüşlerini aktararak, kendisi herhangi bir görüş ortaya koymamıştır. Bunun yanında müellif kendisinden önceki dil âlimlerin görüşlerini bir süzgeçten geçirdikten sonra, onları kendi bilgileriyle birleştirmiş yeri geldiğinde de onlara karşı muhalif davranmıştır. Bunu yaparken semâ ve kıyas metoduna dayanmıştır.

İbnü's-Serrâc semâ metodunda Basra ekolü gibi katı bir tutum sergilemiştir. O, fesahatine güvenilmeyen şahıslardan kesinlikle dil malzemesinin alınmaması gerektiğini savunmuştur. Ayrıca kendisi semâ metodunda esnek tutum sergileyen Kûfe ekolünü de eleştirmiştir. İbnü's-Serrâc, *el-Usûl* adlı eserinde semâ metoduna çok önem vermiş, kendisinin de bir şâir olması nedeniyle şiiri şevâhid olarak olduğu fazla kullanmıştır. Toplamda şiirden 463 beyit, Kur'ân'ı Kerimden 325 âyet, 12 atasözü, Hadis-i şeriflerden ise sadece iki tanesi ile istişhadda bulunmuştur.

İbnü's-Serrâc kıyas metodunda da yine Basra ekolü gibi katı bir tutum sergilemiş, sadece fesahatine güvenilen Arap bedevîlerden işitilen kelimelere kıyas yapılacağını belirtmiştir. Nitekim o, fesahatine güvenilen Araplardan işitilmeyen kelimelere kıyas yapmanın caiz olmayacağını ve Araplardan işitilmeyen kelimelere kıyas yapılması halinde dil gramerinde hatalara sebep olacağını söylemektedir. Ayrıca o, kıyasta şâzz meydana gelmesi halinde bu tür kelimelerin muhafaza edilebileceğini ancak kıyas yapılamayacağı söylemektedir.

İbnü's-Serrâc, illetleri birinci derecede illet ve ikinci derecede illet şeklinde iki kısma ayırmıştır. Fakat o ikinci derecedeki illetlerin öğretici bir yönü olmadığı sadece Arap dilinin esrarını ortaya çıkardığı için eserinde vermeye gerek duymamıştır.

İbnü's-Serrâc ile ilgili dikkat çeken diğer bir husus ise birçok Arap dili gramer kaynaklarında ona atfedilen fakat *el-Usûl* adlı eserinde göremediğimiz bazı görüşler tesbit ettik. Konumuz ile alakası olmasa da önemli olduğunu düşündüğümüz için buna dair örnekleri kısaca değindik. Daha kapsamlı ve dikkatli bir çalışma ile nahiv kaynaklarında geçen İbnü's-Serrâc'a aitmiş gibi aktarılan bu görüşlerin tespiti yapılabilir.

KAYNAKÇA

- Abâbine**, Cafer, *Mekânetu'l-Hâlîl b. Ahmed fi'n-nahvi'l-'Arab*, Amman, 1984.
- Abbâh**, Muhammed el-Muhtâr Veled, *Târîhu'n-nahvi'l-'Arab fi'l-Maşrik ve'l-Mağrib*, Dâru'l-kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 2008.
- Akşit**, Eyüp, "Arap Dilinde Ma Edatı ve İşlevleri", *Türkiye Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi*, sy. 4, 2017.
- Altuntaş**, Halil-Şahin, Muzaffer, *Kur'ân-ı Kerîm ve Meâli*, DİB Yayınları, Ankara, 2011.
- el-Bağdâdî**, Abdulkadir b. Ömer, *Hizanetu'l-edeb*, thk. Abdusselam M. Harun, Kahire, Mektebetü'l-Hânîci, 1979.
- el-Bağdâdî**, Ebû Bekr Ahmed b. Alî b. Sâbit, *Târîhu Bağdâd*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, ts.
- Bakırcı**, Selami-Demirayak Kenan, *Arap Dili Grameri Tarihi*, Atatürk Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Yayını, Erzurum, 2001.
- Benli**, Mehmet Sami, "İbn Mâlik", *DİA*, İstanbul, 2006, c. 19, s. 300-301.
- el-Cehnî**, Abdulazîz b. Hâmid b. Mahmud, *Ârâu İbnü's-Serrâc ğayru'l-Basriyye fi Kitâbihi*, Yüksek Lisans Tezi, Cidde, 1997.
- el-Cevherî**, Ebû'n-Nasr İsmail b. Hammâd, *Tâcu'l-Luĝa ve Sihâhi'l-'Arabiyye*, Nşr. Ahmed 'Abdulğafûr 'Attâr, Dâru'l-İlmi li'l-Melâyîn, Beyrut, 1990.
- el-Cumahî**, İbn Sellâm, *Tabakâtu Fuhûli's-Şu'arâ*, thk. Mahmut Muhammed Şakir, c. I, Dâru'l-Medeni, Cidde, tsz.
- Çıkar**, Mehmet Şirin, *Nahivciler ile Mantıkçılar Arasında Tartışmalar*, Doktora Tezi, İstanbul, 2001.

_____, “Arap Dilbiliminde Kırılma Noktası: İbnu’s-Serrac ve Nahiv İlminde Usûl Geleneği”, *Akev Akademi Dergisi*, Yıl 8, sy. 20, 2004.

Dayf, Şevkî, *el-Medârisu ’n-Nahviyye*, Dâru’l-Me’ârif, Kahire, 2005

Durmuş, İsmail, “Müberred”, *DİA*, Ankara, 2003, c. 31, s. 432-433.

_____, “Âmidî, Hasan b. Bişr”, *DİA*, İstanbul, 1991, c. 3, s. 55-56.

_____, “Nahiv”, *DİA*, İstanbul, 2006, , c.32, s.300.

Ebû Hayyan el-Endelûsî, Muhammed b. Yusuf b. Ali b. Yusuf b. Hayyan Esiriddin, *İrtişâfü ’d-darab min lisâni ’l- Arab*, c. 3, Mektebetu’l-Hânîci, Kahire, 1998.

Elmah, Hüseyin, “Kâlî”, *DİA*, İstanbul, 2001, c. 24, s. 259.

Emiroğlu, İbrahim, “Mantık”, *DİA*, İstanbul, 2006, c. 28, s. 19.

el-Enbârî, Ebü’l-Berekât Kemâlüddîn Abdurrahmân b. Muhammed b. Ubeydillâh, *Nuzhetu’l-Elibbâ fî Tabakâti ’l-Udebâ*, Nşr. İbrahim es-Samerrâî, Mektebetu’l-Menâr, Ürdün, 1985.

_____, *el-İnsâf fî Mesâ’ili’l-Hilâf beyne’l-Basriyyîn ve’l-Kûfiyyîn*, Mektebetu’l Asrîyye, 2003.

el-Es’ad, Abdulkerim Muhammed, *el-Vasît fî Târîhi ’n-Nahvi’l- Arabi*, Mektebetu’l-Dar’ş-Şevâf, Riyad 1992.

Fârâbî, Ebû Nasr Muhammed b. Muhammed, *İhsau’l- ’ulûm*, thk. Osan M. Emin, Mektebetu’l-Hânîci, Mısır, 1931.

el-Fârisî, Ebû Alî Hasen b. Ahmed b. Abdilgaffâr, *El-Îzâh*, thk. Hüseyin Şâzelî Ferhûd, Kulliyetu’l-Edeb, Riyad, 1969.

_____, *el-Hücce li’l-kurrâ’i’s-seb’a*, thk. Bedreddîn Kahvecî, Daru’l-Me’mun li’t-Tırâs, Beyrut, 1993.

Fayda, Mustafa, “İbn Hişam”, *DİA*, İstanbul, 2006, c. 20, s. 71-73.

el-Fetlî, Abdulhuseyin, İbnü’s-Serrâc’ın *el-Usûl* adlı eserinin neşrine yazdığı önsöz.

Furat, Ahmed Suphi, *Arap Edebiyatı Tarihi*, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul

1996.

el-Hamevî, Şihâbuddîn Ebû ‘Abdillâh Yâkût b. ‘Abdillâh, *Mu‘cemu’l-Udebâ*, Nşr. İhsân Abbâs, Dâru’l-Ġarbi’l-İslâmî, Beyrut, 1993.

el-Hâşimî, Ahmed b. Mustafa b. İbrahim, *Kavâ‘idu’l-esâsiyye li’l-lugati’l-‘Arabiyye*, thk. Muhammed Ahmed Kâsım, Beyrut, Mektebetu’l-asriyye, 2012.

İbn Akîl, Bahâeddin Abdullah, *Şerhu İbn ‘Akîl ‘alâ Elfiyyeti İbn Mâlik*, thk. Muhammed Muhyeddin Abdulhamid, Matbaatu’l-Amîn, Dımaşk, 2010.

İbn Cinnî, Ebu’l-Feth Osman, *el-Hasâis fi’l-Luġa*, Nşr. Muhammed Ali en-Neccâr, Dâru’l-Hadis, Beyrut, 2006.

İbn Haldûn, Veliyyu’d-Din Ebû Zeyd Abdurrahman b. Muhammed, *Mukaddime*, çev. Süleyman Uludağ, Dergah Yayınları, İstanbul, 2014.

İbn Hallikân, Ebû’l-Abbâs Şemsüddîn Ahmed b. Ebû Bekir, *Vefeyâtu’l-A‘yân ve Enbâu Ebnâi’z-Zamân*, Nşr. İhsan Abbâs, Daru’s-Sadr, Beyrut, 1977.

İbn Hişâm, Ebû Muhammed Cemâlüddîn Abdullâh b. Yûsuf b. Ahmed b. Abdillâh b. Hişâm el-Ensârî, *Muġni’l-lebîb*, Dâru’l-Fikr, Beyrut, 1985.

İbn Mâlik, Ebû Abdillâh Cemâlüddîn Muhammed b. Abdillâh b. Mâlik et-Tât el-Endelusî el-Ceyyânî, *Şerhu Teshîlü’l-Fevâ‘id*, Nşr. M. Kâmil Berekât, Kahire, 1967.

İbn Manzûr, Ebû’l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed, *Lisânu’l-‘Arab*, Nşr. Emin M. Abdulvahâb M. Sâdık el-‘Ubeydi, Dâru’l-Kutubi’l-‘İlmiyye, Beyrut, 1996.

İbnü’l-Kıftî, Ebu’l-Hasen Cemâluddîn Ali b. Yûsuf, *İnbâhu’r-Ruvât ‘alâ Enbâhi’n-Nuhât*, Nşr. Muhammed Ebu’l-Fadl İbrahim, Dâru’l-Fikri’l-‘Arabî, Kahire, 1982.

İbnü’n-Nedîm, Ebû’l-Ferec Muhammed b. İshâk, *el-Fihrist*, thk. İbrahim Ramazan, Dârü’l-Ma‘rife, Beyrut, 1994.

İbnü’s-Serrâc, Ebû Bekr Muhammed b. es-Serî b. Sehl el-Baġdâdî, *El-Usul fi’n-Nahv*, Muessesetu’r-Risâle, thk: Abdulhuseyin el-Fetlî, Beyrut, 1996.

İbn Ya‘îş, Ebü'l-Bekâ Muvaffakuddîn Ya‘îş b. Alî b. Ya‘îş b. Muhammed el-Esedî el-Halebî, *Şerhu'l-Mufasssal li'z-Zemahşerî*, Nşr. İmîl Bedî' Ya'kûb, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 2001.

İşler, Emrullah, "Zeccâc", *DİA*, İstanbul, 2006, c. 44, s. 173.

Kâtip Çelebi, Mustafa b. Abdullah el-Kostantînî, *Keşfu'z-Zunûn 'an Usâmi'l-Kutubi ve'l-Funûn*, c. 1, Nşr. Muhammed Şerefuddîn Yaltekâyâ, Dâru İhyâi't-Turasi'l-'Arabî, Beyrut, trs.

Kaya, Mustafa, *er-Rummânî Hayatı Eserleri ve Arap Gramerindeki Yeri*, Doktora Tezi, Erzurum, 2007.

Kılıç, Hulusi, "Basriyyun", *DİA*, c. 5, İstanbul, 1992, s. 118.

_____, "Kûfiyyûn", *DİA*, İstanbul, 1992, c. 26, s. 345.

_____, "İbnü'l-Hacib", *DİA*, İstanbul, 2006, c. 21, s. 55-58.

Kıyıcı, Salahattin, "Ezherî, Muhammed b. Ahmed", *DİA*, İstanbul, 1995, c. 12, s. 65.

Kızıklı, Salih Zafer, *Arap Grameri Ekolleri*, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa, 2005.

Kurtubî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'ân*, c. 1, Dâru'l-Kutubu'l-Mısriyye, Kahire, 1964.

Mekrem, Abdülâl Sâlim, *el-Medresetü'n-Nahviyye fi Mısır ve'ş-Şam*, Muessesetu'r-Risâle, 1990.

el-Muleh, Hasan Humeys Sa'îd, *Nazariyyetu't-ta'lîl fi'n-nahvi'l-'Arabî beyne'l-kudemâ ve'l-muhdeşîn*, Dâru'ş-Şurûk, Amman, 2000.

el-Mübârek, Mâzin, Ebû Kâsım ez-Zeccâcî'nin *el-Îzâh* adlı eserinin neşrine yazdığı önsöz, Kahire, 195.

Müberrid, Ebû'l Abbas Muhammed b. Yezid, *Muktedab*, thk. Muhammed Abdulhâlık 'Udayme, İhyâu't-Turâsi'l-İslâmî, Kahire, 1994.

Nâsıf, Ali Necdî, *Min Vahyi'z-Ziyâde fi'l-Kur'âni'l-Kerim*, c. 47, Mecelletü Mecmei'l-Lugati'l-'Arabiyye, Kahire, 1990.

Öncü, Mustafa, *Fethu'l Esrar fî Kitâbi'l İzhar Adlı Eserin İnceleme ve Edisyon Kitiği*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, MÜSBÜ, İstanbul, 2009.

Özbalıkçı, Mehmet Reşit, *Kur'ân ve Hadis'in Arap Gramerindeki Rolü*, İstanbul, 2006.

_____, "Sibeveyhi", *DİA*, İstanbul, 2009, c. 37, s. 132.

_____, "Ebû Ali el-Fârisî", *DİA*, İstanbul, 2006, c. 10, s. 88.

Özçelik, Harun, "Hadislerde Lafiz İhtilaflarına Farklı Yaklaşımlar", *AÜİFD*, sayı, 27, Erzurum, 2007, s. 180.

Özdemir, Mehmet, "Endülüs" (ilim ve kültür hayatı-dil ve edebiyat), *DİA*, c. 11, İstanbul, 2006, s. 219-220.

Receb, Muhammed el-Beyyûmî, *el-Edebu'l-Endelûsî*, Riyad, 1980.

Reşîd, Sehlî, "İbnü's-Serrâc ve Mezâhibu'n-Nuhâti'l-'Arab", *Mecelletü'z-Zakir*, Tebessa Üniversitesi, sy. 2, trz.

Sa'îd el-Afgânî, *fî Usûli'n-nahv*, Beyrut 1987.

Sedat, Şensoy, "Süyûtî", *DİA*, c. 38, Ankara, 2006, s. 201-202.

Sevinç, Resul, "Arapçada İletin Yeri, Kabulü ve Reddi Konusunda Gramer âlimlerinin İlete Yaklaşımı", *Akev Akademi Dergisi*, sy. 61.

Sîbeveyhi, Amr b. Osman b. Kanber el-Hârisî, *el-Kitâb*, thk. Abdusselâm Muhammed Hârun, Mektebetu'l-Hânicî, Kahire, 1988.

Süyûtî, Ebu'l-Fazl Celâluddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr, *el-İktirâh fî 'İlmî Usûli'n-Nahv*, Nşr. Abdulhakim 'Atiyye-Alâeddin 'Atiyye, Dâru'l-Beyrûtî, Dimaşk, 2006.

_____, *Buğyetu'l-Vu'ât fî Tabakâti'l-Luğaviyyîn ve'n-Nuhât*, Nşr. Muhammed Ebû'l-Fadl İbrahim, Dâru'l-Fikr, Lübnan, 1979.

Şensoy, Sedat, "Rummânî", *DİA*, İstanbul, 2006, c. 35, s. 242.

_____, "Süyûtî", *DİA*, Ankara, 2006.

Şirin, Mehmet Musa, “Nahiv İlmi ve Ekolleri”, Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, s. 185-196.

et-Tantâvî, Muhammed Ayyâd b. Sa’d b. Süleymân b. Ayyâd el-Merhûmî et-Tantâvî eş-Şâfiî, *Neş’etu’n-nahv ve Târîhu Eşherü’n-nuhât*, Daru’l-İhyai’t-Turasi’l-‘Arabî, Kahire, 1998.

et-Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ b. Sevre, *Sünenü’t-Tirmizî*, 2. Baskı, c. 2, thk. Ahmed Muhammed şâkir vd., Matbaatu’l-Mustafa el-Halebi, Halep, 1975.

Torusdağ, Gülşen - Aydın İlker, *Metindilbilim ve Örnek Metin Çözümlemeleri*, Ankara, Pegem Akademi Yay., 2018.

Tural, Hüseyin, “Arap Dilinde Şiir ve Hadîsle İstişhâd Meselesi”, AÜİFD, Sayı: 9, 1990, s. 70.

Tüccar, Zülfikar, Sîrâfî, *DİA*, c. 37, İstanbul, 2009.

el-Ukberî, Ebû’l-Bekâ Abdullâh b. el-Hüseyn b. Abdillâh, *et-Tibyân fî i’râbi’l-Kur’ân*, c. 1, thk. Ali Muhammed el-Becâvî, yy.

Yazıcı, Hüseyin, *İbn as-Serrâc ve Kitab al-İştikâk’ı*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 1987.

_____, “İbnü’s-Serrâc”, *DİA*, c. 21, Ankara, 2003, s. 205-206.

Yıldız, Musa, “Zeccâci Ebu’l Kasım”, *DİA*, c. 44, İstanbul, 2006, s. 175.

Zehebî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân, *Siyeru a’lâmi’n-nübelâ*, c. 11, Dâru’l-Hadis, Kahire, 2006.

Zübeydî, Ebû Bekr Muhammed b. el-Hasen b. Abdillâh b. Mezhic, *Tabakâtü’n-nahviyyîn ve’l-Luğaviyyîn*, Nşr. Muhammed Ebû’l-Fadl İbrâhîm, Dâru’l-Me’ârif, Kahire, 1984.

ÖZGEÇMİŞ

1993 yılında Mardin'nin Dargeçit ilçesine bağlı Karabayır köyünde dünyaya geldi. İlköğretim ve ortaöğretimini İzmir Bornova ilçesinde tamamladı. Lise yıllarında yaklaşık 5 yıl süreyle medrese usûlü Arapça dersler aldı. 2013 yılında İlahiyat Önlisans'tan mezun oldu. Aynı yıl Artvin'nin Şavşat ilçesine imam-hatip olarak atandı. 2016 yılında Şanlıurfa'nın Birecik İlçesine tayin oldu. 2017 yılında Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesinden mezun oldu. 2018 yılında İzmir'in Menemen ilçesine bağlı Görece mahallesine tayin oldu. Halen Görece mahallesinde görev yapmaktadır.